

Ragnar Bentzel

Jan Beckeman

Framtids-
perspektiv
för
svensk
industri 1965–1980

INDUSTRIENS UTREDNINGSSINSTITUT

Ragnar Bentzel
Jan Beckeman

Framtids-
perspektiv
för
svensk
industri 1965–1980

Stockholm 1966

Förord

Liksom fallet var vid föregående långtidsutredning har Industriens Utredningsinstitut även denna gång fått i uppdrag att kartlägga och analysera utvecklingstendenserna inom svensk industri. Uppdraget omfattade dels en enkät om företagens planer fram till 1970, dels en analys av förutsättningarna för den industriella utvecklingen på längre sikt. I denna skrift framläggs resultaten av dessa undersökningar.

Inom ramen för det arbete som institutet utfört för 1965 års långtidsutredning faller också tre speciella branschstudier. Dessa avser stålindustrin, skogsindustrin och varvsindustrin. Studien rörande varvsindustrin publicerades redan i december 1965 i skriften »Världens handelstonnagebehov och svensk varvsindustri 1964—80» (småtryck från IUI nr 34) och i maj 1966 utkom boken »Utvecklingstendenser för svensk stålindustri». Skogsindustristudien kommer att utges senare.

Föreliggande utredning och ovan nämnda specialundersökningar hade icke varit möjliga att genomföra utan en omfattande medverkan från företag och branschorganisationer. Speciellt enkätundersökningen rörande företagens planer fram till 1970 krävde en betydande arbetsinsats från ett mycket stort antal industriföretag. Olika branschorganisationer och experter inom enskilda företag har med stor beredvillighet biträtt oss på mångahanda sätt. Institutet vill här rikta ett varmt tack till alla dem som hjälpt oss och stimulerat oss i arbetet med denna undersökning. Vi hoppas också att resultaten av våra studier kommer att vara till nytta i det dagliga arbetet inom företag och organisationer.

Ledare och ansvarig för arbetet med denna undersökning har varit undertecknad, som också författat huvuddelen av texten i föreliggande skrift. Det omfattande arbetet med uppläggningsen och genomförandet av enkätundersökningen har letts av fil. kand. Jan Beckeman, som också författat kapitel 1 och appendix A. Insamling, bearbetning och systematisering av olika statistiska material har utförts av kanslissekreteraren Sune Davidsson, finansdepartementet. Fil. lic. Lars Kritz har författat kapitlen 8 och 14 samt avsnittet om utländska prognoser i kapitel 3. Han har dessutom haft hand om slutredigeringen av manuskriptet. Kapitel 10 har huvudsakligen författats av civilekonom Lars Wohlin och bygger till stora delar på resultat framkomna i den ovan nämnda skogsindustristudien. Appendix B, som innehåller en separat studie av sambandet mellan investeringar, sysselsättning och produktion inom industrin, har författats av docent Karl G. Jungenfelt.

Stockholm i maj 1966
Ragnar Bentzel

Innehåll

<i>Inledning</i>	13
<i>Kapitel 1. Enkätundersökningen.</i>	17
Enkätens uppläggning	17
Enkätens resultat	20
Planerna och den tidigare utvecklingen	24
Enkäten vid föregående långtidsutredning och den faktiska utvecklingen	25
<i>Kapitel 2. Allmänna förutsättningar för en framtida industriell expansion i vårt land</i>	28
Problemställningen	28
Tillgången på arbetskraft	28
Samhällets totala arbetskraftstillgång	28
Industrins tillgång på arbetskraft	30
Möjligheter att öka utbudet av arbetskraft	33
Tillgången på kapital	33
Det totala investeringsutrymmet	33
Utrymmet för industrins investeringar	36
Produktivitetsutvecklingen	37
Problemställningen	37
Produktivitetsutvecklingen under efterkrigstiden	39
Arbetskraftens kvalitet	40
Kapitalets kvalitet	41
Organisation och fördelning av produktiva resurser	42
Avsättningsförhållandena	44
Problemställningen	44
Industriproduktion och nationalprodukt	44
Den inhemska efterfrågan	45
Exportmarknadens tillväxt	46
Den internationella konkurrenskraften	47
<i>Kapitel 3. Branschutvecklingen i internationellt perspektiv</i>	52
Problemställningen	52
Empiriska erfarenheter	53
Den framtida branschutvecklingen	54
Utländska prognoser	59
The National Plan	59
The British Economy in 1975	60
Den franska långtidsplanen 1966—1970	61
Sammanfattning	62

<i>Kapitel 4. Industrin som helhet</i>	64
Historisk bakgrund	64
Enkätresultatet	65
Kan planerna förverkligas?	66
Utvecklingen under 1970-talet	71
 <i>Kapitel 5. Gruvindustri</i>	 73
Omfattning och struktur	73
Historisk bakgrund	73
Enkätresultatet	74
Kan planerna förverkligas?	76
Utvecklingen under 1970-talet	77
 <i>Kapitel 6. Järn- och metallverk</i>	 80
Omfattning och struktur	80
Historisk bakgrund	80
Enkätresultatet	81
Kan planerna förverkligas?	83
Utvecklingen under 1970-talet	84
 <i>Kapitel 7. Verkstadsindustri (exkl. varv)</i>	 87
Omfattning och struktur	87
Historisk bakgrund	88
Enkätresultatet	89
Kan planerna förverkligas?	92
Utvecklingen under 1970-talet	94
 <i>Kapitel 8. Varvsindustri</i>	 98
Omfattning och struktur	98
Historisk bakgrund	98
Enkätresultatet	100
Kan planerna förverkligas?	101
Utvecklingen under 1970-talet	102
 <i>Kapitel 9. Jord- och stenindustri</i>	 104
Omfattning och struktur	104
Historisk bakgrund	104
Enkätresultatet	105
Kan planerna förverkligas?	107
Utvecklingen under 1970-talet	107
 <i>Kapitel 10. Skogsindustri</i>	 109
Omfattning och struktur	109
Historisk bakgrund	109
Enkätresultatet	111
Kan planerna förverkligas?	113
Utvecklingen under 1970-talet	116
 <i>Kapitel 11. Pappersvaru- och grafisk industri</i>	 121
Omfattning och struktur	121
Historisk bakgrund	121

Enkätresultatet	122
Kan planerna förverkligas?	123
Utvecklingen under 1970-talet	123
<i>Kapitel 12. Livsmedelsindustri</i>	<i>126</i>
Omfattning och struktur	126
Historisk bakgrund	126
Enkätresultatet	127
Kan planerna förverkligas?	128
Utvecklingen under 1970-talet	129
<i>Kapitel 13. Textil- och konfektionsindustri</i>	<i>131</i>
Omfattning och struktur	131
Historisk bakgrund	131
Enkätresultatet	132
Kan planerna förverkligas?	134
Utvecklingen under 1970-talet	135
<i>Kapitel 14. Sko-, läder- och gummivaruindustri</i>	<i>137</i>
Omfattning och struktur	137
Historisk bakgrund	137
Enkätresultatet	138
Kan planerna förverkligas?	139
Utvecklingen under 1970-talet	140
<i>Kapitel 15. Kemisk industri</i>	<i>141</i>
Omfattning och struktur	141
Historisk bakgrund	141
Enkätresultatet	142
Kan planerna förverkligas?	143
Utvecklingen under 1970-talet	145
<i>Kapitel 16. Sammanfattning</i>	<i>147</i>
Utvecklingen fram till 1970	147
Utvecklingen under 1970-talet	149
<i>Appendix A. Metoder och material</i>	<i>152</i>
<i>Appendix B. Produktivitet och kapitalintensitet inom industrin</i>	<i>174</i>
<i>Appendix C. Tabeller</i>	<i>179</i>

Förteckning över tabeller

1:1	Svarsfrekvens, täckningsgrad och statistikkvalitet	19
1:2	Företagens planer	20
1:3	Förändring av produktivitet och antal anställda 1963—1970 enligt företagens planer	21
1:4	Sysselsättningsökning i olika regioner 1963—1970 enligt företagens planer	22
1:5	Exportökning 1963—1970 på olika länderområden enligt företagens planer	23
1:6	Jämförelse mellan planerad ökningstakt 1963—1970 och verklig ökningstakt 1959—1963	24
1:7	Planerad och verklig produktionsökning 1959—1965	25
1:8	Planerad och verklig förändring av antalet anställda 1959—1965	26
1:9	Planerad och verklig investeringsnivå 1961—1965	27
2:1	Produktion per anställd 1950—1965, årlig procentuell ökning	39
2:2	Industrins produktionstillväxt och dess olika komponenter	40
2:3	Import från Sverige 1953—1963 och konkurrensförändringar	48
3:1	Industriproduktionens utveckling i Sverige 1950—1965	52
3:2	Industriproduktionens struktur i USA, Storbritannien och övriga OEEC-länder 1913, 1937 och 1959	54
3:3	Produktionsutvecklingen inom olika branscher i förhållande till hela industrins utveckling 1950—1963	55
3:4	»Normal» utveckling enligt olika alternativ och utvecklingen enligt IUI:s enkät	58
3:5	Den brittiska industriproduktionens utveckling 1954—1970 enligt National Plan	60
3:6	Den framtida industriutvecklingen i Sverige, Storbritannien och Frankrike enligt planer och prognoser	62
7:1	Verkstadsindustrins omfattning år 1963	87
7:2	Årlig produktionsökning inom verkstadsindustrin och dess delbranscher 1950—1963	89
7:3	Försörjningsbalans för verkstadsprodukter (exkl. fartyg) 1965—1970	93
9:1	Jord- och stenindustrins omfattning år 1963	104
10:1	Försörjningsbalanser för massa och papper 1963 och 1970	114
10:2	Virkesförbrukningen (barr- och lövträd) 1965, 1970 enligt prognos, 1980 ett kalkylexempel	116
10:3	Förädlingsvärde i kronor per m ³ fub virke i skogsindustrins olika anläggningar år 1960 och 1963	119

12:1 Produktionsutvecklingen inom livsmedelsindustrin 1950—1970 . . .	128
16:1 Industrins produktions- och exportutveckling 1950—1970	148
B:1 Produktion, faktoråtgång och produktivitet inom svensk industri 1947 —1963	175
C:1 Produktionen branschvis inom industrin åren 1950—1965	181
C:2 Antal anställda branschvis inom industrin åren 1950—1963	182
C:3 Produktion per anställd branschvis inom industrin åren 1950—1963 .	183
C:4 Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) branschvis inom in- dustrin åren 1953—1965	184
C:5 Export av vissa varuslag åren 1959—1965	184

Förteckning över diagram

3: 1 Nationalinkomst och branschstruktur	53
4: 1 Hela industrin. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	65
4: 2 Total export 1959—1970	66
4: 3 Hela industrin, Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	66
5: 1 Gruvindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	75
5: 2 Malmexport, volym 1959—1970	75
5: 3 Gruvindustri. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	75
6: 1 Järn- och metallverk. Produktion, antal anställda, produktion per an- ställd 1950—1970	82
6: 2 Export av metaller 1959—1970	82
6: 3 Järn- och metallverk. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	83
7: 1 Verkstadsindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	90
7: 2 Export av verkstadsprodukter 1959—1970	91
7: 3 Verkstadsindustri (inkl. varv). Investeringar (inkl. underhåll och re- parationer) i fasta priser 1953—1970	91
7: 4 Järn- och metallmanufakturverk. Produktion, antal anställda, produk- tion per anställd 1950—1970	91
7: 5 Maskinindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	91
7: 6 Elektroindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	92
7: 7 Transportmedelsindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	92
8: 1 Varvsindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	100
8: 2 Export av fartyg 1959—1970	100
9: 1 Jord- och stenindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	106
9: 2 Jord- och stenindustri. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	106

10:1	Massa-, pappers- och wallboardindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	111
10:2	Export av massa, papper, wallboard och pappersvaror 1959—1970	111
10:3	Massa-, pappers- och wallboardindustri. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	112
10:4	Träindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	113
10:5	Export av trävaror 1959—1970	113
10:6	Träindustri. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	114
11:1	Pappersvaru- och grafisk industri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	122
11:2	Pappersvaru- och grafisk industri. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	122
12:1	Livsmedelsindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	128
12:2	Export av livsmedel 1959—1970	128
13:1	Textilindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	133
13:2	Konfektionsindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	133
13:3	Textil- och konfektionsindustri. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	133
14:1	Sko- och läderindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	138
14:2	Gummivaruindustri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	138
14:3	Sko-, läder- och gummivaruindustri. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) i fasta priser 1953—1970	139
15:1	Kemisk industri. Produktion, antal anställda, produktion per anställd 1950—1970	142
15:2	Export av kemiska produkter 1959—1970	143

Inledning

Alla de långtidsutredningar, som hittills utförts i vårt land, har byggt sina analyser på sektorsvis gjorda studier av utvecklingstendenserna inom olika delar av näringslivet. Dessa studier har i stor utsträckning utformats som undersökningar av företags och myndigheters planer för framtiden beträffande produktion, sysselsättning, investeringar, export m. m. Genom att sammanställa dessa planer med prognoser över utvecklingen inom övriga delar av samhällsekonomin har man sökt bedöma, om planer och prognoser varit förenliga med varandra och om de varit förenliga med de samhällsekonomiska mål man uppställt. Vid den bedömningen har man särskilt beaktat de inskränkningar av utvecklingsmöjligheterna, som framkommit genom begränsningen i den totala tillgången på arbetskraft och genom önskemålen om snabb ekonomisk tillväxt, balans i utrikeshandeln samt en rimlig resursfördelning mellan konsumtion och investering.

Avsikten med långtidsutredningarnas arbeten har till väsentlig del varit att upptäcka tendenser till kommande spänningar och balansbrister inom ekonomin. Ju tidigare sådana tendenser upptäcks, desto större möjligheter får den ekonomiska politiken att eliminera eller dämpa dem. Man skall emellertid inte se studierna av utvecklingstendenserna inom olika områden enbart såsom ett led i en analys avsedd såsom ett hjälpmedel för den ekonomiska politiken. Dessa studier har ett vidare syfte. Till de svenska långtidsutred-

ningarnas uppgifter har nämligen traditionellt hört att lämna information även åt det privata näringslivet för att därigenom underlätta den långsiktiga planeringen inom företagen. Den utformning sektorstudierna kommit att få har i själva verket starkt influerats av utredningarnas strävan att fylla denna informativa uppgift.

När 1965 års långtidsutredning påbörjades fick Industriens Utredningsinstitut av finansdepartementet i uppdrag att för utredningens räkning utföra en studie av utvecklingstendenserna inom svensk industri. Detta uppdrag inkluderade en undersökning av industriföretagens planer fram till 1970 beträffande produktion, sysselsättning, investeringar, export m. m. Institutet har löst denna del av sitt uppdrag genom att utsända frågeformulär till ett stort antal företag och sedan sammanställa de inkomna svaren. Hur denna enkätundersökning närmare utformades beskrives i kapitel 1. Där sammanfattas också de resultat, som framkommit.

Redogörelsen för enkätundersökningens resultat utgör givetvis ingen prognos för vad som kommer att ske. De siffror som anges gäller företagens planer och ingenting annat. Därifrån till uppställandet av en prognos är steget långt. Det är ingalunda säkert att företagen i framtiden kommer att vilja eller att kunna förverkliga de planer, som förelåg vid den tidpunkt då enkäten besvarades. Mycket kan inträffa, som kan ge anledning till förändringar i planerna; företagen kan exempelvis ha

räknat alltför optimistiskt eller pessimistiskt beträffande avsättningsmöjligheter, produktionsförhållanden, prisutveckling eller andra förhållanden av betydelse för företagspolitiken.

Vill man ta steget från en redovisning av existerande planer till en någorlunda realistisk bedömning av den framtida utvecklingen måste man försöka bilda sig en uppfattning om vilka förutsättningar företagen har att förverkliga sina planer. Man har anledning fråga sig om en utveckling i enlighet med planerna är förenlig med den utveckling vi kan vänta oss inom andra sektorer av samhällsekonomin. Man har också anledning fråga sig hur förutsättningarna ter sig för industrin att finna avsättning för den planerade produktionen, huruvida företagens finansiella situation kommer att utvecklas så att den tillåter en expansion i den takt som planerna anger etc.

I syfte att ge visst underlag för en bedömning av den svenska industrins utveckling under de kommande fem åren har institutet kompletterat sin redogörelse för enkätens resultat med en diskussion av företagens möjligheter att förverkliga de angivna planerna. Den diskussionen, som avser såväl industrin som helhet som de olika branscherna, har i främsta rummet knutits till två frågor: vilka förutsättningar har företagen att dra åt sig de erforderliga produktionsfaktorerna och vilka förutsättningar har de att finna avsättning för den planerade produktionen? Som grundval för besvarandet av den senare frågan har, i de fall där så varit möjligt, försörjningsbalanser uppställts, varvid företagens planer för produktion och export sammanställts med prognoser över inhemsk förbrukning, lagerökning och import.

Försöken att besvara de ovannämnda

frågorna måste givetvis inrymma vissa prognoselement. Det må emellertid förutskickas att den diskussion som förs inte syftar till numeriskt preciserade prognoser över utvecklingen. Ambitionsnivån är väsentligt lägre än så. Avsikten är endast att ge en bild av utvecklingen »i stort» och att påvisa de fall, där företagens planer är uppenbart orealistiska. I avslutningskapitlet ges visserligen vissa siffror för produktionsutvecklingen fram till 1970 såväl för industrin som helhet som för de olika branscherna, men de siffrorna är inte avsedda såsom prognoser i egentlig mening. De är endast avsedda att ge en exemplifierad bild av en tänkbar framtida utveckling.

I det uppdrag institutet erhållit från finansdepartementet ingick även att göra en bedömning av utvecklingsmöjligheterna för svensk industri på längre sikt än fram till 1970. Perspektivet skulle utsträckas till 1980. Att basera en sådan bedömning på en enkätundersökning rörande företagens planer har framstått som helt meningslöst; företagen har endast i undantagsfall någon egentlig planering för utvecklingen så långt fram i tiden. Analysen av utvecklingen under 1970-talet har därför utformats efter andra linjer. Som utgångspunkt har valts frågan om man kan vänta sig att 1960-talets trender kommer att fortsätta även under nästa decennium. Därvid har särskilt det problemet aktualiserats, vad det är som *begränsar* expansionsmöjligheterna och hur snäv den begränsningen kan tänkas bli.

Av naturliga skäl måste diskussionen av vad som kan tänkas ske under 1970-talet bli mindre konkret och mera vag än diskussionen av utvecklingen under de närmaste fem åren. För 1970-talet finns inget enkätmaterial att utgå ifrån

och osäkerheten om vad som kommer att hända är på varje punkt större.

Hur svensk industri kommer att utvecklas under de närmaste fem åren och under 1970-talet beror till stor del på vilka förändringar som kommer att ske i den yttre ram, inom vilken industrin arbetar. Till sådana förändringar hör exempelvis den ekonomiska tillväxten inom övriga delar av svenskt näringsliv, den ekonomiska tillväxten i andra länder, den tekniska utvecklingen, den ekonomiska politikens utformning i vårt land, den handelspolitiska utvecklingen i världen och kommande förändringar i vårt lands internationella konkurrenskraft. Att göra en prognos i ordets egentliga mening över alla dessa förhållanden låter sig knappast göras. Vid en diskussion av den svenska industrins framtida utveckling kan man emellertid inte undgå att gå efter annan komma in på frågan hur framtiden kommer att gestalta sig i dessa avseenden. I syfte att ge en bakgrund till den analys av industriutvecklingen, som senare skall göras, har det därför framstått som önskvärt att dessförinnan något diskutera den framtida utvecklingen av vissa förhållanden, som är av strategisk betydelse för industrins framtid. Kapitel 2, »Allmänna förutsättningar för en framtida industriell expansion i vårt land», har ägnats åt en sådan diskussion. De problem som där tas upp till behandling gäller tillgången på arbetskraft och kapital, produktivitetens utvecklingen, efterfrågan på industriprodukter i vårt land och i utlandet samt den svenska industrins internationella konkurrenskraft.

Som ett ytterligare bakgrundsmaterial för diskussionen om den framtida industriella utvecklingen i vårt land ges i kapitel 3 »Branschutvecklingen i

internationellt perspektiv» några data över de olika industribranschernas produktionstillväxt i andra länder. I ett första avsnitt behandlas den historiska utvecklingen och i ett andra avsnitt redogörs för några prognoser över den framtida industriella utvecklingen i Frankrike och Storbritannien.

Diskussionen om företagets möjligheter att förverkliga sina planer och om utvecklingen under 1970-talet redovisas för industrin som helhet i kapitel 4 och för de olika branscherna i kapitlen 5—15. Den branschindelning som därvid gjorts är följande: gruvindustri, järn- och metallverk, verkstadsindustri (exkl. varv), varvsindustri, jord- och stenindustri, skogsindustrierna, pappersvaru- och grafisk industri, livsmedelsindustri, textil- och konfektionsindustri, sko-, läder- och gummivaruindustri samt kemisk industri.

Förutom diskussionen om framtiden omfattar dessa kapitel en kort sammanfattning av den historiska utvecklingen samt en redogörelse för enkätresultaten. Att dessa senare, som ju sammanfattningsvis redovisas i kapitel 1, återges i de senare kapitlen beror på en strävan att underlätta läsningen av denna bok. Den, som är intresserad av endast en enstaka bransch, kan gå direkt till ifrågavarande kapitel och där finna de erforderliga uppgifterna. I samma syfte upprepas i kapitlen 5—15 vissa av de resultat som framkommit under diskussionen i kapitlen 2 och 3. Den läsare som inte är intresserad av de resonemang, som ligger bakom dessa resultat, kan därför bespara sig mödan att läsa kapitlen 2 och 3.

Efter branschredogörelserna följer i kapitel 16 en sammanfattning av de slutsatser som framkommit i de tidigare kapitlen. Därefter kommer två appendix (A. Metoder och material; B. Pro-

duktivitet och kapitalintensitet inom industrin). Sist följer ett appendix innehållande tabeller.

Det må slutligen framhållas, att begreppet industri givits en ganska snäv innebörd i föreliggande arbete. Det omfattar sålunda inte hantverk, rörled-

ningsverkstäder, el-, gas- och vattenverk och heller inte byggnadsindustri. (För en noggrannare definition, se s. 156.) För den internationella jämförbarhetens skull används dock på vissa enstaka ställen en något vidare definition. När så är fallet anges detta i texten.

KAPITEL 1

Enkätundersökningen

Enkätens uppläggning

Hösten 1964 tillfrågades ett urval om cirka 1 800 företag om sina planer fram till 1970 beträffande produktion, behov av arbetskraft, investeringar, export m. m. Som urvalsram användes statistiska centralbyråns företagsregister. Samtliga företag som bedrev tillverkning i anläggningar med mer än 150 anställda ingick i enkäten. För de mindre företagen varierade urvalets storlek mellan branscherna; på begäran av branschorganisationerna tillfrågades dock samtliga företag — oavsett storlek — inom gruvindustrin, järn- och stålindustrin samt massa- och pappersindustrin.

Som framgår av det följande medtogs småföretagen mest i experimentsyfte. Det väsentliga intresset var knutet till de större företagen. Frågan om ett företag skulle anses som »större» eller ej avgjordes från bransch till bransch.¹ I appendix A redogörs närmare för storleksklassificeringen.

Antalet tillfrågade enheter i gruppen 150 och flera anställda var 799, varav 582 inkom med användbara svar. Svarsfrekvensen i denna grupp var således i det närmaste 75 procent. I gruppen 600 och fler anställda var antalet tillfrågade enheter 198, varav 85 procent inkom med användbara svar.

Svarsprocenten i det extraurval som gjordes av de mindre företagsenheterna var som väntat låg. I gruppen 1—40 anställda svarade sålunda endast 32 pro-

cent av de tillfrågade. De slutsatser som kan dras av ett material med så stor bortfallsprocent är givetvis starkt begränsade. De siffror som redovisas i det följande har därför baserats på svaren från de företag som definierats såsom »större».

De företag som besvarat enkäten svarar tillsammans för cirka 60 procent av samtliga anställda och omkring $\frac{2}{3}$ av industrins totala förädlingsvärde. De svarande »större» företagen representerar cirka 85 procent av den totala sysselsättningen inom motsvarande storleksgrupper.

Frågorna gällde som nämnts företagens *planer* fram till 1970. Erfarenheten säger, att de större företagen i stor utsträckning verkligen har en planering på längre sikt och man kan utgå ifrån att dessa planer är så genomtänkta och har sådan fasthet att de kommer att utgöra riktpunkten för handlandet under de närmaste åren. De existerande planerna är dessutom ofta ganska starkt bindande för handlandet genom att anläggningsarbeten påbörjats, kontrakt ingåtts etc. I den meningen kan man säga att de existerande planerna ger en god bild av utvecklingstendenserna under de närmaste åren. Givetvis kan dock oförutsedda förändringar inträffa i de »yttre förhållanden» som påverkar företagets handlande och sådana föränd-

¹ I företag med tillverkning inom två eller flera branscher har varje bransch behandlats som en separat enhet och betraktats som ett »företag». För en noggrannare beskrivning hänvisas till appendix A.

ringar kan leda till ändringar i planerna.

Det som nu sagts gäller de stora företagen. För de små är situationen en annan. Man kan inte utgå ifrån att flertalet småföretag har en genomarbetad planering på längre sikt, och inte heller ifrån att den planering som eventuellt förekommer skall vara bindande på samma sätt som när det gäller storföretagen. De små företagen har nämligen mycket lättare att plötsligt ändra sina planer och att inom kort tid också ändra kapacitet, produktion etc. inom vida gränser. För en ägare till en liten verkstad med några få anställda är det t. ex. fullt möjligt att »över natten» besluta om en fördubbling av produktionskapaciteten. Denna lätthet att anpassa sig är ju en av småföretagens starka sidor.

Om enkätresultat beträffande företagens planer på ett meningsfullt sätt skall kunna utnyttjas som byggstenar i den typ av långtidsutredningar som förekommer i vårt land, måste man utgå ifrån att de existerande planerna är någorlunda fasta och att företagen verkligen kommer att försöka realisera dem. Av nyss nämnda skäl har man anledning ställa sig ytterst tveksam till det meningsfulla i att över huvud taget tillfråga småföretagen om deras planer. Anledningen till att IUI ändå tog med ett ganska stort antal sådana i enkäten var att vi önskade få en uppfattning om i vilken utsträckning långtidsplanering förekommer samt kontrollera om småföretagens planer så markant avviker från storföretagens, att en utvidgad undersökning för småföretagens del kunde vara påkallad.

De erhållna svaren kan *inte* anses representativa för småföretagen. Trots det har plansiffrorna räknats upp till branschnivå. Motiveringen är följande: Mindre företag är ofta underleverantö-

rer till större och i dessa fall kan man räkna med att de i stort sett kommer att utvecklas likadant som de stora. De senare kommer givetvis att bli ledande. Vidare kan man räkna med att marknaden inom varje bransch utvecklas någorlunda likartat för stora och små företag; detta bidrar till samma tendens. Till detta kommer att småföretagen inom flertalet branscher endast representerar en relativt liten del av produktionen, sysselsättningen etc. och att mer betydande fel i uppskattningarna kan uppkomma endast om småföretagens utveckling radikalt skiljer sig från de större företagens.

I kontrollsyfte har institutet gjort en beräkning av vilka resultaten skulle bli, om även småföretagens svar medtogs. Vad produktion och sysselsättning beträffar blev avvikelserna från de siffror som erhöles, då endast storföretagens svar beaktades, i de flesta fall små. För investeringarna blev dock skillnaderna inte helt obetydliga. I dessa fall var emellertid materialets kvalitet sådan att ett medtagande av de mindre företagens planer sannolikt skulle ge en missvisande bild av den förväntade utvecklingen. Att den bristfälliga informationen om småföretagen medför viss osäkerhet kan dock inte förnekas.

Hur pass tillförlitliga är då resultaten för storföretagens del? Genom att samtliga enheter i denna grupp tillfrågades, förekommer inga slumpmässiga urvalsfel. Däremot finns det en viss risk att två andra felkällor kan ha inverkat på resultaten. Den ena sammanhänger med det relativt stora svarsbortfallet, den andra med det faktum, att urvalsregistret i en del fall innehöll felaktiga uppgifter om företagen.

Om planerna i de icke svarande företagen genomsnittligt sett inte nämnvärt avviker från planerna i de svarande företagen, kan svarsbortfallet neglige-

ras. Tyvärr vet vi inget bestämt om den saken. Det finns dock en viss risk för att företag, som förväntar en oförmånlig utveckling eller har planer på att lägga ned driften, är mindre benägna än andra att redovisa sina bedömningar för utomstående. Detta skulle i så fall medföra att institutets material är behäftat med en tendens till överskattning av expansionstakten.

Beträffande registerfelen kan sägas att de för storföretagens del sannolikt till största delen blivit upptäckta och korrigerade. En viss osäkerhet kvarstår dock beträffande betydelsen av eventuellt oupptäckta fel.

Ett speciellt problem uppkommer därigenom att enkätmaterial med några få undantag endast omfattar sådana företag som existerade 1962. Givetvis har nya startats sedan dess och flera kommer till mellan 1965 och 1970. Det skall dock framhållas att problemet enbart gäller nytillkommande *juridiska personer*. Existerande industriföretags planerade nyetablering av anläggningar har nämligen redovisats i enkäten. Förhållandet innebär en tendens till underskattning av produktion, sysselsättning m. m. och har således en effekt som förmodligen reducerar inverkan av svarsbortfallet.

Tabell 1: 1. Svarsfrekvens, täckningsgrad och statistikkvalitet

Bransch	Storföretag ¹			Småföretag		Täckningsgrad totalt ³ %	Statistik-kvalitet
	Antal tillfrågade företag	Svarsfrekvens %	Täckningsgrad ² %	Antal tillfrågade företag	Svarsfrekvens %		
Gruvindustri.....	14	100	100	17	100	100	God
Järn- och metallverk	31	94	98	17	59	98	God
Järn- och metallmanufakturverk....	111	72	83	163	47	69	Acceptabel
Maskinindustri.....	149	74	87	123	36	60	Acceptabel
Elektroindustri.....	46	67	82	22	36	81	God
Transportmedelsindustri.....	17	76	97	29	62	70	God
Varvsindustri.....	19 ⁴	-	-	-	-	80	God
Jord- och stenindustri	43	79	90	76	45	54	Acceptabel
Träindustri.....	52	67	74	166	51	28	Mindre god
Massa-, pappers- och wallboardindustri .	71	72	81	29	31	81	God
Pappersvaru- och grafisk industri....	64	56	74	108	29	58	Acceptabel
Livsmedelsindustri ..	114	63	85	40	50	65	Acceptabel
Textilindustri.....	69	71	80	39	46	59	Acceptabel
Konfektionsindustri .	58	72	77	47	23	34	Mindre god
Sko- och läderindustri	41	56	67	26	62	45	Mindre god
Gummivaruindustri..	17	65	70	7	43	69	Acceptabel
Kemisk industri.....	116	70	80	74	31	77	God
Hela industrin.....	1 032	71	86	983	43	67	

¹ Enligt definition i appendix A.

² De svarande storföretagens andel av samtliga i branschen förekommande storföretags förädlingsvärde.

³ De svarande företagens andel av branschens förädlingsvärde.

⁴ Antalet medlemmar i Sveriges Varvsindustriförening. Enkäten riktades icke direkt till de enskilda företagen. Uppgifterna erhöles från Sveriges Varvsindustriförening. Någon uppdelning på små och stora företag har ej gjorts.

Genom en särskild enkät riktad till alla icke svarande företag gjordes ett försök att få en uppfattning om bortfallets art och betydelse. Resultatet av denna enkät ger oss tyvärr inte möjlighet att fastslå ens i vilken riktning bortfallet påverkat resultaten och än mindre ger det oss möjlighet att uppskatta bortfallets kvantitativa betydelse som felkälla.

I tabell 1:1 redovisas svarsfrekvensen i var och en av de olika branscherna. Vidare ges uppgifter om täckningsgrader, dvs. de svarande företagens andel av produktionen inom respektive grupper samt uppgifter om den kvalitet materialet kan anses ha med beaktande av bortfall, registerfel, täckningsgrad samt övrig kunskap om materialet inhämtad vid bearbetningen. För kvalitetsgraderingen har tre beteckningar använts:

God = Allt tyder på att materialet riktigt återger planerna inom branschen vid frågetillfället.

Acceptabel = Brister föreligger, men inget tyder på att resultaten skulle vara påtagligt missvisande.

Mindre god = Risk föreligger att bortfall, registerfel m. m. påtagligt påverkat resultaten.

Enkätens resultat

I tabell 1:2 redovisas de resultat enkäten givit beträffande planerad produktion, sysselsättning, export och bruttoinvesteringar. (En utförlig beskrivning av de olika branschernas avgränsning ges i appendix A, sid. 156 ff.)

Produktion. För industrin som helhet redovisas en produktionsökning med drygt 60 procent från 1963 till 1970.

Tabell 1: 2. Företagens planer

Bransch	Årlig ökning 1963—1970 i %			Bruttoinvestering ² 1966/70 (1964/65 = 100)
	Produktion ¹	Antal anställda	Exportvolym	
Gruvindustri.....	6	-1	6	83
Järn- och metallverk.....	9	2	8	120
Järn- och metallmanufakturverk...	9	4	13	120
Maskinindustri.....	7	2	10	97
Elektroindustri.....	10	3	15	103 _r
Transportmedelsindustri.....	7	3	12	97
Varvsindustri.....	2	-1	2	121
Jord- och stenindustri.....	7	2	10	108
Träindustri.....	6	0	3	106
Massa-, pappers- och wallboardindustri.....	8	-1	7	127
Pappersvaru- och grafisk industri...	6	2	8	93
Livsmedelsindustri.....	4	1 _r	-3	..
Textilindustri.....	5	0	10	96
Konfektionsindustri.....	5	2	11	90
Sko- och läderindustri.....	3	1	7	75
Gummivaruindustri.....	9	5	10	105
Kemisk industri.....	11	3	11	..
Hela industrin.....	7	2	8	106

r = reviderad i förhållande till tabell 7.4: 1 i SOU 1966: 1.

¹ Förädlingsvärde i 1963 års priser.

² Nyinvestering plus underhåll och reparation. 1963 års priser.

Detta betyder en genomsnittlig årlig ökning med drygt 7 procent. Den kraftigaste stegringen, i genomsnitt 11 procent per år, förväntas inom den kemiska industrin. Inom denna bransch är det framför allt petroleumindustrin och läkemedelsindustrin som har planer på en mycket stark expansion. Också inom järn- och metallverken, elektroindustrin, järn- och metallmanufakturverken samt gummivaruindustrin ser man fram mot kraftiga produktionsstegringar. För dessa branscher har redovisats ökning- ar på 9—10 procent per år. Klart under genomsnittet ligger varven, sko- och läderindustrin, livsmedelsindustrin samt textil- och konfektionsindustrierna, vars ökning- ar uppgår till 2—5 procent per år. Inom övriga branscher förväntar man en stegring i produktionen av ungefär samma storleksordning som gäller för industrin i dess helhet.

Sysselsättning. Antalet anställda i industrin väntas stiga med knappt 2 procent per år, eller med totalt 13 procent, från 1963 till 1970. Den relativa ökningen väntas bli störst i gummivaruindustrin och järn- och metallmanufakturverken. Av övriga branscher är det ingen som planerat ett arbetskraftstillskott på mer än 3½ procent per år. Inom gruvindustrin, varven och massa-, pappers- och wallboardindustrin ser man fram mot en minskning av antalet anställda med omkring 1 procent årligen.

Vad den planerade sysselsättningsökningen betyder i antal personer räknat redovisas i tabell 1:3. Av denna framgår att ökningen av antalet anställda uppgår till totalt 120 000. Därav svarar verkstadsindustrin (exkl. bilreparationsverkstäder och varv) för den dominerande delen (80 000 personer).

Bilverkstäderna omfattades inte av enkätundersökningen. En överslagskalkyl, baserad på antagandena att efter-

Tabell 1:3. Förändring av produktivitet och antal anställda 1963—1970 enligt företagens planer

Bransch	Produktion per anställd. Årlig ökning 1963—1970 i procent	Ökning av antalet anställda 1963—1970
Gruvindustri.....	7	- 500
Järn- och metall- verk.....	7	9 500
Järn- och metall- manufaktur- verk.....	5	23 000
Maskinindustri....	5	28 000
Elektroindustri....	6	17 500
Transportmedels- industri.....	4	12 000
Varvsindustri.....	2	- 1 500
Jord- och sten- industri.....	5	5 300
Träindustri.....	6	800
Massa-, pappers- och wallboard- industri.....	8	- 2 400
Pappersvaru- och grafisk industri	5	6 700
Livsmedelsindu- stri.....	4	3 000
Textilindustri....	5	200
Konfektionsindu- stri.....	3	5 800
Sko- och läder- industri.....	2	800
Gummivaruindu- stri.....	3	5 100
Kemisk industri...	9	6 000
Hela industrin	5	120 000

frågan på bilreparationstjänster stiger i takt med bilbeståndet och att produktiviteten inom denna bransch stiger med 3 procent om året, ger vid handen att ökningen i bilverkstädernas arbetskraftsbehov fram till 1970 skulle uppgå till ca 5 000 personer. Inräknas dessa i den »planerade» sysselsättningsökningen för industrin som helhet, blir slutsatsen att denna ökning uppgår till 125 000 personer.

I tabell 1:3 redovisas också den ökning av produktiviteten (produktion per anställd) som kommer att äga rum

Tabell 1: 4. Sysselsättningsökning i olika regioner 1963—1970 enligt företagens planer

Region	Årlig ökning 1963—1970 i procent	
	Hela industrin	Verkstadsindustri, exkl. varv
Stockholmsområdet	2,5	2,5
Göteborgsområdet	2	4
Malmö-Lundområdet.....	2	2,5
Övre Norrland....	0,5	..
Nedre Norrland med Dalarna och Värmland...	1,5	4
Riket i övrigt.....	2	3
Hela riket	2	3

om företagens produktions- och sysselsättningsplaner förverkligas. Skillnaderna branscherna emellan är som synes stora. Den genomsnittliga årliga produktivitetshöjningen varierar från 8—9 procent per år (massa-, pappers- och wallboardindustri samt kemisk industri) till 2 procent per år (varv samt sko- och läderindustri).

Ökningen av antalet anställda skall enligt planerna ske i väsentligt olika takt i skilda delar av riket. Mest expansiv är Stockholmsregionen, dvs. Stockholms stad med angränsande kommuner (i stort sett Stockholms A-region), där sysselsättningen väntas stiga med 18 procent från 1963 till 1970, vilket innebär en genomsnittlig årlig ökning med 2½ procent. I de två övriga storstadsregionerna (Göteborgsområdet och Malmö-Lundområdet) är den planerade ökningen i det närmaste lika stor som den genomsnittliga för riket, dvs. knappt 2 procent per år. Den lägsta relativa sysselsättningsökningen redovisas för de nordliga delarna av landet; i övre Norrland (Norrbottnens och Västerbottnens län) endast cirka 3 pro-

cent totalt för hela perioden 1963—1970.

Tjänstemännens andel av totala antalet anställda i industrin 1960 var 22 procent. 1963 hade siffran stigit till 24 procent. Enkätresultaten tyder på att andelsökningen inte kommer att fortsätta i samma takt som i början av 1960-talet. Enligt planerna kommer nämligen tjänstemännen att utgöra cirka 25 procent av det totala antalet anställda år 1970. Inom hela gruv-, metall- och verkstadssektorn har man avsett att hålla en oförändrad tjänstemannaandel medan träindustrin planerat en ökning med 1 å 2 procentenheter. En minskning av tjänstemannaandelen med ungefär 1 procentenhet har redovisats av konfektionsindustrin och gummivaruindustrin.

Export. Företagens planer anger att exporten kommer att stiga med drygt 8 procent per år från 1963 till 1970, dvs. med nära 75 procent totalt över hela perioden. Ökningstakten är sålunda ungefär 1 procentenhet högre än för produktionen. Med undantag för träindustrin och livsmedelsindustrin är det ett genomgående drag för alla branscher att man avser att öka exporten i ungefär samma takt som produktionen eller snabbare. Inom verkstadsindustrin (exkl. varv) beräknas utförseln stiga med nära 12 procent per år. Den redovisade minskningen för livsmedelsindustrin är mycket osäker; exporten inom denna bransch domineras av varor som är utsatta för handelsregleringar.

År 1963 gick 40 procent av landets totala export till länderna inom EFTA-området och 32 procent till EEC-länderna. Enligt planerna skall fram till år 1970 EFTA:s andel öka endast obetydligt och EEC:s sjunka till något under 30 procent. Utförseln till östblocket (inkl. Kina och Jugoslavien) väntas

Tabell 1: 5. Exportökning 1963—1970 på olika länderområden enligt företagens planer

Export till	Årlig ökning 1963—1970 i procent		
	Hela industrin	Verkstadsindustri, exkl. varv	Massa-, pappers- och wallboardind.
EFTA, inkl. Finland.....	8,5	12,5	9
EEC.....	7,5	10	7,5
Island, Irland, Turkiet, Grekland, Spanien.....	9	11	9
Östblocket, inkl. Jugoslavien och Kina.....	8	11,5	4
USA och Kanada.....	10,5	12,5	7
Syd- och Mellanamerika.....	8	11	1
Övriga världen.....	8,5	10,5	5
Hela världen	8,5	11,5	7

stiga något långsammare än den totala utförseln medan USA och Kanada 1970 beräknas få en väsentligt större andel av landets export än år 1963. I tabell 1: 5 redovisas den för de olika länderområdena planerade exportökningen.

Investeringar. Inom många branscher räknar man med att under åren 1966—1970 i genomsnitt hålla bruttoinvesteringarna (inkl. underhåll och reparation) på en lägre nivå än 1964—1965. Inom sko- och läderindustrin är nedgången så stor som 25 procent och inom gruvindustrin 17 procent. De största planerade höjningarna av investeringarnas medelnivå redovisas för massa-, pappers- och wallboardindustrin, varven, järn- och metallverken samt järn- och metallmanufakturverken, där ökningarna är 20 procent eller däröver. Totalt för hela industrin redovisas en höjning av bruttoinvesteringarnas medelnivå med 6 procent. Under förutsättning att investeringarna under perioden ständigt växer, betyder denna siffra en årlig ökning med drygt 2 procent.

Investeringarna i byggnader (exkl. underhåll och reparation) väntas under perioden 1966—1970 ligga på en medelnivå, som är ca 4 procent lägre än nivån under åren 1964—1965. För nyinvesteringarna i maskiner har man

planerat en höjning med ca 5 procent. Detta betyder att de totala investeringarna exkl. underhåll och reparation under planperioden skulle ligga på en nivå, som med knappt 2 procent överstiger 1964—1965 års medelnivå. För underhålls- och reparationsarbeten har man planerat en betydligt större ökning; den genomsnittliga nivån under planperioden väntas ligga 15 procent över jämförelseperiodens.

Siffrorna som återger företagens investeringsplaner är betydligt osäkrare än de, som redovisas för produktion, sysselsättning och export. Detta sammanhänger främst med statistiska brister i materialet men även med företagens svårigheter att bedöma utvecklingen för just denna storhet.

Företagen tillfrågades också om planerna för investeringar utomlands. På grund av definitionssvårigheter, speciellt stora statistiska brister i materialet och frånvaron av löpande statistik på området, måste man dock vara ytterst försiktig vid tolkningen av svaren. De företag, som redovisat utlandsinvesteringar under perioden 1964—1970, väntar sig, genomsnittligt sett, att under femårsperioden 1966—1970 hålla utgifterna för förvärv, nyuppsättning eller utvidgning av produktionskapacitet

i utlandet på i stort sett samma nivå som genomsnittet för 1964—1965 (ökningen är mindre än 3 procent).

Planerna och den tidigare utvecklingen

Den för perioden 1963—1970 planerade produktionsökningen med 7 procent per år för industrin i dess helhet är just så stor som den faktiska ökningen var under åren 1959—1963. Också den väntade sysselsättnings- och exportökningen överensstämmer väl med den tidigare utvecklingen. Man kan därför fråga sig om det är troligt att företagen i sina svar till IUI helt enkelt dragit ut trenden från de närmaste föregående åren. För att belysa denna fråga skall vi branschvis jämföra planerna med trenden under åren 1959—1963. (Att 1959

valts som första år i jämförelseperioden sammanhänger med att den officiella produktionsvolymindexen fr. o. m. detta år beräknas enligt andra metoder än tidigare.)

Som framgår av tabell 1:6 visar en del branscher i sina planer mycket markanta avvikelser från trenden. Detta gäller framför allt kemisk industri, gummivaruindustri, konfektionsindustri och varvsindustri. Livsmedelsindustrins förväntade exportutveckling och maskinindustrins produktionsplaner innebär också ett relativt kraftigt trendbrott. Det förtjänar påpekas att, med undantag för gummivaru- och kemisk industri, samtliga branscher som redovisat sysselsättningsplaner avvikande uppåt från trenden, tidigare har haft en oförändrad eller minskad sysselsättning.

Tabell 1: 6. Jämförelse mellan planerad ökningstakt 1963—1970 och verklig ökningstakt 1959—1963¹

Bransch	Planerad minus verklig			Planerad dividerad med verklig		
	Produktion	Antal anställda	Export	Produktion	Antal anställda	Export
Gruvindustri.....	-0,5	3,0	-1,0	0,9	0,2	0,8
Järn- och metallverk.....	-1,0	-1,5	0	0,9	0,6	1,0
Järn- o. metallmanufaktur- verk.....	-1,5	0	-0,5	0,9	0,9	1,0
Maskinindustri.....	-2,5	-2,5		0,7	0,5	
Elektroindustri.....	0	-2,0		1,0	0,7	
Transportmedelsindustri...	-1,5	-1,5		0,8	0,7	
Varvsindustri.....	-2,0	-1,0	-11,5	0,5	-3,5	0,1
Jord- o. stenindustri.....	0	-1,0	1,5	1,0	0,7	
Träindustri.....	-0,5	-1,0	1,5	0,9	0,2	2,1
Massa-, pappers- o. wall- boardindustri.....	1,5	-2,0	0	1,2	-0,5	1,0
Pappersvaru- o. grafisk industri.....	0	-0,5		1,0	0,7	
Livsmedelsindustri.....	0,5	-1,0	-10,0	1,2	0,4	-0,3
Textilindustri.....	1,0	1,5		1,2	0	
Konfektionsindustri.....	-3,0	1,5		0,6	x	
Skö- o. läderindustri.....	0,5	2,0		1,3	-0,5	
Gummivaruindustri.....	2,5	3,0		1,4	2,6	
Kemisk industri.....	4,5	1,5	-2,0	1,7	2,0	0,8
Hela industrin	0	-0,5	-0,5	1,0	0,7	0,9

¹ Ökningstakt = genomsnittlig årlig ökning i procent.
x = Nämnaren är noll.

Redan på branschnivå finner man således skillnader mellan förväntad utveckling och trend. Det är därför fullt klart att det också för en stor mängd av de enskilda företagen finns sådana skillnader. Den goda överensstämmelsen mellan planer och historisk utveckling som gäller för industrin i dess helhet, är därför sannolikt inte ett resultat av att en majoritet av företagen framskriver den trend som varit rådande åren närmast före planperioden. Självfallet har dock utvecklingen i början av 1960-talet påverkat företagen i deras framtidsbedömning.

Enkäten vid föregående långtidsutredning och den faktiska utvecklingen

De planer som redovisades i enkäten vid föregående långtidsutredning överensstämmer inte särskilt väl med den faktiska utvecklingen, så som den kan mätas med den delvis preliminära sta-

tistik som nu föreligger. Planerna insamlades 1960 och avsåg tiden från 1959 till och med 1965.

Av tabell 1:7 framgår att planerna underskattade den verkliga årliga produktionsökningen med drygt 2 procentenheter. Av delbranscherna var det endast massa-, pappers- och wallboardindustrin samt läder-, hår- och gummivaruindustrin som hade planerat en större produktionsökning än vad som faktiskt blev fallet. Största absoluta skillnaden mellan planerad och verklig ökningstakt uppvisar pappersvaru- och grafisk industri. Därefter följer jord- och stenindustri samt kemisk industri.

Den bästa överensstämmelsen mellan planerad och verklig ökningstakt redovisas för de två branscher, som över-skattade produktionsutvecklingen (massa-, pappers- och wallboardindustri samt läder-, hår- och gummivaruindustri) samt järn- och metallverken och livsmedelsindustrin.

Den genomsnittliga årliga ökningen

Tabell 1: 7. Planerad och verklig produktionsökning 1959—1965

Bransch	Genomsnittlig årlig ökning i procent		Planerad minus verklig
	Planerad ¹	Verklig ²	
Läder-, hår- och gummivaruindustri.....	5,7	4,9	0,8
Massa-, pappers- och wallboardindustri.....	7,5	6,6	0,9
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri.....	2,2	3,5	-1,3
Järn- och metallverk.....	9,6	10,9	-1,3
Textil- och konfektionsindustri	2,7	4,4	-1,7
Träindustri.....	5,1	7,2	-2,1
Gruvindustri.....	6,0	8,3	-2,3
Verkstadsindustri.....	5,7	8,4	-2,7
Kemisk industri.....	6,2	9,2	-3,0
Jord- och stenindustri.....	5,4	8,5	-3,1
Pappersvaru- och grafisk industri.....	3,2	7,1	-3,9
Hela industrin	5,3	7,5	-2,2

¹ Enkätens produktionsvolymmått: Förädlingsvärde i 1959 års priser.

² För åren 1959—1963 enligt SCB:s produktionsvolymindex. För åren 1964—1965 enligt KI och IUI.

Tabell 1: 8. Planerad och verklig förändring av antalet anställda 1959—1965

Bransch	Genomsnittlig årlig ökning i procent		Planerad minus verklig
	Planerad	Verklig ¹	
Massa-, pappers- och wallboardindustri.....	1,1	0,9	0,2
Textil- och konfektionsindustri.....	0,8	- 1,1	1,9
Läder-, hår- och gummivaruindustri.....	1,8	- 0,5	2,3
Gruvindustri.....	2,2	- 3,3	5,5
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri.....	0,7	0,9	- 0,2
Järn- och metallverk.....	2,7	3,3	- 0,6
Kemisk industri.....	2,5	3,1	- 0,6
Verkstadsindustri.....	3,1	3,8	- 0,7
Jord- och stenindustri.....	1,5	2,9	- 1,4
Träindustri.....	0,5	2,0	- 1,5
Pappersvaru- och grafisk industri.....	1,5	3,0	- 1,5
Hela industrin	2,1	2,2	- 0,1

¹ För åren 1959—1963 enligt SOS: Industri. För åren 1964—1965 uppskattning inom IUI, byggd på SCB:s korttidsstatistik över antalet sysselsatta arbetare inom industrin, samt SCB:s lönestatistik för tjänstemän.

av antalet anställda från 1959 t. o. m. 1965 skulle enligt planerna bli drygt 2 procent. Denna siffra överensstämmer, som framgår av tabell 1:8, mycket bra med den verkliga utvecklingen. Skillnaderna branscherna emellan är emellertid mycket stora. Inom fyra av elva branscher hade man planerat större ökning än vad det i verkligheten blev. Till denna grupp hör de två branscher, som överskattade även produktionsökningen. Den största avvikelserna från planerna förekom inom gruvindustrin samt inom pappersvaru- och grafisk industri.

Den faktiska investeringsnivån (nyinvesteringar plus reparationer och underhåll) under åren 1961—1965 låg betydligt över den man hade planerat. Endast massa-, pappers- och wallboardindustrin planerade större investeringar än vad som sedan förverkligades (se tabell 1:9). Inom denna bransch överskattade man således både produktionen och insatsen av produktionsfaktorer,

men i inget fall var överskattningen särskilt stor. Massa-, pappers- och wallboardindustrin kan därför sägas ha utvecklats i stort sett i enlighet med sina planer. Samma sak gäller i viss mån även livsmedelsindustrin. För övriga branscher kan avvikelserna däremot sägas vara betydande. Också för industrin betraktad som helhet är skillnaden mellan planerad och verklig utveckling markant.

För industrin som helhet innebär således planerna en underskattning av produktion och investeringar, medan antalet anställda steg i just den takt man hade tänkt sig. Eftersom det råder ett positivt samband mellan produktionsökning å ena sidan och tillväxten av produktionsfaktorerna kapital och arbetskraft å den andra, är det naturligt att om bruttotillväxten av kapitalet — investeringarna — kraftigt underskattas, så underskattas också produktionsökningen.

Man kan då fråga sig om den plane-

Tabell 1: 9. Planerad och verklig investeringsnivå 1961—1965. (Nyinvesteringar plus underhåll och reparationer)

Bransch	Genomsnittlig nivå 1961—1965 (Index 1959 = 100)		Planerad dividerad med verklig
	Planerad	Verklig ¹	
Massa-, pappers- och wallboardindustri.....	111	106	105
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri.....	104	118	88
Gruvindustri.....	89	107	83
Träindustri.....	111	138	80
Verkstadsindustri.....	119	148	80
Textil- och konfektionsindustri	94	122	77
Jord- och stenindustri.....	125	169	74
Järn- och metallverk.....	79	109	72
Kemisk industri.....	112	162	69
Läder-, hår- och gummivaruindustri.....	111	166	67
Pappersvaru- och grafisk industri.....	83	152	55
Hela industrin.....	106	130	82

¹ Enligt SCB. Preliminära siffror för 1965.

rade investeringsvolymen var tillräckligt stor för att möjliggöra den ökning av produktionen som företagen tänkt sig. Att med säkerhet besvara den frågan är tyvärr omöjligt. Beräkningar utgående ifrån empiriskt funna matematiska samband mellan produktionsvolym och insatser av produktionsfaktorer antyder dock att investeringarna knappast kan sägas vara underskattade. Osäkerheten är emellertid betydande och några slutsatser om en eventuell benägenhet hos företagen att över- eller underskatta investeringsbehovet i förhållande till produktionsökningen kan inte dras av detta material. Erfarenheterna från de kortsiktiga investeringsenkäterna, innebärande att före-

tagen normalt underskattar investeringarna i förhållande till *vad som senare realiserar*, stämmer dock väl med resultatet från föregående långtidsutredning.

Man kan således med visst fog påstå, att anledningen till att investeringsvolymen i verkligheten blev större än vad industriföretagen vid föregående långtidsutredning planerade, var att produktionsvolymen kunde växa snabbare än vad man räknat med. Detta sammanhänger i sin tur med att avsettningsutrymmet för industrins produkter ökade mer än förutsett; både nationalinkomsten och exporten steg kraftigare än vad man antog i 1959 års långtidsutredning.

KAPITEL 2

Allmänna förutsättningar för en framtida industriell expansion i vårt land

Problemställningen

Frågan om företagens möjligheter att förverkliga de i föregående kapitel redovisade planerna kommer att tas upp till behandling i kapitlen 4—15. Där kommer dessutom en utsträckning av tidsperspektivet att göras och en diskussion att tas upp om utvecklingen på 1970-talet. För att erhålla en bakgrund till behandlingen av dessa frågor skall detta kapitel ägnas åt en översikt över hur den yttre ram, inom vilken svensk industri arbetar, kan komma att utvecklas i vissa strategiska avseenden.

Utgångspunkt för den diskussion, som nedan kommer att föras, är följande enkla resonemang: En ökning av industrins produktionsvolym fordrar *antingen* ökade insatser av produktionsfaktorer *eller* en förbättring av dessas produktivitet. Förutsättningarna för industrin att expandera i framtiden är därför beroende av dess möjligheter att dra åt sig arbetskraft och kapital samt att höja effektiviteten i produktionen. Hur dessa möjligheter än ter sig kan emellertid en expansion inte komma till stånd med mindre än att företagen får *incitament* till att öka produktionen. Produkterna skall ju inte endast tillverkas utan också försälgas och för att företagen skall utnyttja eventuellt existerande expansionsmöjligheter måste de framställda produkterna kunna avsåttas till priser tillräckliga att ge förräntning åt produktionshöjande nyinvesteringar.

I det följande skall vi diskutera hur industrins framtida expansionsförutsättningar ter sig ur nu nämnda synvinklar. Vi skall därvid börja med att behandla möjligheterna till ökade insatser av arbetskraft och realkapital. I därpå följande avsnitt skall ges några synpunkter på förutsättningarna för produktivetsförbättringar. Sedan kommer en diskussion om de framtida avsättningsmöjligheterna.

Detta kapitelns fyra huvudavsnitt behandlar olika sidor i den yttre ramen för industrins framtida verksamhet. Vart och ett av avsnitten avser endast *en* av dessa sidor, vilket gör att analysen får en *partiell* karaktär. Det är s. a. s. fråga om separata studier av de olika bitarna i ett pussel. Då de olika pusselbitarna var för sig givetvis inte ger någon helhetsbild, kan de olika avsnitten i detta kapitel inte utmyнна i några slutsatser om industrins hela verksamhetsram; slutsatserna gäller endast dess olika delar. För att få en helhetsbild måste sedan de olika delarna sammanfogas till en enhet. Detta kommer emellertid inte att göras förrän i kapitel 4.

Tillgången på arbetskraft

Samhällets totala arbetskraftstillgång

Enligt prognoser gjorda inom statistiska centralbyrån och redovisade i långtidsutredningens huvudbetänkande kommer

folkmängden i vårt land att öka med ungefär 4 procent under var och en av de tre femårsperioderna fram till 1980.¹ Den ökningen blir mycket ojämnt fördelad mellan de olika åldersklasserna. Antalet personer 65 år och däröver kommer att öka med 13 procent fram till 1970 och med 24 procent mellan 1970 och 1980. Motsvarande ökning för åldersklasserna 20—64 år uppgår till endast 3 resp. 1 procent. Antalet barn och ungdomar under 20 år kommer att öka med 2 procent fram till 1970 och med 13 procent under 1970-talet.

Den ringa ökningen av antalet personer i de aktiva åldrarna medför givetvis att utbudet av arbetskraft inte kan stiga särskilt mycket under de kommande 15 åren. Enligt långtidsutredningens beräkningar kommer antalet *förvärvsarbetande* personer att öka med endast 3 procent fram till 1970 och med 5½ procent under 1970-talet. Därvid har man räknat med en betydande ökning av antalet gifta kvinnor med förvärvsarbete men samtidigt med en minskning av förvärvsfrekvensen hos personer i utbildningsåldrarna.

Prognosen över antalet förvärvsarbetande personer inkluderar en förutsättning om ökat inslag av deltidsarbete. Motsvarande ökning i arbetskraftstillgången räknad i *årsarbetare* blir därför mindre. De stannar vid 1½ procent för perioden 1965—1970 och lika mycket mellan 1970 och 1980.

Mellan 1960 och 1965 steg antalet förvärvsarbetande personer och antalet årsarbetare med 5 resp. 4 procent. Ökningen i arbetskraftstillgången blir således mindre under de kommande 15 åren än under den gångna femårsperioden.

Nu nämnda prognossiffror kan sägas beskriva arbetskraftstillgången i framtiden under den förutsättningen, att års-

arbetstiden förblir oförändrad. Kommer en arbetstidsförkortning till stånd betyder det givetvis att den tillgängliga arbetskraftsvolymen minskar i motsvarande grad.

På arbetstagarhåll har gång efter annan deklarerats, att man har som målsättning att få till stånd en ytterligare förkortning av arbetstiden. Enligt den överenskommelse, som nyligen träffats mellan Landsorganisationen och Svenska Arbetsgivareföreningen, kommer veckoarbetstiden under de närmaste åren att successivt sänkas från nuvarande 45 till 42½ timmar. Någon sänkning därutöver torde knappast bli aktuell förrän efter 1970.

Huruvida arbetstiden kommer att förkortas även för *tjänstemännens* del under de närmaste åren är mera oklart. Tjänstemännens arbetstid är nu kortare än arbetarnas och att den skulle minska lika mycket som arbetarnas torde inte vara att räkna med. Att tjänstemännen skulle bli helt lottlösa förefaller dock föga sannolikt.

I långtidsutredningen räknar man med en arbetstidsförkortning på genomsnittligt 0,6 procent per år fram till 1970. Därvid tänker man sig att de grupper, som i dag har 45 timmars veckoarbetstid, får denna sänkt till 42½ timmar och att ingen förändring sker för övriga grupper. Denna kalkyl kan kanske sägas vara tilltagen i underkant, eftersom man inte räknat med någon förkortning för tjänstemännens del.

En utveckling i enlighet med långtidsutredningens beräkningar skulle innebära, att den totala arbetskraftstillgången, räknad i antal arbetstimmar, kommer att minska med 1 à 2 procent mellan 1965 och 1970. Som jämförelse kan

¹ Svensk Ekonomi 1966—1970. SOU 1966: 1, sid. 25 ff.

nämnas att denna tillgång ökade med 2 procent mellan 1960 och 1965.

Med utgångspunkt ifrån att nämnda kalkyl över arbetstidsförkortningen fram till 1970 kommer att stämma överens med verkligheten kan man fråga sig hur arbetstiden kommer att förändras under 1970-talet. Naturligtvis kan den frågan inte besvaras annat än på grundval av sannolikhetsbedömningar och gissningar. Så mycket torde dock med ganska stor säkerhet kunna sägas som att veckoarbetstiden för arbetarnas del år 1980 kommer att uppgå till allra högst 40 timmar och att en minskning även kommer tjänstemännen till del. För samtliga anställda tillsammans förefaller därför en arbetstidsförkortning på 5 å 6 procent vara det allra minsta man kan vänta sig. Det är samtidigt inte bara möjligt utan t. o. m. sannolikt att förkortningen blir ännu större; 40-timmarsveckan torde förverkligas i början eller i mitten på 1970-talet och en ytterligare minskning — ner till 37 å 38 timmar eller kanske ökad semester — blir väl sedan aktuell under decenniets senare del. Det skulle i så fall betyda ytterligare några procents förkortning. Då antalet årsarbetare kommer att förbli praktiskt taget oförändrat innebär detta givetvis att man måste räkna med att den totala arbetskraftstillgången i landet under 1970-talet kommer att minska med $\frac{1}{2}$ å 1 procent per år. Är den bedömningen realistisk skulle det uppenbarligen innebära, att tillgången på arbetskraft under 70-talet skulle sjunka minst lika snabbt och troligen något snabbare än under 60-talets senare hälft.

Industrins tillgång på arbetskraft

Med det sagda som utgångspunkt kan man ställa frågan hur arbetskraftstillgången kan komma att utvecklas för

industrins del. Kan vi tänka oss att industrin inom ramen för en minskning av den totala arbetskraftstillgången i samhället skall kunna öka insatserna av arbetskraft? Eller skall vi tro att sysselsättningen kommer att minska även inom industrin?

Den andel av befolkningen, som fått sin utkomst inom industrin, har successivt stigit alltsedan industrialismens genombrott. Det gäller inte endast vårt land utan alla ekonomiskt utvecklade länder. Då emellertid en viss balans alltid måste råda mellan å ena sidan sysselsättningen inom industrin och å andra sidan sysselsättningen inom andra sektorer av ekonomin kan man inte tänka sig att industrin i längden kan fortsätta att öka sin andel av de sysselsatta. I inget land i världen utgör de industrissysselsatta mer än ungefär 40 procent av de yrkesverksamma och erfarenheterna från vårt eget land och från andra länder säger oss att industriandelens tillväxt går långsamt eller t. o. m. upphör när den kommit upp i 30 å 35-procentsnivån.¹ Såvitt man kan se av förefintligt material har det aldrig hänt att industriandelen växt så fort, att sysselsättningen inom den övriga delen av näringslivet sjunkit absolut sett.

Storbritannien, Västtyskland och Belgien är de länder i världen, där industrin har den största andelen av arbetskraften. I de länderna uppgår andelen till omkring 40 procent. Sverige kommer därefter med 33 procent. Siffrorna för USA, Frankrike och övriga nordiska länder är åtskilligt lägre. I vårt land steg denna andel från 31,7 procent 1950 till 32,0 procent 1960 och sedan till 32,6 procent 1965.

Långtidsutredningens beräkningar ger vid handen, att vi i vårt land för den närmaste femårsperioden har att räkna

¹ De nämnda siffrorna inkluderar hantverk.

med en starkt ökad efterfrågan på arbetskraft från flertalet sektorer av samhällsekonomin, i främsta rummet från industri och från offentlig sektor. En viss friställning av arbetskraft kommer visserligen att ske från jord- och skogsbruk, men den beräknas inte på långt när täcka ökningen i efterfrågan inom de expanderande sektorerna. Långtidsutredningens kalkyler ger ett betydande efterfrågeöverskott fram till 1970, ca 150 000 personer.

De nämnda beräkningarna gör det sannolikt, att arbetsmarknaden under 1960-talets senare del kommer att karakteriseras av en hård konkurrens om arbetskraften. Vad resultatet därav blir för industrins del är svårt att bedöma mer exakt. Så mycket kan dock sägas som att industrins möjligheter att realisera de i enkäten redovisade planerna på en ökning av sysselsättningen med 125 000 man från 1963 till 1970 förefaller mycket små.¹ Mellan 1963 och 1965 beräknas sysselsättningen inom industrin ha ökat med omkring 25 000 personer och ett förverkligande av planerna skulle därför innebära att industrin drog åt sig ytterligare 100 000 man under de kommande fem åren. Industrins andel av den totala sysselsättningen i landet skulle i så fall stiga snabbare än under den närmast förflutna femårsperioden och nästan hela det antalsmässiga tillskottet till arbetsmarknaden skulle komma industrin till del. En sådan utveckling förefaller helt osannolik; den skulle stå i kontrast till all empirisk erfarenhet. En så stor ökning av sysselsättningen torde inte heller komma till stånd utan att löneläget dessförinnan drivits upp och dämpat industrins efterfrågan på arbetskraft via ökad substitution av arbetskraft med kapital, utflyttning av företag till utlandet samt minskad aktivitet i de utlandskonkurrerande branscherna.

Att industrins andel av den totala sysselsättningen i landet skulle *sjunka* under den kommande femårsperioden har man föga anledning tro. En viss antalsmässig ökning av sysselsättningen inom industrin kan man därför räkna med. Om den ökningen kan bli större än vad som svarar mot det bortfall av arbetstimmar, som arbetstidsförkortningen kommer att medföra, är dock ytterst problematiskt. I långtidsutredningens huvudbetänkande har man räknat med en ökning på 45 000 personer mellan 1965 och 1970. En sådan utveckling skulle innebära att industrins andel av antalet förvärvsarbetande i landet skulle stiga från 32,6 till 32,9 procent samt att industrins arbetskraftsvolym, räknad i antal arbetstimmar, skulle förbli praktiskt taget oförändrad.

Frågan hur industrins sysselsättning kommer att utvecklas kan också diskuteras från följande mera teoretiska utgångspunkter:

Den mekanism, som är avgörande för hur industrins andel av den totala sysselsättningen utvecklas vid ekonomisk tillväxt, kan schematiskt beskrivas sålunda: Normalt stiger produktiviteten inom industrin snabbare än inom den övriga delen av näringslivet. Vid oförändrad sysselsättningsfördelning stiger därför utbudet av industrivaror mer än utbudet av andra varor samt tjänster. Skall industrivaruutbudet kunna absorberas måste då givetvis industrins avsättning stiga i motsvarande grad mer än övriga sektorers avsättning. För att industrins andel av den totala sysselsättningen skall *öka* fordras i konse-

¹ Det må observeras, att siffran 125 000 är beräknad under antagandet att ingen arbetstidsförkortning kommer till stånd mellan 1965 och 1970. Eftersom detta antagande sannolikt är orealistiskt skulle ett förverkligande av planerna i själva verket fordra ännu större ökning av antalet sysselsatta.

kvens därmed att industrins avsättningsökning överstiger avsättningsökningen inom den övriga delen av näringslivet mer än vad som svarar mot skillnaderna i produktivetsökning mellan de båda sektorerna. Huruvida det villkoret blir uppfyllt eller ej beror på dels hur det inhemska efterfrågetillskott, som uppkommer vid stigande nationalinkomst, fördelar sig mellan å ena sidan industrivaror och å andra sidan andra varor samt tjänster, dels hur de båda sektorernas export och import utvecklas. Uppenbarligen gäller att ju mer efterfrågan på tjänster stiger och ju större skillnaden i produktivitetstillväxt mellan industrin och övriga delen av näringslivet är, desto mindre kan, vid i övrigt lika omständigheter, industrins sysselsättningsandel stiga. Tydligt gäller också att ju mer industrins exportöverskott växer, desto mer kan industriandelen stiga. Eftersom vidare industrivaruförbrukningens elasticitet m. a. p. förändringar i nationalinkomsten, enligt de empiriska erfarenheter vi har, inte stiger vid stigande nationalinkomst måste, vid i övrigt lika omständigheter, tillväxttakten i industrins andel av den totala sysselsättningen minska vid minskande tillväxttakt i nationalinkomsten.

Av det som nu sagts kan vissa slutsatser dras för den kommande utvecklingen i vårt land. Enligt långtidsutredningens beräkningar kommer nationalprodukten i framtiden att stiga långsammare än under de närmaste fem åren, vilket medför en tendens till en minskning av tillväxttakten i industrins andel av sysselsättningen. En tendens i samma riktning ger det förhållandet att efterfrågan på tjänster kommer att stiga snabbare än tidigare. Då något motiv att tro på minskat gap i produktivitetstillväxt mellan industri och övriga delen av näringslivet inte föreligger och då

vi — som senare kommer att diskuteras — inte heller har speciell anledning tro på någon mer betydande förändring av handelsbalansens saldo, kan vi inte räkna med en lika stor tillväxt av industrins andel av den totala sysselsättningen som under den senaste femårsperioden.

Som tidigare nämnts steg industrins sysselsättningsandel från 32,0 procent år 1960 till 32,6 procent år 1965. En lika stor höjning mellan 1965 och 1970 skulle föra upp andelen till 33,2 procent. Det som ovan sagts innebär uppenbarligen att en så stor ökning inte förefaller sannolik. Eftersom en utveckling i enlighet med planerna skulle innebära en ökning till 34,6 procent ger denna kalkyl stöd för den tidigare slutsatsen, att planerna beträffande sysselsättningen inte kommer att kunna förverkligas.

Vad sedan utvecklingen på 1970-talet beträffar har man anledning tro att situationen blir ungefär densamma som under 60-talets senare del. Även under 1970-talet kommer med all sannolikhet efterfrågan på arbetskraft från service-sektorn att stiga snabbt och konkurrensen om de tillgängliga arbetskraftsresurserna att bli hård. Att industrin i den kampen skulle kunna dra åt sig så mycket folk, att ökningen skulle kompensera den samtida arbetstidsförkortningen, förefaller föga troligt. För att kompensera den förkortningen skulle sysselsättningen, räknad i antal personer, uppenbarligen behöva öka med uppåt 10 procent. Det skulle innebära en ytterligare ökning av industrins andel av de yrkesverksamma i landet. Andelen skulle stiga till mer än 34 procent. Då vi inte har någon anledning tro på en stigande ökningstakt i denna andel förefaller en så stor ökning inte trolig. Slutsatsen blir då att vi för tiden fram till 1980 har anledning räkna med att ar-

betskraftsvolymen, mätt i antal utförda arbetstimmar, kommer att *minska* något under 1970-talet. Hur stor minskningen blir är svårt att säga. Det förefaller dock rimligt att räkna med storleksordningen 5 procent.

Det må i detta sammanhang nämnas, att man i långtidsutredningens kalkyl över utvecklingen på 1970-talet utgår ifrån att antalet sysselsatta inom industrin kommer att förbli oförändrat mellan 1970 och 1980. Om hänsyn tas till den arbetstidsförkortning, som kan tänkas komma till stånd, skulle en sådan utveckling innebära, att antalet inom industrin utförda arbetstimmar minskade med 5 å 10 procent. Långtidsutredningens kalkyl för utvecklingen på 70-talet har emellertid närmast karaktären av ett räkneexempel och bör inte uppfattas som en verklig prognos.

Möjligheter att öka utbudet av arbetskraft

I och för sig är det inte *helt* omöjligt att få fram ett något större arbetskraftsutbud än vad som ovan angivits. Ju större knappheten på arbetskraft blir, desto större torde utbudet av arbetskraft bli från pensionärer, gifta kvinnor etc. och desto större blir möjligen också frekvensen av extraarbete. Ju större knappheten på arbetskraft blir, desto större blir också trycket på statsmakterna att vidta åtgärder för att öka utbudet. De åtgärder som därvidlag i första hand kan tänkas är sådana som främjar en ökad immigration, ett ökat produktivt utnyttjande av pensionärerna, en större ökning av de gifta kvinnornas yrkesverksamhet samt minskning av arbetares och tjänstemäns frånvarofrekvens.

Det önskvärda i att på olika sätt öka utbudet av arbetskraft har ju mycket diskuterats och de argument för och emot som därvid framdragits är välkända. Det finns därför ingen anledning

att här gå in närmare därpå. Här må dock framhållas att alla dessa utvägar är förenade med stora problem och att den ökning av utbudet som därigenom kan vinnas rimligen inte kan bli särskilt stor. Det skulle behövas mycket stora förändringar i förvärvsintensiteten inom åldersklasserna över 65 år för att den därav följande ökningen i arbetskraftsutbudet skall bli mer betydande. Det må i detta sammanhang också påpekas att den gjorda kalkylen över den framtida arbetskraftstillgången är baserad på antaganden dels om en årlig nettoimmigration på 10 000 personer — dvs. ungefär lika stor som genomsnittet för efterkrigstiden — dels om en stark ökning av de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet. Det *kan* givetvis tänkas att immigrationen får en större omfattning. Den måste emellertid bli *väsentligt* mycket större för att få någon stor effekt. Den antagna ökningen av de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet är så stor, att den sannolikt ligger i överkant. Vad frånvarofrekvensen beträffar har ingen hänsyn tagits till att denna kan tänkas stiga genom att två av de tre karensdagarna med all sannolikhet kommer att slopas genom riksdagsbeslut år 1966.¹ Även i den meningen kan sägas att den gjorda kalkylen snarast ligger i överkant. Möjligheterna till att få fram ett större arbetskraftsutbud än vad prognoserna visar, torde därför vara relativt små.

Tillgången på kapital

Det totala investeringsutrymmet

Den andel av nationalinkomsten, som åtgått till investeringar, har visat en sti-

¹ Möjligen kan detta dock delvis kompenseras av att frånvarofrekvensen kanske minskar som en följd av arbetstidsförkortningen.

gande trend hela innevarande sekel. Från omkring 15 procent före första världskriget växte denna andel till uppemot 25 procent vid 30-talets slut för att under senare delen av 40-talet nå upp till 26—27 procent. Sedan dess har den successivt vuxit och 1965 uppgick den till 33 procent. Frågan är nu om vi har anledning tro att denna stigande trend kommer att fortsätta och resultera i att investeringskvoten stiger till 35 procent och så småningom kanske till 40 procent. Eller finns det anledning tro att vi nu nått något slags övre gräns och att andelen kommer att stagnera på ungefär den nuvarande nivån?

Målet med all ekonomisk verksamhet är att möjliggöra konsumtion. Grundproblemet vid den avvägning mellan konsumtion och investering, som den ekonomiska politiken ständigt ställs inför, kan därför sägas vara hur man skall göra för att den framtida konsumtionen skall bli så stor som möjligt. Därvid gäller, att ju mer vi konsumerar i år desto mindre kan vi konsumera under kommande år. Hur stor del av nationalinkomsten som skall offras på kapitalbildningens altare är därför en fråga om hur man optimalt skall välja mellan olika utvecklingsalternativ, som skiljer sig åt beträffande konsumtionens fördelning mellan olika tidsperioder.

I vårt land har, som nyss sagts, investeringskvoten successivt stigit sedan flera decennier tillbaka. Det är emellertid ingalunda självklart att det på något sätt skulle vara optimalt att allt framgent ytterligare öka denna andel. Hur stor investeringskvoten lämpligen bör vara måste bedömas med hänsynstagande till investeringarnas räntabilitet, befolkningens åldersfördelning m. m. Därvidlag gäller som allmän regel, att ju större investeringarnas räntabilitet är, desto starkare är motiven för att höja investeringskvoten och ju mer

antalet pensionärer växer i förhållande till antalet yrkesverksamma personer, desto *svagare* är motiven för en höjning av denna kvot.

En ökning av den nuvarande investeringsandelen i vårt land vore från flera synpunkter sett önskvärd. En väsentlig ökning av industriinvesteringarna är önskvärd för att det ekonomiska framåtskridandet i landet trots minskningen i arbetskraftstillgången skall kunna ske i en någorlunda hög takt; en ökning av bostadsbyggandet är önskvärd för att möjliggöra en förbättrad bostadsstandard; behovet av investeringar i vägar, hamnar och transportmedel är utomordentligt stort och väldiga summor behöver investeras i sjukhus, ålderdomshem, undervisningsanstalter osv. osv. Det kan i förstöring tyckas som om alla dessa investeringsönskemål skulle motivera en höjning av investeringarnas andel av nationalinkomsten. Saken är emellertid inte fullt så enkel. Det som komplicerar räknestycket är en kombination av följande förhållanden: a) På grund av den minskande arbetskraftstillgången torde takten i nationalproduktens ökning såväl under 60-talets slut som under 70-talet bli jämförelsevis låg; vid oförändrad investeringskvot torde man inte kunna räkna med en snabbare ökning av nationalinkomsten än $3\frac{1}{2}$ à 4 procent per år; b) Ökningen i antalet åldringar, den stora tillströmningen till högre undervisningsanstalter, utvecklingen på sjukvårdens område m. m. gör att den offentliga konsumtionen sannolikt kommer att stiga betydligt snabbare än nationalinkomsten; c) Genom de beslutade höjningarna av folkpensionerna och utmognaden av allmänna tjänstepensioneringen uppkommer en betydande inkomstfördelning till pensionärernas förmån och den omfördelningen får en förstärkt effekt på grund av den antalsmässiga förskjutningen

mellan den aktiva och den passiva generationen.

De nämnda omständigheterna gör att den aktiva generationens möjligheter att öka sin privata konsumtion blir starkt begränsade. Vid en 4-procentig årlig tillväxt av nationalinkomsten mellan 1965 och 1970 i kombination med en i samma takt stigande offentlig konsumtion samt en oförändrad investeringskvot skulle — enligt gjorda överslagskalkyler — ökningen av den aktiva generationens per capita-konsumtion begränsas till ungefär 3 procent per år.¹ Skulle investeringar och offentlig konsumtion stiga med 5 procent per år kommer den aktiva generationen inte att kunna tillgodogöra sig en större konsumtionsökning än ungefär 2 procent per år. Till detta kommer att denna ökning i sin helhet inte blir ett nettotillskott till konsumtionen. Den ökning av gifta kvinnors förvärvsarbete, varpå antagandet om produktionsökningen baserats, måste nämligen betraktas som förenad med en viss minskning av de gifta kvinnornas »hemmaproduktion».

En likartad situation uppkommer på 1970-talet. Då blir den emellertid sannolikt än mer oförmånlig för den aktiva generationen. Anledningen därtill är, att den inkomstomfördelningseffekten av den allmänna tjänstepensioneringen kommer att bli starkare efter 1970 och att det antal barn och ungdomar, som den aktiva generationen då har att försörja, kommer att växa betydligt mer än under de närmaste fem åren.

På mycket lång sikt blir givetvis utrymmet för den privata konsumtionens ökning desto större ju mer vi *nu* höjer investeringskvoten. På *kort* och »*halv-lång*» sikt medför en höjning dock en minskning av konsumtionsutrymmet. Om exempelvis investeringskvoten i år höjs från 33 till 34 procent, betyder det vid given utveckling av den offentliga

konsumtionen att den privata konsumtionens ökning under året blir drygt en halv procentenhet lägre än vad den annars skulle blivit.

Med tanke på de konsekvenser, som en höjning av investeringskvoten skulle medföra för den aktiva generationen, kan man starkt ifrågasätta om den ekonomiska politiken verkligen kommer att inriktas på en sådan utveckling. Man kan betvivla både viljan och möjligheterna att föra en sådan politik. Den oförmånliga utvecklingen av åldersfördelningen försvagar principiellt skälen för en ytterligare höjning. Därtill kommer, att en sådan skulle fordra en väsentlig skärpning av den ekonomiska politiken, vilket sannolikt skulle medföra betydande spänningar i ekonomin, i synnerhet om den aktiva generationen inte accepterar den nödvändiga sänkningen av konsumtionens ökningstakt; staten kan i längden inte föra en politik som inte accepteras av medborgarna. Med all respekt för svårigheterna att förutsäga den ekonomiska politikens utformning, torde man därför våga göra den prognosen, att investeringskvoten inte kommer att öka lika snabbt i framtiden som hittills. En liten höjning på någon enstaka procent kan kanske tänkas fram till 1970 och kanske även under 1970-talet men knappast mer. I långtidsutredningens huvudbetänkande räknas med en ökning av investeringskvoten från 33 till 34 procent fram till 1970. I räkneexemplet för utvecklingen under 1970-talet kalkyleras med ytterligare höjningar på alternativt 1 och 3 procentenheter. Den senare siffran förefaller dock orealistisk.

Mellan 1960 och 1965 tillväxte nationalprodukten i vårt land volymmässigt med 5 procent per år i genomsnitt. Minskningen i arbetskraftstillgången i

¹ Svensk Ekonomi 1966—1980, sid. 60.

kombination med de begränsade möjligheterna att höja investeringskvoten i samhället gör, att en så hög tillväxttakt i nationalprodukten sannolikt inte kan upprätthållas i framtiden. Vid oförändrad ökningstakt för produktionen per arbetstimme skulle tillväxten begränsas till 4 procent per år under 1960-talets senare hälft och till knappt 4 procent per år under 1970-talet. Några bärande motiv för att räkna med en snabbare produktivitet utveckling i framtiden än under den senaste femårsperioden förefaller knappast föreliggande och man torde därför kunna utgå ifrån att nationalprodukten varken under 1960-talets senare hälft eller under 1970-talet kommer att kunna stiga med mer än ungefär 4 procent per år i genomsnitt.

I långtidsutredningens huvudbetänkande räknas med att nationalprodukten skall stiga med 4,2 procent per år under de kommande fem åren och med omkring 4,5 procent per år under 1970-talet. Vid de kalkyler, som i det följande kommer att göras beträffande företagens möjligheter att förverkliga sina planer, skall den förra av dessa siffror accepteras såsom en prognos. Långtidsutredningens kalkyl för utvecklingen under 1970-talet är emellertid medvetet optimistisk och det finns föga anledning att i föreliggande arbete följa den kalkylen. I det följande skall vi utgå ifrån att nationalprodukten kommer att stiga med högst 4 procent per år under 1970-talet.

Utrymmet för industrins investeringar

Mot bakgrunden av vad som nu sagts kan man fråga sig hur stor del av det totala investeringsutrymmet, som kan tänkas komma industrin till del. År 1965 utgjorde industriinvesteringarna 20 procent av de totala investeringarna (exkl. reparationer och underhåll). En

i stort sett lika stor andel gick till vardera av de tre sektorerna samfärdsel, bostäder och offentliga tjänster. Industri plus dessa tre sektorer tog alltså den dominerande delen av hela investeringsutrymmet i anspråk. Visserligen har dessa fyra sektors andelar av de totala investeringarna varierat år från år men de variationer som skett under de senaste femton åren har varit ganska små.

Under de tre perioderna 1951—1955, 1956—1960 och 1961—1965 uppgick dessa andelar — räknade i procent — till följande:

Industrin	19, 19, 21
Bostäder	22, 23, 23
Samfärdsel	21, 20, 19
Offentliga tjänster	18, 19, 18

De begränsade möjligheterna att öka investeringarnas andel av nationalinkomsten i kombination med de mycket stora investeringsbehov, som enligt långtidsutredningens analyser föreligger inom olika sektorer av näringslivet, torde komma att leda till hård konkurrens om investeringsutrymmet under de närmaste åren. Vad resultatet därav blir är givetvis avhängigt av den ekonomiska politikens utformning; statsmakterna har ju maktmedel till sitt förfogande att stimulera eller hålla tillbaka investeringsverksamheten inom olika områden. Detta måste dock ske under hänsynstagande till marknadens reaktioner och till kravet på balans inom de olika sektorerna, vilket givetvis i hög grad begränsar den ekonomiska politikens aktionsmöjligheter. När det gäller investeringsfördelningens utveckling på *lång* sikt torde därför marknadens reaktioner vara den avgörande bestämningsfaktorn.

Det ekonomiska framåtskridandet skapar i sig självt ständigt nya investeringsbehov, härrörande dels från pro-

duktionssidan dels från konsumtions- sidan. Delvis betingar de behoven var- andra; ju större investeringar, som kommer industri, handel, transportvä- sende etc. till del, desto snabbare blir det ekonomiska framåtskridandet och desto större blir då också kraven på investeringar i bostäder, sjukhus, un- dervisningsanstalter etc. Detta gör att en viss balans framtvings mellan inve- steringarna inom de olika sektorerna av näringslivet. De jämförelsevis små förskjutningar, som ägt rum i industrins andel av de totala investeringarna un- der efterkrigstiden, torde kunna betrak- tas som ett uttryck för att en viss jämviktsnivå nåtts. Ett stöd för den tanken ger också det faktum, att indu- striandelen av investeringarna även i andra ekonomiskt utvecklade länder förblivit i stort sett oförändrad under efterkrigstiden; relativt stora variatio- ner år från år har visserligen förekom- mit men någon allmän tendens till minskning eller ökning av den andelen kan inte sägas föreligga.

Det som nu sagts motiverar den slut- satsen, att vi för framtiden inte kan vän- ta någon radikal förändring av indu- strins andel av de totala investeringarna i vårt land. I långtidsutredningen räk- nar man med att industriinvesteringar- na under den kommande femårsperio- den kommer att stiga med 7 procent per år. Då man samtidigt räknar med en femprocentig ökningstakt för de to- tala investeringarna skulle en sådan ut- veckling innebära, att industrins andel av de sammanlagda investeringarna un- der hela perioden skulle uppgå till knappt 21 procent, dvs. samma siffra som för femårsperioden 1961—65 och en procentenhet mer än sistnämnda år.

Som ovan gjorts gällande kan vi räkna med att nationalprodukten under 1970- talet kommer att stiga med högst 4 pro-

cent per år och att investeringskvoten kommer att förbli i stort sett oföränd- rad. Att under sådana förhållanden ut- rymme skulle kunna beredas för en 7- procentig årlig ökning av industriinve- steringarna även under 1970-talet före- faller inte sannolikt. Industrins andel av de totala investeringarna skulle i så fall stiga från 21 till 27 procent. En så stor höjning av denna andel skulle stå i klar kontrast till den tidigare utveck- lingen i vårt land och i andra industri- länder. Att det samhällsekonomiska ut- rymmet för industrins investeringar skall stiga med mer än 5 à 6 procent per år under 1970-talet förefaller inte troligt.

Produktivitetens utvecklingen

Problemställningen

Hur snabbt industrins produktion kom- mer att växa i framtiden beror inte en- bart på hur stora kvantiteter arbets- kraft och kapital, som sätts in i pro- duktionsprocessen. Produktionsutveck- lingen är avhängig även av en mängd andra förhållanden såsom produktions- tekniska framsteg, organisatoriska för- bättringar, omfördelning av produktiva resurser mellan olika företag och branscher m. m. Förändringar av detta slag kan i viss utsträckning komma till stånd oberoende av hur insatserna av arbetskraft och kapital utvecklas. Till stor del är de emellertid på ett eller annat sätt förbundna med faktorinsat- sernas kvantitativa förändringar. Så- lunda kan exempelvis varken införand- et av ny produktionsteknik eller en omfördelning av arbetskraft mellan oli- ka produktionsprocesser ske utan att ny kapitalutrustning tillföres den exi- sterande stocken av realkapital. Ofta är ju också såväl införandet av ny pro- duktionsteknik som organisatoriska för-

bättringar kombinerade med förändringar i sysselsättningen. Man måste därför tänka sig att det råder dubbelriktade samband mellan faktorinsatsernas utveckling å ena sidan samt utvecklingen i övriga produktionspåverkande faktorer å den andra sidan.

I de föregående två avsnitten har vi diskuterat hur sysselsättning och kapitalbildning inom svensk industri kan tänkas utvecklas i framtiden. Det problem som skall behandlas i föreliggande avsnitt är hur produktionen kan tänkas tillväxa vid *given* utveckling av arbetskraft och kapitalstock. Det problemet är uppenbarligen liktydigt med frågan hur arbetskraftens *produktivitet* kommer att förändras vid *given* utveckling av faktorinsatserna.

Arbetskraftens produktivitet har alltsedan industrialismens barndom uppvisat en på lång sikt stigande trend. Det är en helt naturlig följd av den tekniska utvecklingen och den ökade mekaniseringen av produktionen. Vi har all anledning räkna med att denna trend skall fortsätta. Frågan huruvida arbetskraftens produktivitet kommer att stiga eller inte i framtiden är därför helt ointressant i detta sammanhang. Vad saken här gäller är *hur* snabbt den kommer att stiga och särskilt om den kommer att stiga fortare i framtiden än hittills.

Många försök har gjorts av ekonomer världen över att i form av ekonometriska ekvationer orsaksförklara produktionsutvecklingen inom näringslivet som helhet eller inom olika sektorer därav. Det har därvid visat sig att det inte varit möjligt att nöjaktigt förklara produktionsutvecklingen på grundval av enbart de två variablerna arbetskraft och kapital. För att uppnå bättre resultat har man då försökt att införa även andra faktorer i förklarings-schemat. Ett vanligt förfarande har varit att införa en tidstrend i sammanhanget.

Tanken har då helt enkelt varit att denna faktor skall »fånga upp» de produktionsökande effekter, som härrör från andra förhållanden än sysselsättningens och kapitalets utveckling. Något förenklat uttryckt skulle man kunna säga att en sådan tidstrend ger uttryck för hur stor produktionsökning man får »gratis», dvs. utan ökade insatser av arbetskraft och kapital.

Bland de förhållanden, som vid sidan om förändringar i faktorinsatserna påverkar produktionen, intar givetvis den produktionstekniska utvecklingen en dominerande roll. Av det skälet har den ovan nämnda tidstrenden stundom kommit att kallas »teknikfaktorn». Ibland kallas den också »utbildningsfaktorn», då med den motiveringen att dess existens intimt sammanhänger med den höjda utbildningsnivån i samhället.

I appendix B redovisas gjorda försök att för svensk industri med ekonometriska kalkyler beräkna sambandet mellan å ena sidan produktionen och å andra sidan insatserna av produktionsfaktorer. Därvid har även försök gjorts att bestämma en tidsfaktor eller teknikfaktor av nyss nämnd typ. Kalkylerna har givit till resultat att teknikfaktorn visat en tendens till acceleration under de senaste åren.

Nu nämnda ekonometriska förfarande ger möjligheter till att ställa frågan om den framtida produktivitetsutvecklingen på ett något annorlunda sätt än det som ovan nämnts. Man kan formulera problemet såsom en fråga hur teknikfaktorn kommer att utvecklas i framtiden. Kan man finna svaret på den frågan kan man givetvis också besvara frågan hur arbetskraftens produktivitet förändras vid *given* utveckling av insatserna av arbetskraft och kapital. Av särskilt intresse i detta sammanhang är huruvida de tendenser till acceleration i teknikfaktorn, som kunnat konstateras

för senare år, kommer att fortsätta eller inte.

Hur »teknikfaktorn» och därmed också produktiviteten inom svensk industri kommer att utvecklas i framtiden är beroende av en stor mängd olika omständigheter. Ovan har såsom exempel på sådana nämnts produktionstekniska framsteg, organisatoriska förbättringar samt omfördelning av produktiva resurser mellan olika företag och branscher. Detta är emellertid endast ett litet axplock ur den omfattande lista, som kan göras upp över produktivetspåverkande faktorer. Det ligger helt utom ramen för denna skrift att försöka göra upp en sådan lista och diskutera den punkt för punkt. En sådan diskussion vore också sannolikt tämligen ointressant, eftersom de möjligheter man har att komma till några slutsatser är utomordentligt små. Här har i stället valts att endast ta upp några enstaka punkter.

En förändring av »teknikfaktorn» kan komma till stånd genom förändringar i en eller flera av följande tre faktorer: 1) Arbetskraftens kvalitet, 2) kapitalets kvalitet samt 3) produktionens organisation och arbetskraftens fördelning mellan olika kapitalföremål. Efter en kort beskrivning av produktivetsutvecklingen under de senaste femton åren samt av teknikfaktorernas utveckling under samma tid kommer de tre punkterna ovan att i tur och ordning behandlas. Den diskussion som kommer att föras blir emellertid mycket kort och det må från början vara sagt att de slutsatser som nås är mycket vaga.

Produktivetsutvecklingen under efterkrigstiden

Från 1950 till 1965 steg produktionsvolymen inom svensk industri med 120 procent. Räknad per anställd blir ök-

ningen 85 procent vilket innebär en genomsnittlig tillväxt på 4,3 procent per år. På grund av de arbetstidsförkortningar som kommit till stånd blir ökningen i produktionen per utförd arbetstimme något större. Den uppgår till 4,9 procent per år i genomsnitt.

Produktivitetstillväxten inom svensk industri har gått avsevärt fortare under 1960-talets första hälft än under 1950-talet. Medan produktionen per anställd steg med 3,7 procent per år i genomsnitt från 1950 till 1960, uppgick motsvarande ökning mellan 1960 och 1965 till 5,6 procent. Liknande skillnader uppvisar tillväxten av produktionen per utförd arbetstimme. Ökningen däri uppgick under den förra perioden till 4,4 procent och under den senare perioden till 6,0 procent.

Hur produktiviteten inom de olika branscherna utvecklats sedan 1950 framgår av tabell 2: 1 nedan. Det framgår där, att en ökning har kommit till stånd inom alla branscher. Utvecklingen har dock inte varit likformig.

Tabell 2: 1. Produktion per anställd 1950—1965, årlig procentuell ökning

Bransch	1950— 1960	1960— 1965
Gruvindustri.....	2,0	12,4
Järn- och metallverk...	5,7	7,2
Verkstadsindustri.....	4,2	5,6
Varvsindustri.....	1,8	5,5
Jord- och stenindustri .	4,9	5,8
Träindustri.....	1,8	5,0
Massa-, pappers- och wallboardindustri....	3,8	5,0
Pappersvaru- och gra- fisk industri.....	1,1	4,3
Livsmedelsindustri inkl. dryckesvaru- och tobaksindustri.....	2,5	3,4
Textil- och konfektions- industri.....	3,2	5,4
Sko-, läder- och gum- mivarindustri.....	3,7	6,4
Kemisk industri.....	3,8	6,3
Hela industrin.....	3,7	5,6

Tabell 2: 2. Industrins produktionsstillväxt och dess olika komponenter

	1947— 1952	1952— 1957	1957— 1963
Årlig produktions- ökning hänförlig till ökad sysselsättning	0,4	0,6	0,5
ökad kapitalstock	2,3	2,2	2,2
teknikfaktor	0,9	1,8	3,5
Totalt	3,6	4,6	6,2

De största produktivetsförbättringarna under 1950-talet uppvisar järn- och metallverken, jord- och stenindustrin samt verkstäderna. Produktivitetstillväxten var däremot låg inom träindustrin, pappersvaru- och grafisk industri, livsmedelsindustrin samt varven. Under perioden 1960—1965 var produktivitetstillväxten i flertalet branscher klart högre än tidigare. Gruvorna stod under den perioden i en klass för sig. Stora skillnader mellan de båda perioderna kan för övrigt konstateras särskilt för varven och träindustrin.

Enligt det i appendix B redovisade ekonometriska förfarandet kan produktionsstillväxten under en viss period uppdelas i tre komponenter, en hänförlig till sysselsättningens ökning, en hänförlig till kapitalökningen och en hänförlig till teknikfaktorernas höjning. I tabell 2: 2 ovan redovisas de resultat som erhålls vid en sådan uppdelning av produktionsstillväxten inom svensk industri under efterkrigstiden uppdelad på tre perioder.

En kalkyl över teknikfaktorernas utveckling år för år ger vid handen att ökningen under 1950-talet uppgick till genomsnittligt 2 procent per år och under 1960-talets tidigare år till 3½ procent per år.

Arbetskraftens kvalitet

När det i det föregående talats om tillgången på arbetskraft har därmed åsyf-

tats enbart den *kvantitativa* aspekten. Det finns emellertid även en *kvalitativ* sida, som man inte får glömma bort i detta sammanhang. Under det senaste årtiondet har det svenska undervisningsväsendet genomgått en radikal omvandling; skolplikten har förlängts, nya skolformer har införts, yrkesskolornas arbete har intensifierats, antalet studerande i gymnasier, högskolor och universitet har flerdubblats och en stor ökning av lärarkrafterna på alla stadier har kommit till stånd etc. Denna intensifiering av utbildningsväsendet är ännu långt ifrån avslutad. Inom de närmaste åren har vi att vänta en ytterligare upprustning av undervisningsanstalterna, i synnerhet på universitetsnivå.

Dessa genomgripande förändringar på undervisningens område kommer givetvis att resultera i en väsentligt höjd utbildningsnivå i det svenska samhället. Att denna nivåhöjning i och för sig har produktivitetshöjande effekter inom näringslivet är odiskutabelt; vissa undersökningar tyder på att utbildningsnivån spelar en väsentlig roll för den ekonomiska tillväxten.¹ Man kan emellertid ställa den frågan, huruvida den höjda utbildningsnivån kan sägas innebära, att förutsättningarna för produktivitetshöjningar inom olika delar av näringslivet blivit större än de varit tidigare och att det skulle motivera att man räknar med en acceleration i »teknikfaktorn». Att svaret är ja på den frågan kan inte anses vara självklart. Genom att flertalet arbetsmoment inom näringslivet med tiden blir mer och mer komplicerade förefaller det rimligt tro, att en successivt höjd utbildningsnivå är en *nödvändig förutsättning* för att brist på utbildat folk inte skall uppstå och få en hämmande

¹ Se t. ex. The Residual Factor and Economic Growth. OECD. Paris, 1964.

effekt på framstegstakten. Även om en höjd utbildningsnivå i och för sig således inte *behöver* medföra tendenser till acceleration i produktivitsutvecklingen, är dock den nivåhöjning vi nu står inför så stark, att ett antagande om att den kommer att positivt påverka »teknikfaktorn» förefaller mycket naturligt.

Empiriska erfarenheter antyder att en minskning av veckoarbetstiden kan medföra högre effektivitet hos arbetskraften och att en minskning av veckoarbetstiden därför inte behöver medföra en motsvarande minskning av produktionen. En procents minskning av veckoarbetstiden skulle enligt gjorda beräkningar endast medföra ett produktionsbortfall på 0,7 å 0,8 procent.¹ Denna siffermässiga precisering måste visserligen tas med en betydande reservation, men det finns dock all anledning tro, att siffrorna mer eller mindre exakt avspeglar en realitet. Då ingen hänsyn tagits härtill i den tidigare diskussionen om arbetskraftstillgångarna, måste denna »kvalitetshöjning» hos arbetskraften vid minskande arbetstid ge en tendens till acceleration i teknikfaktorn. Uppenbarligen kan emellertid den tendensen inte vara särskilt stark. Under förutsättning att ovan nämnda siffror är realistiska kan effekten inte bli större än vad som svarar mot en »uppräkning» av arbetskraftstillgången med någon procent fram till 1970 och kanske ett par procent eller något mer fram till 1980.

Kapitalets kvalitet

Den förbättring av produktionsmetoder och av produktionsmedlens effektivitet, som ständigt sker såsom en följd av tekniska framsteg, kan betraktas som en höjning av kapitalets kvalitet. Att kvalitetshöjningar i den meningen spelat

och kommer att spela en dominerande roll för produktivitsutvecklingen inom industrin är helt självklart. Hur teknikfaktorn kommer att utvecklas i framtiden är därför i hög grad beroende av hur stora tekniska framsteg, som kommer att göras i framtiden.

Sedan länge har företag och myndigheter världen över offrat allt större personella och ekonomiska resurser åt forsknings- och utvecklingsarbete. För framtiden kan vi räkna med en ytterligare intensifiering av detta arbete. Att detta kommer att få en betydande effekt på industrins produktivitsutveckling är alldeles självklart. Vad som är av relevans för bedömningen av teknikfaktorns framtida utveckling är emellertid inte detta utan huruvida de tekniska framstegen kommer att gå *fortare* i framtiden än hittills. Att den frågan skall besvaras jakande är inte självklart, inte ens om man förutsätter att en acceleration kommer till stånd i ökningen av de resurser, som ägnas åt forsknings- och utvecklingsarbete. Det finns föga anledning tro att det skulle råda proportionalitet mellan resurser och resultat, vare sig momentant eller över tiden. När det gäller den tekniska utvecklingens inverkan på produktivitet och teknikfaktor i framtiden är därför prognosmöjligheterna mycket små. Här skall heller inget försök därtill göras.

Inom stora delar av industrin förefaller situationen för närvarande vara den, att de rationaliseringsvinster, som tidigare stod att vinna genom ökad mekanisering av de olika arbetsmomenten, i mångt och mycket är uttömda och att de största möjligheterna till produktivitsförbättringar nu ligger i ett utnyttjande av *stordriftens* fördelar.

¹ Y. Åberg, Arbetstidsförkortningens verkningar, Stockholm 1964 (SOU 1964: 9), s. 127.

För att öka konkurrensförmågan har företagen därför nu en större press än tidigare att utnyttja dessa fördelar. Att det är så torde i själva verket vara en av anledningarna till att industrins framtidsplaner, så som de redovisas i IUI:s enkät, är så starkt expansiva; för många företag är en kraftig volymökning en nödvändig förutsättning för bibehållandet av konkurrenskraften. Den omfattande fusionering av företag och koncentration av driftsenheter, som förekommit under de allra senaste åren, är åtminstone till stor del också ett uttryck för försöken att tillgodogöra sig stordriftsfördelar.

Eftersom stordriftsfördelarna innebär ett effektivare utnyttjande av produktionsfaktorerna kan ett ökat utnyttjande av sådana fördelar betraktas som en höjning av kapitalets kvalitet. Då vi kan vänta oss, att pressen på företagen att utnyttja dessa fördelar kommer att öka i framtiden, har vi också anledning tro att detta — via strukturrationaliseringar inom företag och inom branscher — medför en tendens till större höjning än tidigare av kapitalets kvalitet. Därmed är också sagt, att vi har anledning tro att det ökade utnyttjandet av stordriftsfördelar ger en tendens till höjning av teknikfaktorn.

Den framtida utvecklingen på handelspolitikens område kommer att i korthet beröras i nästa avsnitt. Det som där kommer att sägas skall här föregripas med det påståendet att en ekonomisk integration inom Västeuropa — eller ett större område — med all sannolikhet skulle leda till väsentligt ökade möjligheter för svensk industri att tillgodogöra sig stordriftens fördelar. Om en integration kommer till stånd — vilket knappast kan ske under innevarande decennium — kommer detta troligen att ha en klart positiv inverkan på teknikfaktorns utveckling.

Organisation och fördelning av produktiva resurser

Såväl de marknadsmässiga som de produktionstekniska förutsättningarna för en expansion skiftar från bransch till bransch och från företag till företag. Hur snabbt produktion och produktivitet inom industrin som helhet kommer att stiga i framtiden är därför avhängigt av inte endast de totala insatserna av arbetskraft och kapital utan även av de produktiva resursernas *fördelning* mellan olika branscher och företag. Ju större möjligheter företagen får att smidigt anpassa produktion, sysselsättning och kapital till förändringar i efterfrågeförhållanden och produktionsteknik, desto mer kan produktion och produktivitet växa.

Vad sysselsättningen beträffar är företagets anpassningsmöjligheter sannolikt väsentligt bättre i situationer, då den totala arbetskraftstillgången stiger, än i situationer med oförändrad eller minskande tillgång på arbetskraft. Vid stigande sysselsättning kan förändringar i arbetskraftens fördelning mellan branscherna komma till stånd genom att nytillskottet till arbetsmarknaden koncentreras till de expanderande företagen. En expansion inom en bransch behöver då inte nödvändigtvis medföra motsvarande minskning i en annan. Vid oförändrad eller minskande sysselsättning är emellertid förhållandet annorlunda. En ökning av sysselsättningen inom en bransch kan då givetvis inte komma till stånd utan att minskning sker på annat håll. De expanderande företagets möjligheter att öka sin sysselsättning beror då helt på deras förmåga att på arbetsmarknaden konkurrera ut andra branscher.¹

¹ Detta kan givetvis leda till en skärpt motsatsställning mellan företag med och företag utan expansionsmöjligheter. De förra får ett positivt intresse av att de senare tvingas ge ifrån sig arbetskraft.

Det är möjligt att den omsvängning från en ökning till en minskning av den totala arbetskraftstillgången, som vi nu troligen står inför, kommer att innebära försämrade möjligheter för företagen att anpassa sin sysselsättning efter marknadsutvecklingen. Detta i all synnerhet som *nyttillskottet* av arbetskraft kommer att minska radikalt. Man måste nog därför tänka sig att en sysselsättningsökning för många företag kommer att te sig svår genomförbar — för att inte säga omöjlig. Blir så fallet kan detta leda till att det existerande kapitalet blir ofullständigt utnyttjat. Det kan också få en oförmånlig effekt på *kapitalets* fördelning mellan branscherna. Dessa förhållanden kan givetvis medföra en tendens till en retardation i teknikfaktorns ökning.

Att företagens anpassningsförmåga hänger intimt samman med arbetskraftens rörlighet är helt självklart. Med tanke på den utveckling som är att vänta på arbetsmarknaden förefaller det därför vara anledning tro att arbetskraftens rörlighet kommer att bli av utomordentligt stor betydelse för den framtida produktionsutvecklingen. En central fråga vid bedömningen av industrins expansionsförutsättningar är därför huruvida rörligheten kommer att stiga i framtiden eller inte. Hur därmed blir hänger i hög grad på den ekonomiska politikens utformning. Myndigheterna har betydande möjligheter att påverka rörligheten genom åtgärder på arbetsmarknadspolitikens, bostadspolitikens och lokaliseringspolitikens områden. Även lönepolitikens framtida utformning kommer med i bilden som en rörlighetspåverkande faktor. Att utforma lönepolitiken på ett sådant sätt, att den i möjligaste mån främjar en utveckling i riktning mot en optimal fördelning av de produktiva resurserna är en stor uppgift för arbetsmarknadens parter.

Arbetskraftens och kapitalets fördelning mellan branscherna är i dag inte densamma som tidigare och den fördelningen kommer med all sannolikhet att förändras även i framtiden. Då produktionstekniken inte är densamma i alla branscher torde de tidigare förändringarna i de produktiva resursernas branschfördelning ha påverkat den totala produktionens utveckling. Det torde de framtida förändringarna i fördelningen också komma att göra. Våra kunskaper om denna påverkans storlek och riktning är emellertid så bristfälliga, att vi inte kan bedöma huruvida — vid given utveckling av sysselsättning och investering inom hela industrin — den framtida branschutvecklingen är ägnad att ge en mer förmånlig utveckling av produktivitet och teknikfaktor än tidigare. Det förefaller dock inte osannolikt, att konkurrensen på arbetsmarknaden kommer att leda till en ökad överflyttning av arbetskraft från mindre till mer effektiva företag (oavsett branschtillhörighet). Blir så fallet medför det en tendens till en snabbare produktivitetshöjning än tidigare.

Från företagarhåll framförs ofta starka önskemål om ökad skiftgång. En sådan skulle medföra en intensivare användning av kapitalutrustningen och därmed verka sänkande på kostnaderna. Det är inte omöjligt att arbetarsidans motstånd mot skiftarbete minskar när veckoarbetstiden förändras och det kan därför tänkas att skiftarbetet i framtiden — särskilt kanske på 1970-talet — får en större omfattning än det för närvarande har. Någon prognos över vad som kommer att ske i det avseendet skall emellertid inte göras här. Det må emellertid påpekas att en ökad skiftgång med all sannolikhet skulle få betydande positiv effekt på teknikfaktorns utveckling.

Det som nu sagts i detta avsnitt kan

i korthet sammanfattas på följande sätt: Huruvida teknikfaktorn i framtiden kommer att stiga fortare än den gjort under perioden 1957—63 kan inte bedömas med någon större grad av säkerhet. Det finns skäl som talar både för och emot. Mot bakgrunden av denna ovisshet och med tanke på den jämförelsevis långsamma utvecklingen under 1950-talet framstår det dock som rimligt att för tiden fram till 1970 räkna med att teknikfaktorn växer i ungefär samma takt som eller möjligen något långsammare än under perioden 1957—63. Se för övrigt vad som sägs härom i appendix B. De kalkyler, som kommer att utnyttjas i det följande, är baserade på ett antagande om att teknikfaktorn under 1960-talets senare hälft kommer att stiga med 3 å 3½ procent per år.

Avsättningsförhållandena

Problemställningen

Att svensk industri vid fortsatt ekonomisk tillväxt i världen har goda förutsättningar att finna avsättning för en stigande produktion är helt uppenbart. Frågan om avsättningsutrymmet för svensk industriproduktion kommer att växa eller inte är därför ointressant. När vi i föreliggande avsnitt skall diskutera efterfrågeutvecklingen skall vi ställa problemet på ett annat sätt. Den fråga vi här skall ta upp är *hur* snabbt avsättningsutrymmet för svenska industriprodukter kan väntas växa och speciellt om det kommer att växa snabbare eller långsammare än hittills under efterkrigstiden.

Efterfrågan på svenska industriprodukter kan sägas vara beroende av tre förhållanden: den inhemska förbrukningen av industrivaror, industrivaru-

förbrukningen i utlandet samt den svenska industrins internationella konkurrensförmåga dels på hemmamarknaden, dels på exportmarknaderna. Hur avsättningsutrymmet för svensk industriproduktion kommer att utvecklas i framtiden kan därför återföras på frågan vilka förändringar dessa tre förhållanden kommer att undergå i framtiden. I det följande skall vi i tur och ordning diskutera de frågorna. Först av allt skall dock några ord sägas om sambandet mellan nationalprodukt och industrivaruförbrukning.

Industriproduktion och nationalprodukt

Industriproduktionens och nationalproduktens tillväxttakter betingar varandra ömsesidigt. Å ena sidan påverkar industriproduktionen nationalprodukten på produktionssidan därigenom att industriproduktionen utgör en del av den totala produktionen i samhället. Ju högre industrins tillväxttakt är, desto högre blir vid i övrigt lika förhållanden tillväxttakten i nationalprodukten. Samtidigt är efterfrågan på industrivaror beroende av nationalproduktens storlek och därför påverkar nationalproduktens tillväxt industriproduktionens tillväxt. Ju mer nationalprodukten ökar, desto mer växer avsättningsutrymmet för industrins produkter och desto mer kan produktionen öka. Eftersom en viss del av industriprodukterna avsätts på exportmarknader och en viss del av efterfrågan tillfredsställs genom import blir emellertid det från efterfrågesidan emanerande sambandet inte entydigt. Import och export kommer in i bilden som modifierande faktorer.

I de länder, där ekonomisk utveckling sker, stiger förbrukningen av industrivaror vanligen något snabbare än nationalprodukten. Erfarenheterna från

de tre senaste decennierna ger vid handen, att — per capita räknat — industrivaruförbrukningen stiger med 1,2 å 1,4 procent för varje procents ökning i nationalprodukten.¹ Detta gäller i industriländerna; i de mindre utvecklade länderna är motsvarande siffror något högre. De angivna talen kan sägas uttrycka industrivaruförbrukningens elasticitet med avseende på nationalprodukten.

Att den nämnda elasticiteten — såvitt man kan se av förefintligt statistiskt material — är något högre för de mindre än för de mer utvecklade länderna ger en viss antydning om att elasticiteten skulle vara fallande vid stigande välståndsnivå även i industriländerna. Hur därmed förhåller sig är emellertid oklart; det är svårt att ge belägg därför. Vad som i detta sammanhang är av betydelse är emellertid den omständigheten, att det inte finns något som talar för att elasticiteten skulle *stiga* vid stigande inkomstnivå i industriländerna. Vid en diskussion av det framtida avsättningsutrymmet kan man därför utgå ifrån, att en minskning i nationalproduktens ökningstakt medför en minskning också i industrivaruförbrukningens ökningstakt.

I vårt land har kvoten mellan industriproduktionens och nationalproduktens tillväxttakter varit i stort sett oförändrad från år till år under hela efterkrigstiden. Denna kvot — i det följande kallad industriproduktionens inkomstkoefficient — har med ganska små variationer rört sig omkring värdet 1,4. Eftersom skillnaden mellan industrins export och importen av industrivaror (inkl. råvaror till industrin) uppgått till endast en ringa del av den totala förbrukningen av industrivaror, står den svenska utvecklingen i god samklang med de nyss nämnda internationella erfarenheterna.

Den inhemska efterfrågan

Frågan om den framtida ekonomiska tillväxten i vårt land har berörts på flera ställen i det föregående. Det har därvid gjorts gällande, att vi inte kan räkna med en lika hög tillväxttakt i framtiden som under den senaste femårsperioden, under vilken nationalprodukten volymmässigt sett stigit med 5 procent i genomsnitt per år. Varken för den kommande femårsperioden eller för 1970-talet kan vi räkna med en högre tillväxttakt än omkring 4 procent. Frågan är nu vad denna minskning i ökningstakt kommer att få för konsekvenser för industriproduktionens avsättningsmöjligheter.

Kunde vi vara säkra på, att industriproduktionens inkomstkoefficient skulle förbli oförändrad i framtiden skulle den senast nämnda frågan vara lätt att besvara. I så fall skulle vi omedelbart kunna säga att en sänkning av nationalproduktens tillväxttakt från 5 till 4 procent per år skulle medföra en minskning av industriproduktionens tillväxttakt från 7,0 till 5,6 procent. Men kan vi verkligen vara säkra på att inkomstkoefficienten förblir oförändrad i framtiden? Låt oss se vad som kan sägas därom.

För att en höjning av industriproduktionens inkomstkoefficient skall komma till stånd måste antingen industrivaruförbrukningens elasticitet med avseende på nationalprodukten stiga eller också måste industrins exportöverskott (-underskott) — dvs skillnaden mellan industrivaruexporten och importen av industrivaror (inkl. råvaror till indus-

¹ A. Maizels, *Industrial Growth and World Trade*, Cambridge 1963, s. 132 ff. Som industrivaror räknas i detta arbete alla varor förutom matvaror. Att dessa senare exkluderas sammanhänger med att den andel av dessa varors saluttillverkningsvärde, som är hänförlig till industriell bearbetning, är jämförelsevis liten.

trin) — växa (avta) snabbare än tidigare. Det förra av dessa två alternativ torde inte komma att inträffa; de nämnda empiriska erfarenheterna från vårt land och från andra länder talar emot en sådan utveckling. Kvar står då möjligheten av en förändring i skillnaden mellan export och import. Därvid är emellertid att märka att om en sådan förändring kommer till stånd måste den vara mycket stor för att ha någon mer väsentlig inverkan på inkomstkoefficienten.

Slutsatsen av vad som nu sagts kan formuleras sålunda: En mer väsentlig höjning av industriproduktionens tillväxtkoefficient kan sannolikt inte komma till stånd såvida inte industrins export stiger väsentligt snabbare än importen av industrivaror (inkl. råvaror för industriell bearbetning). Då praktiskt taget all export och import utgöres av industriellt bearbetade produkter och råvaror för industriell bearbetning kan denna slutsats också uttryckas på följande sätt. Under förutsättning att nationalprodukten inte ökar snabbare än med omkring 4 procent per år kan industriproduktionen inte öka snabbare än med ca $5\frac{1}{2}$ procent per år med mindre än att vårt lands export stiger väsentligt snabbare än importen.

Om man, såsom görs i föreliggande arbete, mäter industriproduktionen i förädlingsvärde, gäller ovanstående slutsats endast under den förutsättningen att förädlingsvärde och saluttillverkningsvärde utvecklas parallellt, dvs. att ingen ökning av förädlingsgraden kommer till stånd. Att döma av de svar, som erhållits på IUI:s enkäter, kommer inom vissa branscher en sådan ökning i själva verket att inträffa. Det gäller exempelvis livsmedelsindustrin och stålindustrin. Om man emellertid bortser från livsmedelsindustrin kan förskjutningen i förädlingsgrad inom in-

dustrin betraktad som en enhet knappast bli av sådan storleksordning att den nämnvärt påverkar slutsatsen ovan. Anledningen därtill är helt enkelt att den del av industrins saluttillverkningsvärde, som är att betrakta såsom förädlingsvärde inom andra sektorer än industrin, för det första är jämförelsevis ringa och för det andra inte kan väntas undergå några mer väsentliga förändringar.

Exportmarknadens tillväxt

Den dominerande delen av svensk export går till Västeuropa och beträffande den ekonomiska utvecklingen där kan sägas i stort sett detsamma som nyss sagts om utvecklingen i vårt land. Flera förhållanden pekar i den riktningen att den ekonomiska tillväxten i Västeuropa kommer att gå något långsammare under den resterande delen av sextioåret än under den senaste femårsperioden. Skälen därtill är flera; inhämtningen efter de av kriget framkallade onormala förhållandena är nu redan gjord; man kan inte längre vänta sig lika stora tillskott till arbetskraften som tidigare; eftersom full sysselsättning i huvudsak redan råder kan man inte längre öka sysselsättningsgraden nämnvärt och den stimulans av den internationella handeln, som kommit från utrikeshandelns liberalisering, blir sannolikt mindre än tidigare.

Den avtagande tillväxttakten i Västeuropa kommer med all sannolikhet att åtföljas av en avtagande tillväxttakt även i den internationella handeln. Därtill kommer att den »normalisering» av importkvoterna, som tidigare kommit till stånd, sannolikt är avslutad. Detta måste medföra en stark tendens till minskad ökningstakt för importen. I jämförelse med den senaste femårsperioden innebär detta uppenbarligen en

klar försämring av förutsättningarna för svensk export.

Huruvida en liknande försämring kommer till stånd även på övriga marknader är mera svårt att yttra sig om. Beträffande den amerikanska marknaden kan man säga så mycket som att det förefaller osannolikt att den nuvarande höga tillväxttakten skall höjas ytterligare och även för u-ländernas del förefaller en ökning av den ekonomiska tillväxttakten föga trolig; gjorda prognoser tyder på att u-länderna under de närmaste åren kommer att få betydande problem med de internationella betalningarna.¹ Tillsammans med vad som sagts om Västeuropa ger detta oss anledning till den slutsatsen, att förutsättningarna för en ökning av exporten — vid antagen oförändrad konkurrenskraft — åtminstone under de närmaste fem åren kommer att bli sämre än de varit under 1960-talets början. Huruvida sedan en förbättring sker under 1970-talet är knappast möjligt att bedöma.

Den internationella konkurrenskraften

Den studie över svensk export, som för långtidsutredningens räkning gjorts inom konjunkturinstitutet, visar att svensk export förlorat åtskillig terräng i den meningen att dess andel av våra viktigaste avnämjarländers import minskat. Detta förhållande illustreras i tabell 2: 3 a—c, vars tal är framräknade med utgångspunkt från statistiskt material erhållet från konjunkturinstitutets studie. Tabellens konstruktion är följande: För varje varugrupp och område anges dels den totala exportvolymens förändring mellan 1953 och 1963, dels den förändring, som skulle ha kommit till stånd, om den svenska exportens andel av ifrågasvarande områdes import av den vara det gäller hade varit oförändrad, dels

skillnaden mellan dessa båda siffror. Den skillnaden ger uttryck för hur mycket svensk export ökat (+) genom ökning av importandelen eller hur mycket svensk export minskat (—) genom en minskning av importandelen.

Tabell 2: 3 visar att de andelar av exportökningarna, som sammanhängt med förändringar i importandelarna, i allmänhet är ganska små och att därför den dominerande delen av exportökningen kommit till stånd såsom en följd av marknadens utvidgning. Därjämte visar tabellen fyra tydliga karakteristika, *för det första* en allmän minskning av importandelarna för malm, trävaror och pappersmassa, *för det andra* en förbättring på flertalet länder för metallindustrin samt textil- och konfektionsindustrin, *för det tredje* en klar förbättring på den nordiska marknaden samt *för det fjärde* en klar försämring på övriga marknader.

Det är naturligtvis svårt — för att inte säga omöjligt — att siffermässigt precisera hur mycket tullsänkningarna inom EFTA betytt för den svenska exportökningen till de nordiska grannländerna och till Storbritannien. Den svenska ökningen i dessa länders importandelar började i flera fall redan innan EFTA existerade. Då emellertid den svenska inbrytningen på dessa marknader accentuerats under de allra senaste åren har man anledning tro, att de åtminstone till stor del uppnåtts tack vare tullsänkningarna. Av analog skäl är det naturligt att uppfatta andelsförlusterna på EEC-marknaderna såsom åtminstone delvis betingade av tullsänkningarna inom det området. För skogsindustriernas del torde den försämrade situationen betingats av de stora ökningarna i utbudet av trävaror och massa, som

¹ B. Balassa, *Trade Prospects for Developing Countries*. Homewood, Illinois, 1964.

Tabell 2: 3 a. Import från Sverige 1953—1963 och konkurrensförändringar
(miljoner dollar; 1963 års priser)

Varor	Storbritannien			Västtyskland		
	Import- volymens föränd- ringar 1953— 1963	Import- volymens förändr. 1953—1963 vid 1953 års mark- nadsandel	Vinst genom ökad im- portandel	Import- volymens föränd- ringar 1953— 1963	Import- volymens förändr. 1953—1963 vid 1953 års mark- nadsandel	Vinst genom ökad im- portandel
Trävaror.....	- 47	+ 6	-53	+ 20	+ 46	-26
Massa.....	+ 42	+ 54	-12	+ 39	+ 53	-14
Papper, papp, trä- fiberplattor.....	+ 42	+ 61	-19	+ 62	+ 65	- 3
Malm.....	+ 11	+ 17	- 6	+ 44	+ 70	-26
Livsmedel.....	+ 16	+ 4	+13	+ 4	+ 32	-28
Övriga råvaror och bränslen.....	+ 3	+ 2	+ 1	+ 7	+ 8	- 1
Kemiska produkter..	+ 11	+ 5	+ 6	+ 8	+ 21	-13
Textil- och bekläd- nadsvaror.....	+ 5	+ 2	+ 3	+ 7	+ 4	+ 3
Metaller.....	+ 16	+ 2	+14	+ 38	+ 21	+18
Övriga färdigvaror ..	+ 2	+ 38	-36	+ 19	+ 23	- 4
Verkstadsprodukter (exkl. fartyg).....	+ 45	+ 20	+25	+ 73	+ 75	- 2
Totalt (exkl. fartyg)	+146	+209	-63	+321	+418	-98

Tabell 2: 3 b. Import från Sverige 1953—1963 och konkurrensförändringar
(miljoner dollar; 1963 års priser)

Varor	Norden			USA och Kanada		
	Import- volymens föränd- ringar 1953— 1963	Import- volymens förändr. 1953—1963 vid 1953 års mark- nadsandel	Vinst genom ökad im- portandel	Import- volymens föränd- ringar 1953— 1963	Import- volymens förändr. 1953—1963 vid 1953 års mark- nadsandel	Vinst genom ökad im- portandel
Trävaror.....	+ 22	+ 25	- 3	0	0	0
Massa.....	+ 7	+ 7	0	-20	+11	-31
Papper, papp, trä- fiberplattor.....	+ 22	+ 16	+ 6	+8	+ 1	+ 8
Malm.....	+ 6	+ 5	+ 1	-20	+13	-33
Livsmedel.....	+ 15	+ 9	+ 6	+ 1	+ 1	0
Övriga råvaror och bränslen.....	+ 8	+ 4	+ 4	+15	+ 2	+13
Kemiska produkter..	+ 27	+ 13	+ 14	+ 4	+ 1	+ 3
Textil- och bekläd- nadsvaror.....	+ 27	+ 6	+ 21	+ 2	0	+ 1
Metaller.....	+ 37	+ 11	+ 26	+20	0	+20
Övriga färdigvaror ..	+ 42	+ 22	+ 19	+10	+20	-10
Verkstadsprodukter (exkl. fartyg).....	+176	+116	+ 60	+63	+38	+25
Totalt (exkl. fartyg)	+388	+235	+153	+82	+85	- 4

Tabell 2: 3 c. Import från Sverige 1953—1963 och konkurrensförändringar
(miljoner dollar; 1963 års priser)

Varor	Totalt OECD		
	Importvolymens förändringar 1953—1963	Importvolymens förändr. 1953— 1963 vid 1953 års marknadsandel	Vinst genom ökad importandel
Trävaror.....	+ 16	+121	-105
Massa.....	+124	+237	-112
Papper, papp, träfiberplattor .	+191	+212	- 20
Malm.....	+ 85	+137	- 52
Livsmedel.....	+ 55	+ 53	+ 2
Övriga råvaror och bränslen ..	+ 40	+ 20	+ 20
Kemiska produkter.....	+ 65	+ 58	+ 7
Textil- och beklädnadsvaror ..	+ 49	+ 16	+ 33
Metaller.....	+152	+ 91	+ 61
Övriga färdigvaror.....	+ 85	+130	- 45
Verkstadsprodukter (exkl. fartyg).....	+512	+440	+ 72
Totalt (exkl. fartyg).....	+1 372	+1 512	-141

kommit från Sovjetunionen, Finland och Nordamerika.

Den svenska industrins framtida konkurrensförmåga på de internationella marknaderna torde i hög grad bli beroende av den handelspolitiska utvecklingen i världen. Hur denna kommer att te sig är dock i många avseenden ännu så länge höljt i dunkel. Vi kan emellertid med ganska stor säkerhet räkna med att fortsatta tullsänkningar kommer till stånd inom EFTA och EEC. Enligt i dag föreliggande överenskommelser skall EFTA-ländernas interna tullmurar för industrivaror vara helt avvecklade vid ingången av 1967. Harmoniseringen av EEC-området yttre tullmurar beräknas vara slutförd någon gång under sistnämnda år. Denna harmonisering kommer att innebära ett icke obetydligt handikapp för vårt lands del, eftersom den kommer att medföra tullhöjningar i de EEC-länder, som har stor import från Sverige, dvs. Västtyskland och Benelux. En ytterligare försämring för vårt lands del kan uppkomma om de nuvarande tullkontingenterna

avskaffas i samband med upprättandet av den enhetliga yttre tullmuren.

Vid 1965 års utgång har de interna tullarna såväl inom EEC som inom EFTA sänkts till två femtedelar av ursprungs nivåerna. Den ytterligare stimulans som svensk export kan få genom en fortsatt tullavtrappning inom EFTA blir därför sannolikt mindre än den stimulans som framkommit hittills. Detta förhållande jämte de ovan nämnda konsekvenserna av harmoniseringen av EEC-ländernas yttre tullmur kan sägas innebära att förutsättningarna för en ökning av den svenska exporten kommer att försämrats under de närmaste fem åren. En reservation må här göras för den möjligheten att de hittills vidtagna tullsänkningarna inom EFTA medfört stora eftersläpningseffekter. Att så skulle vara fallet motsägs dock av de svar som företagen lämnat på IUI:s enkät. Den andel av exporten, som går till EFTA-området, väntas inte öka fram till 1970.

Huruvida de pågående förhandlingarna om generella tullsänkningar inom

hela atlantstatsgruppen (den s. k. Kennedyrundan) kommer att ge något resultat och därmed införa ett positivt element i bilden är ytterst ovisst och föga meningsfullt att spekulera över här.

Att i dag spå om den handelspolitiska utvecklingen under 1970-talet är utomordentligt vanskligt. Det kan naturligtvis tänkas att en broslagning mellan EFTA och EEC kommer till stånd. Det kan också tänkas att förhoppningarna om ett långt större frihandelsområde, omfattande hela atlantstatsgruppen, kommer att infrias. Ytterligare en mängd utvecklingsalternativ är också möjliga. Att göra någon bedömning av sannolikheten för det ena eller det andra av olika sådana alternativ är emellertid knappast möjligt.

Det skulle här föra alldeles för långt att gå in på hela frågan vad de olika handelspolitiska alternativen skulle medföra för vårt lands del. Det må räcka med att här erinra om några enkla och välkända förhållanden.

En broslagning mellan EFTA och EEC skulle utan tvivel ge en utomordentligt stor stimulans åt svensk export. Utförseln till de kontinentala länderna skulle få en helt annan omfattning än nu och exportens varufördelning skulle förskjutas i riktning mot mer förädlade produkter. Den stora ökningen av den tullfria marknadens storlek skulle medföra möjligheter till ett långt större utnyttjande av stordriftens fördelar och det skulle givetvis medföra en väsentligt höjd produktivitet. Givetvis skulle konkurrenssituationen på den inhemska marknaden också förändras radikalt och särskilt de arbetsintensiva branscherna skulle förlora terräng på hemmamarknaden och kanske komma i en svår situation. För samhällsekonomin som helhet skulle fördelen med broslagningen i främsta rummet ligga i stor-

driftsfördelarna, i en förbättring av de produktiva resursernas fördelning mellan olika tillverkningsgrenar och möjligen i en viss förbättring av våra terms of trade.

Industrialiseringen i låglöneländerna (inkl. Japan) har under efterkrigstiden lett till radikalt förändrade marknadsbetingelser för vissa industribranscher inom de utvecklade länderna; det gäller textilindustrin, konfektionsindustrin, skoindustrin, varven samt vissa andra delar av verkstadsindustrin. Vi kan då fråga oss om den inbrytning på industriländernas marknader, som låglöneländerna gjort, är att betrakta som en temporär företeelse eller inte. Att besvara den frågan med ett kategoriskt ja eller nej torde inte vara möjligt. Man kan inte skära vare sig alla låglöneländer eller alla varuområden över en kam. Därtill kommer att den framtida utvecklingen i detta avseende givetvis är starkt avhängig av hur snabbt industrialiseringsprocessen i låglöneländerna kommer att fortgå. Om den ekonomiska tillväxten i dessa länder kommer att fortsätta i någorlunda hög takt har man dock anledning vänta sig en fortsatt, och kanske intensifierad, inbrytning på industriländernas marknader. Därmed är dock naturligtvis inte sagt, att trycket på dessa kommer att rikta sig mot precis de punkter, som i dag är utsatta för press.

Slutsatsen ovan aktualiserar frågan, vilka *nya* varuområden det kan bli, som i framtiden kommer att omfattas av särskilt starkt ökad konkurrens från låglöneländerna. Med hänsyn till det faktum, att låglöneländerna har komparativa fördelar vid arbetsintensiv och föga teknikkrävande produktion, kan man kanske säga att det i första hand borde bli fråga om vissa typer av verkstadsprodukter. Speciellt kan man kanske misstänka, att det kommer att gälla

sådan tillverkning som till särskilt stor del består i arbetskrävande sammanställning av detaljer.

Hur den svenska industrins konkurrensförmåga på de internationella marknaderna kommer att utvecklas i framtiden är vid sidan av den handelspolitiska utvecklingen beroende av en mängd omständigheter. Vad som dock, åtminstone inom flertalet branscher, torde vara den mest avgörande faktorn i sammanhanget är kostnadsutvecklingen. Denna i sin tur sammanhänger intimt med hur löneläge och produktivitet förändras.

Det förhållandet, att vi i dag kan skönja ett betydande framtida efterfrågeöverskott på arbetsmarknaden har inte nödvändigtvis några implikationer för den framtida löneutvecklingen. Överskottet kan tänkas bli eliminerat genom ekonomisk-politiska åtgärder. Att det gap mellan tillgång och efterfrågan, som vi i dag kan konstatera, helt skulle elimineras den vägen förefaller dock föga sannolikt. Det måste betraktas som mera troligt att situationen på arbetsmarknaden blir sådan att ett starkt tryck uppåt på lönerna uppkommer, ett tryck vars motsvarighet vi inte haft tidigare och vars motsvarighet inte kommer att finnas i länder med mindre ansträngd arbetsmarknad. Att utvecklingen på arbetsmarknaden utgör ett klart faromoment för den svenska industrins framtida internationella konkurrensförmåga är uppenbart.

Hur produktiviteten inom svensk industri kommer att utvecklas i framtiden är givetvis starkt avhängigt av hur omfattande kapitalbildningen kommer att bli. För att inte bli utslagna i den inter-

nationella konkurrensen tvingas de exporterande och de importkonkurrerande industrierna till en ständig modernisering av sina produktionsanläggningar. För stora delar av industrin förefaller situationen för närvarande vara den, att de största produktivitetsvinsterna står att erhålla genom stordriftsfördelar, och för att internationellt inte komma i bakvatten måste dessa möjligheter till produktivitetsvinster utnyttjas. Det kräver emellertid vanligen mycket stora investeringar och därmed mycket finansieringskapital. Att exportindustrierna inte hämmas i sin tillväxt av brist på kapital är därför en nödvändig förutsättning för att den internationella konkurrenskraften inte skall gå förlorad.

Under de gångna åren har bristen på kapital — främst manifesterad i den begränsade tillgången till obligationsmarknaden — utgjort ett betydande problem för svensk industri. Som tidigare nämnts kommer konkurrensen på kapitalmarknaden sannolikt att bli hård även i framtiden. Om långtidsutredningens kalkyler kommer att bli besannade skulle det dock innebära ett icke oväsentligt ökat utrymme för industrins investeringar och därmed — får man förutsätta — ett ökat utrymme på kapitalmarknaden. Huruvida en sådan ökning av utrymmet kommer att visa sig tillräcklig för att upprätthålla den internationella konkurrenskraften är dock omöjligt att avgöra a priori. Det må emellertid i detta sammanhang påpekas, att kapitalproblemet inte enbart är en fråga om tillgången till obligationsmarknaden. Det är också en fråga om ränteläge, säkerheter och andra med krediterna förknippade villkor.

KAPITEL 3

Branschutvecklingen i internationellt perspektiv

Problemställningen

Under efterkrigstiden har den svenska industrins produktionsvolym vuxit med genomsnittligt 5 procent per år. Denna tillväxt har dock ingalunda varit likformigt fördelad mellan de olika branscherna. Tillverkningen av metaller, verkstadsprodukter samt kemiska produkter har stigit jämförelsevis snabbt medan däremot tillverkningen av livsmedelsprodukter samt textil- och lädervaror ökat jämförelsevis långsamt.

En illustration av de olika branschernas utveckling under perioden 1950—1965 ges i tabell 3:1. Förutom

skillnaderna i utvecklingstakt mellan branscherna visar denna tabell, att utvecklingstendenserna varit likartade under de olika delperioderna. Som allmän regel gäller, att de branscher, som expanderat snabbast under början på 1950-talet, expanderade snabbast även under det decenniets senare del och under 1960-talets första hälft. Motsvarande gäller för branscherna med låg utvecklingstakt. Vissa undantag finns dock från denna regel.

Vi kan nu fråga oss om industrins branschutveckling under den här betraktade perioden varit specifik för vårt land och om utvecklingen sett sig helt

Tabell 3:1. Industriproduktionens utveckling i Sverige 1950—1965

Bransch	Årlig procentuell ökning		
	1950— 1955	1955— 1960	1960— 1965
Gruvindustri.....	5,2	4,6	7,1
Järn- och metallverk.....	8,9	7,3	9,4
Verkstadsindustri.....	5,0	8,0	8,6
Järn- och metallmanufaktur.....	2,9	8,1	8,8*
Maskinindustri.....	5,1	8,1	9,1*
Elektroindustri.....	3,4	7,9	9,0*
Transportmedelsindustri.....	12,1	7,3	8,1*
Varvsindustri.....	4,3	3,1	4,6
Jord- och stenindustri.....	4,3	3,8	8,8
Träindustri.....	-0,7	3,7	6,5
Massa-, pappers- och wallboardindustri.....	5,1	6,6	5,2
Pappersvaru- och grafisk industri.....	1,9	4,0	7,2
Livsmedelsindustri, inkl. dryckesvaror och tobak..	2,1	3,0	3,3
Textilindustri.....	-2,0	4,7	2,2
Konfektionsindustri.....	-0,5	1,9	4,9
Sko- och läderindustri.....	-0,4	0,6	1,3
Gummivaruindustri.....	6,7	4,9	8,2
Kemisk industri.....	4,1	5,9	8,1
Hela industrin	3,5	5,7	7,0

* 1960—1963

annorlunda i utlandet eller om den varit likartad i andra länder. Är det så att stålindustrin och den kemiska industrin varit de snabbast expanderande branscherna även i USA, Tyskland, Storbritannien och andra länder eller har branschutvecklingen där varit helt annorlunda än i vårt land?

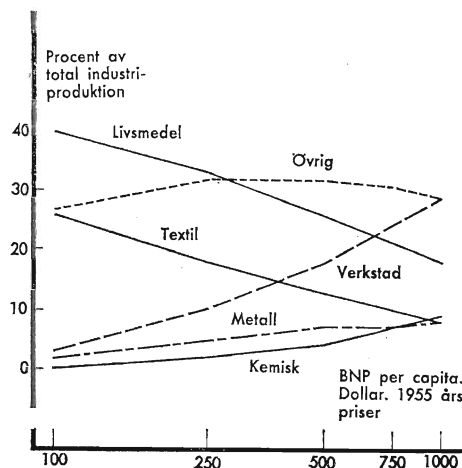
Empiriska erfarenheter

Internationella jämförelser visar att industrins branschstruktur i olika länder samvarierar med välståndsnivån. I utvecklingsländerna svarar livsmedels- och textilindustrierna för långt större andelar av industrins totala förädlingsvärde än i industriländerna. Det motsatta förhållandet gäller för metallindustrin, verkstadsindustrin samt den kemiska industrin. Som allmän regel gäller, att ju högre levnadsstandarden i ett land är, desto mindre är de förstnämnda två branschernas andelar av den totala industriproduktionen och desto större är de sistnämnda branschernas andelar. Detta framgår av diagram 3:1, som utgör en principskiss av sambandet mellan industristruktur och välståndsnivå.

Nu nämnda samband mellan välståndsnivå och industristruktur framkommer tydligt vid jämförelser mellan länder med stora olikheter i välståndsnivå. Sambandet kan även spåras vid jämförelser industriländerna emellan. Uppenbarligen är emellertid skillnaden i välståndsnivå mellan de länderna inte större än att detta samband i hög grad »störs» av olikheter i naturtillgångar och andra faktorer av betydelse för industristrukturen. Därtill kommer att olika redovisningsprinciper gör att branschdefinitionerna inte kan göras helt identiska, vilket naturligtvis också medverkar till att skymma sikten.

När det gäller de *förändringar*, som

Diagram 3:1 Nationalinkomst och branschstruktur

Källa: A. Maizels. Industrial Growth and World Trade

skett i industristrukturen, föreligger stora likheter industriländerna emellan. För nästan alla industriländer kan man konstatera, att den kemiska industrin och verkstadsindustrin varit de mest expansiva branscherna sedan flera decennier tillbaka, samtidigt som livsmedels-, läder- och textilindustrierna varit minst expansiva. Om man för varje land rangordnar de olika branscherna efter deras tillväxttakt under de senaste decennierna visar det sig, att de olika branscherna kommer i praktiskt taget samma ordningsföljd i alla länder.

Som en illustration till det som nu sagts visas i tabell 3:2 den långsiktiga utvecklingen av industriproduktionens struktur inom Storbritannien, övriga västeuropeiska länder samt USA. För vart och ett av dessa områden har angivits de olika industribranschernas andel av industrins förädlingsvärde för åren 1913, 1937 samt 1959. För att siffrorna skall visa volymutvecklingen har samtliga andelar beräknats i 1955 års priser.

Tabell 3:2. Industriproduktionens struktur i USA, Storbritannien och övriga OEEC-länder 1913, 1937 och 1959

Varugrupp och område	Andel av totala industriproduktionen (1955 års priser)		
	1913	1937	1959
Livsmedel			
USA.....	20	15	11
Storbritannien....	20	16	14
Övriga OEEC.....	19	15	12
Metaller			
USA.....	10	9	7
Storbritannien....	7	8	8
Övriga OEEC.....	11	11	9
Verkstadsprodukter			
USA.....	13	31	41
Storbritannien....	19	29	38
Övriga OEEC.....	24	27	32
Kemikalier			
USA.....	6	10	15
Storbritannien....	6	7	13
Övriga OEEC.....	6	12	18
Textilier			
USA.....	19	12	8
Storbritannien....	19	11	5
Övriga OEEC.....	18	13	8
Övrigt			
USA.....	32	23	18
Storbritannien....	29	29	21
Övriga OEEC.....	22	22	21
Totalt	100	100	100

Källa: A. Maizels, *Industrial Growth and World Trade*. Cambridge 1963, s. 46.

Tabell 3:2 visar betydande likheter såväl i produktionsstruktur som i förändringarna däri. Vissa enstaka större olikheter förekommer visserligen — exempelvis den låga siffran för USA:s verkstadsindustri 1913 och för Storbritanniens textilindustri 1959 — men dessa är dock uppenbarligen undantag från den allmänna regeln. Den ovan omnämnda allmänna tendensen till stark expansion för kemisk industri och verkstadsindustri framträder tydligt liksom tendensen mot sjunkande andel för livsmedelssektorn samt textilindustrin.

En ytterligare och mer detaljerad illustration av industristrukturens utveckling i olika länder åren 1950—1963 ges

i tabell 3:3. Siffrorna i denna anger för varje bransch kvoten (multiplicerad med 100) mellan branschens produktionsindex 1963 och den totala industrins produktionsindex det året (basår: 1950). Denna kanske något ovanliga konstruktion är gjord för att standardisera samtliga länder med avseende på den totala industriproduktionens utvecklingstakt.

Siffrorna i tabell 3:3 bekräftar ytterligare likheten i produktionsstrukturens utveckling i olika länder. För samtliga länder gäller — på ett undantag när — att den kemiska industrin samt verkstadsindustrin expanderat snabbare än den totala industriproduktionen. Vidare gäller med endast få undantag att läderindustrin samt textil- och konfektionsindustrierna är de branscher där produktionen vuxit långsammast. I flera länder har i själva verket produktionen inom dessa branscher minskat. Även träindustrin har haft en jämförelsevis långsam utvecklingstakt. Pappersindustrin har vuxit relativt snabbt utom i några länder, där förutsättningarna för denna industri uppenbarligen är små.

Den framtida branschutvecklingen

Det som ovan sagts visar, att branschutvecklingen inom industrin följt ett ganska enhetligt mönster i alla industriländer. Man kan nu ställa den frågan, om utvecklingen även i framtiden kommer att följa ett enhetligt mönster och om i så fall detta kommer att bli det samma som tidigare.

Hur den industriella strukturen i ett land förändras under en period av ekonomisk tillväxt kan givetvis återföras på motsvarande förändringar i inhemsk förbrukning, export samt import. Funnes ingen utrikeshandel skulle givetvis produktions- och förbrukningsstrukturerna vara identiska. Genom förekom-

Tabell 3:3. Produktionsutvecklingen inom olika branscher i förhållande till hela industrins utveckling 1950—1963

Bransch	Belgien	Kanada	Danmark	Frankrike	Finland	Väst-tyskland	Italien	Nederländerna	Norge	Sverige	Storbritannien	USA	Medeltal
Järn- och metallverk.....	105	105	} 134	96	156	76	125	} 134	143	144	88	70	108
Verkstadsindustri (inkl. varv).....	109	97		120	107	129	114		120	121	104	117	117
Jord- och stenindustri.....	90	131	82	104	89	88	123	80	103	97	97	90	97
Träindustri.....	—	90	75	89	68	63	69	—	95	71	84	81	78
Massa-, pappers- o. wallboardindustri	109	90	} 101	114	134	83	85	118	88	103	} 112	105	103
Pappersvaru- o. grafisk industri .	—	92		120	79	90	—	100	62	85		91	89
Livsmedelsindustri (inkl. dryckesvaru- o. tobaksindustri).....	87	97	96	66	100	82	56	76	82	75	95	85	82
Textilindustri.....	76	85	64	60	71	60	} 47	80	57	65	59	76	66
Konfektionsindustri.....	—	82	74	63	84	91		78	79	70	81	91	79
Sko- och läderindustri.....	47	79		58	} 60	60	56	89	33	60	53	68	59
Gummivaruindustri.....	149	100	107	105		89	—	100	106	101	104	100	100
Kemisk industri ..	138	145	} 104	191	146	141	193	125	131	105	136	151	140
Hela industrin	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ten av export och import utplånas emellertid denna identitet. Ju större utrikeshandeln är i förhållande till produktionen, desto större avvikelser kan tänkas mellan produktionsstruktur och förbrukningsstruktur. I Sverige med dess omfattande utrikeshandel kan givetvis produktions- och förbrukningsstrukturerna utvecklas väsentligt olika.

Vid ekonomisk tillväxt undergår den inhemska förbrukningen i ett land som regel vissa strukturella förskjutningar. Genom empiriska studier har man kunnat konstatera, att dessa förskjutningar i stor sett följer ett enhetligt mönster i alla industriländer. Förbrukningen av maskiner, transportmedel, varaktiga konsumtionsvaror samt kemikalier stiger jämförelsevis snabbt, medan däremot förbrukningen av livsmedelsprodukter samt textil- och lädervaror stiger relativt långsamt. Motsvarande förskjutningar skulle givetvis ske i produktionsstrukturen om ingen internationell handel förekom. I så fall skulle också produktionsstrukturen i alla ekonomiskt utvecklade länder undergå i stort sett samma utveckling. Detsamma skulle givetvis gälla om exporten och importen av olika förnödenheter alltid förändrades i takt med produktionen därav.

Utrikeshandeln innebär en internationell arbetsfördelning, varigenom möjligheter gives för varje land att koncentrera sin produktion på sådana varor, som landet i fråga har speciella förutsättningar att framställa på grund av klimat, tillgång på råvaror, arbetskraft och kapital, teknisk kunskap m. m. Förekomsten av utrikeshandel medför därför en allmän tendens till en nationell koncentration och specialisering av produktionen. Ju mer utpräglad denna koncentration och specialisering blir, desto större blir avvikelserna mellan produktions- och förbrukningsstrukturerna inom de enskilda länderna.

I den värld vi lever kan tendenserna till internationell arbetsfördelning aldrig få full genomslagskraft. Det finns en mängd omständigheter, som hindrar detta. Dit hör förekomsten av transportkostnader, tullar och andra handelspolitiska hinder samt vidare en mängd andra förhållanden såsom exempelvis olikheter i smak, sedvänjor och språk, olikheter i bestämmelser om dimensioner och kvalitet, fördelar med närhet till marknaden m. m. Som allmän regel kan sägas, att ju starkare dessa hinder mot internationell arbetsfördelning gör sig gällande, desto större likhet kan man vänta sig mellan produktionsstrukturernas utveckling i olika länder. Samtidigt gäller, att *förändringar* i dessa hinder har en tendens att leda till olikheter i strukturutvecklingen.

Den likformighet som karakteriserat branschutvecklingen i industriländerna torde i första hand kunna ses som en följd av likformigheten i förbrukningsstrukturens utveckling. Att utrikeshandelns utveckling inte medfört större olikheter i de olika ländernas branschutveckling sammanhänger givetvis med förekomsten av tullar och andra hinder mot fullständigt internationell arbetsfördelning. Därtill kommer emellertid även följande förhållande.

Strukturen i ett lands utrikeshandel beror till stor del på landets komparativa kostnader. Då dessa i hög grad är avhängiga av kostnadsrelationen mellan arbetskraft och kapital och då den relationen är beroende av välståndsnivån blir de komparativa kostnaderna korrelerade med välståndsnivån. Ett någorlunda likformigt ekonomiskt framåtskridande bland länder på ungefär samma välståndsnivå medför därför i och för sig inte några förändringar i de komparativa kostnaderna dessa länder emellan. Däremot medför det förändringar i förhållande till länder med en långsam-

mare eller med en snabbare ekonomisk tillväxt. Dessa förändringar blir emellertid desamma för alla länder med likformig tillväxt. Detta innebär att en likformig ekonomisk tillväxt inom en grupp länder inte medför tendenser till någon omstrukturering av utrikeshandeln dem emellan men däremot tendenser till en omstrukturering av utrikeshandeln mellan dessa länder och andra länder.

Även om olikheter föreligger och länge har förelegat mellan industriländerna och även om den ekonomiska tillväxten där gått olika fort, är dessa skillnader måhända inte större än att de komparativa kostnaderna dessa länder emellan inte förändrats i mer utpräglad grad under de senaste decennierna och inte heller mer än att de komparativa kostnaderna gentemot utvecklingsländerna förändrats någorlunda likartat. Är så fallet skulle man vänta sig att utrikeshandelns branschstruktur skulle ha utvecklats någorlunda likartat i alla dessa länder. Empiriska data visar att detta också varit fallet. För nästan alla industriländer gäller, att exporten av verkstadsprodukter och kemikalier har stigit långt snabbare än exporten av exempelvis livsmedelsindustrins och textilindustrins produkter. Analoga förhållanden gäller för importen.

Slutsatsen av vad som nu sagts är den, att tendenser till likformighet i branschutveckling industriländerna emellan framkommer inte endast från likformigheten i den inhemska förbrukningen utan även från utrikeshandelns sida.

Vi har all anledning räkna med att det allmänna utvecklingsmönster i förbrukningsstrukturens förändringar, som kunnat konstateras för förfluten tid, skall göra sig gällande även i framtiden. Detsamma kan sägas om utvecklingsmönstret för utrikeshandeln. Under förutsättning av ett någorlunda likfor-

ligt framåtskridande inom världens industriländer ger detta oss motiv förvänta dels att en viss enhetlighet kommer att karakterisera den framtida branschutvecklingen i alla industriländer, dels att denna utveckling i stort sett kommer att följa samma mönster som under de senaste decennierna. Vi skulle enligt detta resonemang kunna räkna med att det även i framtiden blir verkstadsindustrin samt den kemiska industrin som skulle växa snabbast av industrins branscher samt att läder-, textil- och konfektionsindustrierna även i fortsättningen kommer att sacka efter de övriga branscherna.

Den sista kolumnen i tabell 3:3 ovan uttrycker det ovägda genomsnittet av det i olika länder konstaterade värdet på kvoten (multiplicerad med 100) mellan produktionsindex för ifrågavarande bransch och produktionsindex för hela industrin år 1963 (basår: 1950). Om vi nu betraktar dessa genomsnittssiffror såsom uttryck för strukturutvecklingens »normalfall», kan vi konstruera däremot svarande »normalfall» för den årliga tillväxttakten inom de olika branscherna vid given tillväxt i den totala industriproduktionen. I tabell 3:4 redovisas resultaten av sådana konstruktioner i form av två alternativ. Det ena svarar mot en 5-procentig och det andra mot en 7-procentig utvecklingstakt för hela industriproduktionen. För en jämförelse med det sistnämnda alternativet redovisas i denna tabell också de siffror, som erhållits från IUI:s enkätundersökning rörande planerna fram till 1970.

Avsikten med denna konstruktion av »normalfall» kan sägas vara följande. Mycket talar för att det allmänna utvecklingsmönster, som tidigare gjort sig gällande, även kommer att karakterisera den framtida utvecklingen. Vid en 5- eller 7-procentig ökning av hela indu-

Tabell 3: 4. »Normal» utveckling enligt olika alternativ och utvecklingen enligt IUI:s enkät

Bransch	»Normal» utveckling enl. 5-procentsalternativet	»Normal» utveckling enl. 7-procentsalternativet	Utveckling 1963—1970 enl. IUI:s enkät
Järn- och metallverk.....	6	8	9
Verkstadsindustri inkl. varv..	6	8	8
Jord- och stenindustri.....	5	7	7
Träindustri.....	3	5	6
Massa-, pappers- och wallboardindustri.....	5	7	8
Pappersvaru- och grafisk industri.....	4	6	6
Livsmedelsindustri inkl. dryckesvaror och tobak.....	3	5	4
Textilindustri.....	2	4	5
Konfektionsindustri.....	3	5	5
Sko- och läderindustri.....	1	3	3
Gummivaruindustri.....	5	7	9
Kemisk industri.....	8	10	11
Hela industrin	5	7	7

Anm.: För varje land, som redovisas i tabell 3: 3, har den årliga procentuella produktionsökningen plus 100 under perioden 1950—1963 inom de enskilda branscherna dividerats med motsvarande tal för hela industrin. På så sätt har »branschindex» erhållits, som visar hur utvecklingen i en viss bransch förhåller sig till hela industrins utveckling. Därefter har medeltalet av »branschindex» inom samma bransch i de medtagna länderna beräknats. Om ett sådant medeltal betecknas med m och den årliga procentuella ökningen av hela industriproduktionen med p , erhålls den »normala» ökningstakten för branschen ur uttrycket $m(100 + p) - 100$. I tabellen ovan redovisas den »normala» branschutvecklingen vid $p = 5$ och $p = 7$.

strins produktionsvolym kan man därför vänta sig tendenser mot en branschutveckling, som *i stort sett* följer de i tabell 3: 4 angivna siffrorna. Olika slags hinder eller speciell produktionsstimulans inom vissa sektorer kan dock givetvis förändra bilden. Detta hindrar emellertid inte att man vid en diskussion av framtiden kan välja ett »normalfall» som utgångspunkt och koncentrera diskussionen på sådana förhållanden, som kan tänkas leda till avvikelser från »normalfallet».

En jämförelse mellan de två normalfallen visar att skillnaden mellan dessa för nästan alla branscher uppgår till två procentenheter. Det är alltså inte så att 5-procentsalternativets tal genomgående är $\frac{5}{7}$ av 7-procentsalternativets. Det förhållandet kan visserligen sägas

vara en följd av beräkningsmetoden, men det synes dock avspegla en realitet. Erfarenheterna från såväl vårt eget land som andra länder tyder på att en ökning (minskning) av den totala industrins tillväxttakt normalt är förknippad med en större procentuell ökning (minskning) av tillväxttakten inom de eftersläpande branscherna än inom de starkt expanderande branscherna.

IUI:s enkätmaterial uppvisar uppenbarligen betydande likheter med det 7-procentiga »normalfallet». Man kan alltså säga att planeringen inom alla de olika branscherna står i god överensstämmelse med den utveckling, som kan förväntas om den totala industrins produktion kommer att växa med 7 procent per år.

Utländska prognoser

Beräkningar över den framtida inhemska industriutvecklingen har gjorts på flera håll i utlandet. Man kan nu fråga sig hur resultaten av dessa passar in i det allmänna och relativt enhetliga utvecklingsmönster, som tidigare påvisats för industrins hittillsvarande utveckling i olika länder. Kommer de utvecklingslinjer, som hittills framträtt, att fortsätta? Finns det tecken på trendbrott i vissa branschers utveckling? Hur förhåller sig den beräknade framtida branschutvecklingen i vårt land till utvecklingen i andra länder?

Dessa frågor kommer i det följande att belysas med material avseende Storbritannien och Frankrike. För båda dessa länder finns aktuella prognoser tillgängliga, två för Storbritannien och en för Frankrike. I det följande ges en kortfattad översikt över vissa resultat i dessa arbeten.

Att göra jämförelser grundade på olika länders statistik är oftast förenat med vissa svårigheter. En enhetlig branschnomenklatur föreligger inte alltid. Detta gäller bl. a. för de arbeten, som här kommer att behandlas. Redovisade data över produktionsutvecklingen hänför sig vidare inte alltid till samma tidsperiod. Den bristande överensstämmelsen i branschuppdelning och periodval torde emellertid i detta sammanhang inte alltför menligt inverka på resultaten av jämförelserna länderna emellan. De bör dock hållas i minnet.

The National Plan

I september 1965 presenterade Department of Economic Affairs en långtidsplan för den brittiska ekonomins utveckling fram till år 1970. Metodiken vid utarbetandet av denna plan var delvis densamma som vid den senaste

svenska långtidsutredningen. Bl. a. tillställdes industriföretag, branschföreningar och offentliga organ frågeformulär, på vilka uppgifter inhämtades om planerna beträffande produktion, export, arbetskraft och investeringar år 1970. Som allmän förutsättning vid uppgiftslämnandet angavs att bruttonationalprodukten beräknades växa med totalt 25 procent mellan 1964 och 1970, dvs. med 3,8 procent per år.

Då de erhållna enkätsvaren tillsammans icke nådde upp till vad som motsvarade en 25-procentig ökning i bruttonationalprodukten, blev de i efterhand föremål för revideringar på centralt håll. Dessa bedömningar av de olika branschernas och sektorernas framtida utveckling utmynnade slutligen i ett tillväxtmönster, som motsvarade det angivna målet för den ekonomiska planen.

För industrins del anger National Plan en genomsnittlig årlig produktionsökning på 4,4 procent fram till 1970. Under perioden 1960—1964 var ökningen 3,1 procent per år. Skillnaden i expansionstakt mellan olika industrigrupper är dock betydande.

Som framgår av tabell 3:5 antas utvecklingsmönstret bli i stort sett detsamma under åren 1964—1970 som under det senaste decenniet. De tidigare mest expansiva grupperna, såsom den kemiska industrin, verkstadsindustrin och byggnadsmaterialindustrin, väntas även i framtiden inta tätpositionerna. De äldre konsumtionsvaruindustrierna, vilka under senare år visat mycket måttlig ökning, kommer i framtiden att expandera i relativt blygsam takt. Hit hör exempelvis delar av textilindustrin, konfektions-, sko- och läder- samt livsmedelsindustrierna. Anmärkningsvärd är den förväntade ändringen i trenden för varvsindustrin samt den beräknade kraftiga ökningen i den totala

Tabell 3.5. Den brittiska industriproduktionens utveckling 1954—1970 enligt National Plan

	Procentuell ökning per år		
	1954—1960	1960—1964	1964—1970
Mineral oil refining	7,3	7,5	10,1
Chemicals	6,0	5,5	8,0
Mechanical and electrical engineering . .	4,0	4,7	6,2
Bricks, pottery, glass, cement	2,5	5,8	4,8
Textiles	-0,6	1,3	4,6
därav: Man-made fibres production . .	9,1	12,5	14,1
Motor vehicles, cycles	8,4	4,7	3,6
Paper, printing and publishing	4,8	3,8	3,5
Iron and steel ¹	3,2	1,3	3,2
Non-ferrous metals	4,4	1,8	3,1
Shipbuilding and marine engineering . .	-1,3	-3,1	2,2
Timber, furniture	1,1	2,9	2,4
Clothing	3,5	0,9	1,9
Food, drink, tobacco	2,6	2,6	1,6
Footwear	2,6	2,5	1,1
Leather goods and fur	-1,9	0,1	-1,2
Hela industrin	3,4	3,1	4,4

¹ Avser ton götstålsekvivalenter.

textilindustrins produktion jämförd med utvecklingen under senare år.

The British Economy in 1975

Hösten 1965 utkom ytterligare ett arbete rörande framtidsutsikterna för den brittiska ekonomin, nämligen den av National Institute of Economic and Social Research (NIESR) utgivna boken »The British Economy in 1975», författad av W. Beckerman m. fl. Den allmänna ekonomiska utvecklingen har i detta arbete beräknats utifrån ett antagande om en genomsnittlig årlig ökning av arbetskraftens produktivitet på 3½ procent från 1963 till 1975 (motsvarande tal för perioden 1960—1975 blir 3,1 procent per år). I kombination med prognoser över den framtida arbetskraftstillgången ger detta en ökning av bruttonationalprodukten på i genomsnitt 3,8 procent per år mellan 1963 och 1975 (3,5 procent för åren 1960—1975). Siffran 3,8 motsvarar den ök-

ningstakt som i National Plan angavs som mål för den ekonomiska utvecklingen fram till år 1970.

Industriproduktionen beräknas öka något snabbare än bruttonationalpro-

	Procentuell ökning per år	
	1950—1960	1960—1975
Chemicals	6,4	7,3
Mineral oil refining	11,3	5,7
Motors and cycles	7,2	5,3
Paper, printing and publishing	4,5	5,0
Engineering and electrical goods	3,8	4,6
Metal goods	2,4	3,7
Timber, furniture	1,8	3,5
Non-ferrous metals	3,1	3,1
Leather, clothing and footwear	1,3	3,1
Shipbuilding and marine engineering	0,6	2,7
Iron and steel	2,5	2,6
Drink and tobacco	2,2	2,4
Building materials	1,7	2,2
Textiles	-0,4	2,2
Food processing	2,5	1,9

dukten. För hela perioden 1960—1975 anges siffran 4,2 procent per år, vilket skulle ge en kraftigare tillväxt än under 1950-talet; då ökade industriproduktionen med i genomsnitt 3,6 procent per år.

Den beräknade framtida produktionsutvecklingen inom de viktigare branscherna redovisas i ovanstående tablå, där också utvecklingen under åren 1950—1960 anges.

En »ranking-list» för de olika industribranscherna med avseende på den framtida produktionsökningen överensstämmer i stort med motsvarande lista för 1950-talets utveckling. Skillnaderna i ökningstakt branscherna emellan väntas dock minska i framtiden. Det realistiska i en sådan bedömning kan möjligen ifrågasättas. Det förefaller rimligt att tänka sig att »nya produkter» även i framtiden kommer att medverka till speciellt snabb expansion inom vissa branscher. Då dessutom en ökad tillväxttakt väntas för hela den brittiska ekonomin, synes en mer likformig branschutveckling än tidigare mindre sannolik.

De mest expansiva branscherna utgörs även i framtiden av den kemiska industrin, bilindustrin, verkstadsindustrin samt pappersvaru- och den grafiska industrin. Anmärkningsvärt låg tillväxttakt redovisas för livsmedelsindustrierna; detta sägs avspegla den låga och fallande inkomstelasticiteten för varor från dessa industrier. Beklädnadsindustrierna, dvs. konfektions-, läder- och skoindustrierna, antas öka produktionen icke oväsentligt snabbare än under 1950-talet. National Plan redovisar för dessa branscher fram till 1970 en betydligt blygsammare årlig ökning. Överensstämmelsen mellan de båda prognoserna är däremot bättre vad gäller den långsiktiga utvecklingen för varvsindustrin. National Institute grun-

dar sin relativt sett optimistiska bedömning av varvsindustrins framtid på bl. a. en förväntad ökad orderingång från inhemska redare.

Den franska långtidsplanen 1966—1970

Den femte franska långtidsplanen, »Plan de développement économique et social», avser perioden 1966—1970, alltså samma år som den svenska långtidsutredningen. Nyheter i samband med den femte planen är dels att planen avser fem år och inte fyra som dess föregångare, dels att den behandlats i två etapper av plankommissariatet och de politiska instanserna. Redan i oktober 1964 förelåg en grundläggande rapport från plankommissariatet. Denna har sedan överbearbetats och i november 1965 godkändes den slutgiltiga planen av regering och parlament.

Den franska långtidsplanen siktar till en genomsnittlig ökning av bruttonationalprodukten med 5 procent per år mellan 1965 och 1970. Industriproduktionen beräknas öka med i genomsnitt 5,3 procent per år, vilket är något snabbare än ökningen under första hälften av 1960-talet; då uppgick tillväxttakten inom industrin till 4,7 procent per år.

Vad gäller de olika industribranschernas utveckling väntas produktionsökningen bli särskilt kraftig inom den kemiska industrin, plastindustrin, gummiindustrin och syntetfibertillverkningen. Elektroindustrin och oljeraffinerierna visar också höga ökningstal i framtiden. Produktionen av malmer och metaller beräknas däremot öka i lägre takt än genomsnittet för industrin. Den lägsta tillväxttakten redovisas för livsmedelsindustrin. Följande tablå uppger plansiffrorna för de större branscherna; de senaste årens produktions-

utveckling anges också i nedanstående sammanställning.

	Procentuell ökning per år	
	1956—1962	1962—1970
Machines et appareils électrique.....	10,2	7,7
Produits des industries chimiques.....	9,4	7,6
Matériaux de construction ..	5,4	6,9
Pétrole, gaz naturel et carburants.....	6,2	6,6
Construction navale, aéronautique.....	6,5	6,5
Automobiles et cycles.....	7,8	5,2
Pâtes, papier et carton.....	7,7	5,1
Machines et appareils mécanique.....	6,7	4,5
Textile.....	4,0	4,5
Habillement.....	3,7	4,0
Cuir.....	3,5	4,0
Presse et édition.....	5,0	4,4
Minerais de fer et prod. sidérurgique.....	4,3	3,8
Minerais de métaux non ferreux.....	7,1	3,6
Produits de l'industrie de bois.....	3,6	3,5
Prod. des ind. agriculture et aliment.....	3,0	3,1
Hela industrin	5,8	4,9

Sammanfattning

Som nämndes inledningsvis är branschuppdelningen inte helt identisk i de

tre redovisade arbetena. Detta begränsar i någon mån möjligheterna till direkta jämförelser. Vissa gemensamma drag i utvecklingen torde dock kunna fastslås på grundval av det föreliggande materialet.

För det första kan man urskilja en grupp av branscher, som under 1950-talet och början av 1960-talet visat särskilt stark expansion och som även i framtiden kommer att växa snabbare än genomsnittet för industrin. Till denna »högexpansiva» grupp hör i de tre redovisade arbetena den kemiska industrin, oljeraffinaderierna, den elektrotekniska industrin samt maskinindustrin. Bilindustrin kan också föras till denna grupp. För denna tycks emellertid genomgående gälla en något lägre ökningstakt i framtiden än tidigare, men produktionstillväxten ligger ändå över genomsnittet för industrin.

För det andra framträder en »motpol» till den första gruppen, nämligen branscher, för vilka såväl de historiska serierna som framtidsbedömningarna anger en mycket långsam utveckling. Hit hör sko- och läderindustrierna, livsmedelsindustrin samt textil- och konfektionsindustrierna. Beträffande de sistnämnda branscherna hör dock observeras att samtliga tre prognoser spår en

Tabell 3:6. Den framtida industriutvecklingen i Sverige, Storbritannien och Frankrike enligt planer och prognoser

	Produktionsökning per år i procent enligt			
	LU:s kalkyl 1965—1970	National Plan 1964—1970	NIESR 1960—1975	Franska planen 1962—1970
Hela industrin.....	5	4,4	4,2	4,9
Kemisk industri.....	12	8,0	7,3	7,6
Oljeraffinaderier.....		10,1	5,7	6,6
Pappersvaru- och grafisk industri.....	5	3,5	5,0	5,1
Bilindustri.....	6	3,6	5,3	5,2
Maskinindustri.....		6,2	4,6	4,5
Elektroindustri.....				7,7
Textilindustri.....	3	4,6	2,2	4,5
Varvsindustri.....	0	2,2	2,7	6,5

avsevärt gynnsammare utveckling i framtiden än tidigare.

För en tredje huvudgrupp av branscher är ett någorlunda enhetligt utvecklingsmönster mindre klart framträdande. Detta gäller exempelvis produktionen av andra metaller än järn, byggnadsmaterialindustrin samt varvsindustrin. Den sistnämnda branschen (sammanslagen med flygindustrin) kommer mycket högt på listan i den franska planen. För de engelska varven

antas att den klart nedåtgående trenden kommer att brytas.

Avslutningsvis redovisas i tabell 3:6 de beräknade tillväxttalen för de branscher där från definitionssynpunkt god jämförelse föreligger mellan de tre arbetena och den svenska branschnoteringen. För Sveriges del har siffrorna hämtats från den kalkyl, som redovisas i långtidsutredningens huvudbetänkande.

KAPITEL 4

Industrin som helhet

Historisk bakgrund

När konjunkturedgången i början på 1920-talet hade övervunnits började en period med snabb produktionstillväxt inom svensk industri. Från 1922 till 1930 steg produktionsvolymen med drygt 7 procent per år. Depressionen under 1930-talets början medförde sedan en tillbakagång, men när konjunkturen därefter vände, började en ny period med snabb expansion. Från 1934 till 1939 steg produktionen med 8½ procent per år.

Industrins expansion under 1920-talet bars i främsta rummet upp av gruv-, cellulos- och verkstadsindustrierna. Dessa branscher stimulerades av en stigande utländsk efterfrågan och en stor ökning av exporten kunde komma till stånd. Verkstäderna uppvisade stora produktionsökningar även under 1930-talet. Då gjorde också många rent hemmamarknadsinriktade branscher stora framsteg, bl. a. konfektions-, cement- och snickeriindustrierna. Under det decenniet kom produktionsstimulansen huvudsakligen från den starkt stigande inhemska efterfrågan; exporten ökade väsentligt långsammare än under 1920-talet.

Andra världskrigets utbrott medförde en tillbakagång för industrin. Av naturliga skäl var det särskilt exportbranscherna som drabbades. Efter ett par år började dock produktionen att stiga igen och vid krigets slut hade 1939 års produktionsnivå överträffats.

Efterkrigstiden fram till 1958 karakteriserades av en jämförelsevis långsam produktionstillväxt inom industrin. Under de åren steg produktionen med endast 4 procent per år i genomsnitt. En betydande expansion kom visserligen till stånd inom gruvorna, järnverken, den kemiska industrin samt vissa delar av verkstadsindustrin, men inom flertalet övriga branscher uppnåddes inte samma tillväxt som under mellankrigstidens expansionsperioder. Träindustrin och läderindustrin uppvisade närmast en stagnerande bild och inom textil- och konfektionsindustrierna var trenden under 1950-talet nedåtriktad.

Vid 1950-talets slut uppstod ett markant brott i den svenska industriproduktionens utveckling. Från och med 1959 började kurvan peka betydligt mera uppåt än tidigare och sedan dess har produktionen stigit med 7 procent per år i genomsnitt. Trendbrottet gjorde sig märkbart inom nästan alla branscher. De som tidigare expanderat snabbt ökade framstegstakten ytterligare och de som tidigare uppvisat en stagnerande bild började avancera. Denna intensifiering av den industriella aktiviteten vid 1950-talets slut får ses mot bakgrunden av den stimulans industrin då och åren närmast därefter fick från flera olika håll; tillväxttakten i nationalprodukten ökade inte endast i vårt land utan även i flera av de viktigaste avnämrländerna för svensk export, tullavtrappningen inom EFTA började, penningpolitiken uppmjuk-

des, byggnadsverksamheten intensifierades, arbetskraftstillgången ökade m. m.

Skillnaden mellan perioderna 1950—1958 och 1958—1965 framkommer tydligt även på investeringssidan och på exportsidan. Under hela 1950-talets början och mitt låg industrins investeringar kvar på praktiskt taget oförändrad nivå, men år 1958 började en uppgång, som på fyra år medförde en nivåhöjning på 50 procent. År 1962 började sedan åter en stagnation. Exportvolymen, som under 1950-talets början och mitt steg med endast 4 procent per år, började år 1959 att öka i betydligt snabbare takt och under perioden 1959—1965 har den årliga ökningen uppgått till 9 procent. Karakteristiskt för utvecklingen har varit exportens tilltagande koncentration till Västeuropa och då i främsta rummet till de nordiska grannländerna.

Antalet anställda inom industrin steg under 1950-talets början och mitt med $\frac{1}{2}$ procent per år. Efter 1958 har den årliga ökningen uppgått till ca 2 procent. Mer än hälften av hela arbetskraftstillskottet har utgjorts av tjänstemän.

Enkätresultatet

De svar som företagen lämnat på IUI:s frågor tyder på en betydande optimism och expansionslust inom svensk industri. För industrin som helhet uppgår den planerade produktionsökningen under sjuårsperioden 1963—1970 till omkring 60 procent, vilket innebär en genomsnittlig årlig ökningstakt på drygt 7 procent. Då produktionen under den senaste femårsperioden stigit i just denna takt, skulle ett förverkligande av planerna innebära en fortsättning på de senaste årens trend.

Under de två senaste åren beräknas

Diagram 4: 1. Hela industrin

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd

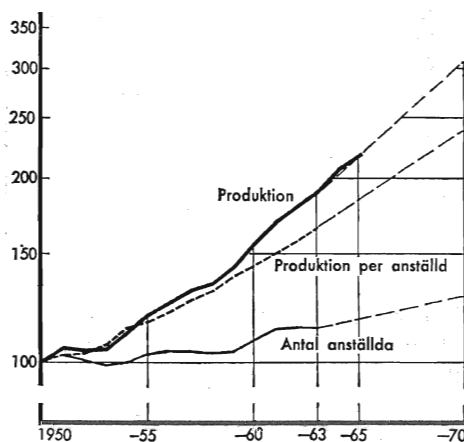
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala

--- planer

Förädlingsvärde 1963 = 26 660 milj. kr.

Antal anställda 1963 = 922 850

Förädlingsvärde per anställd 1963 = 28 900 kr.

industriproduktionen ha ökat med totalt 16 procent, dvs. i en något snabbare takt än genomsnittet av planerna för sjuårsperioden 1963—1970. Skillnaden är emellertid inte större än att produktionsökningen mellan 1965 och 1970 ändå behöver bli ca 7 procent per år för att de angivna planerna skall realiseras.

Den industrienkät, som utfördes i samband med föregående långtidsutredning, visade en planerad produktionsökning på 5 procent per år mellan 1959 och 1965. Den verkliga ökningen blev 7 procent per år. Skillnaden mellan planer och utfall var således ganska betydande.

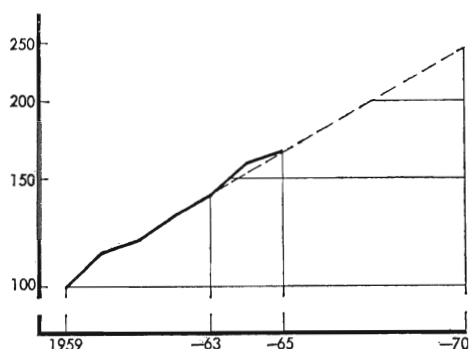
För sysselsättningen ger industrins sammanräknade planer en ökning på 13 procent, dvs. 2 procent per år, fram till 1970. Räknet i antal blir detta 125 000 personer för hela perioden.¹

¹ Denna siffra inkluderar en uppskattad sysselsättningsökning inom bilreparationsverkstäderna på 5 000 personer.

Diagram 4: 2. Total export, volym

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala
 - - - - planer

Exportvärde 1963 = 16 570 milj. kr.

Den geografiska fördelningen av denna ökning visar en stark koncentration till Stockholmsområdet.

Även 1960 års enkät uppvisade en planerad sysselsättningsökning på ca 2 procent per år. Den ökningen har i stort sett förverkligats.

När det gäller investeringarna visar sig planerna vara ganska moderata. Medelnivån för bruttoinvesteringarna (inkl. reparationer och underhåll) har angivits till endast 106 procent av nivån 1964/65. I 1960 års industrienkät uppgick årsgenomsnittet av de planerade investeringarna till en nivå som också översteg basårets (1959 års) nivå med 6 procent. Såvitt man i dag kan se har detta inneburit en underskattning av de under perioden i fråga realiserade investeringarna med ca 20 procent.

För exporten anger planerna en total ökning på 75 procent från 1963 till 1970, vilket innebär en årlig ökningstakt på $8\frac{1}{2}$ procent per år. Enkätsvaren tyder inte på någon större förändring av exportens länderfördelning. Enligt planerna kommer EFTA:s och EEC:s andelar att förbli i stort sett oförändrade. En icke obetydlig ökning väntas dock i den andel av exporten, som går till USA.

I 1960 års enkät redovisades en planerad exportökning på $7\frac{1}{2}$ procent. Den siffran överträffades dock av verkligheten. Under perioden 1959—1965 steg exportvolymen med genomsnittligt 9 procent per år.

Mellan 1963 och 1965 beräknas exporten ha stigit med 17 procent. För att den för 1970 planerade nivån skall nås behöver exporten under femårsperioden 1965—1970 stiga med 49 procent. Det blir i genomsnitt $8\frac{1}{2}$ procent per år, alltså samma ökningstakt som planerna ger för hela sjuårsperioden 1963—1970.

Kan planerna förverkligas?

Industrins framtida tillgång på arbetskraft diskuterades i kapitel 2. Därvid nåddes den slutsatsen, att man svårliken kunde tänka sig att industrin skulle kunna öka sin sysselsättning så mycket som planerna anger. Det framhölls

Diagram 4: 3. Hela industrin

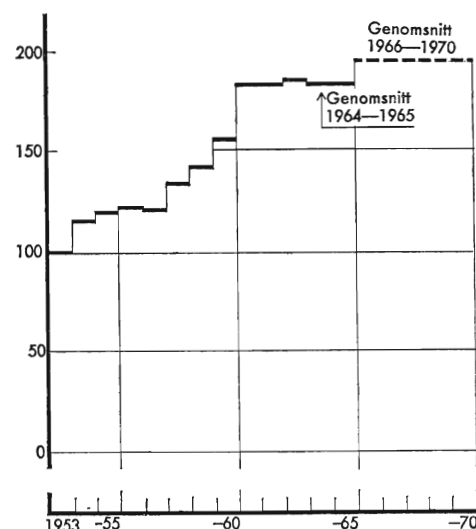
Investeringar i fasta priser

Index: 1953 = 100.

- - - - planer

Investeringar 1963 = 6 510 milj. kr.

därunderhåll och reparationer = 1 990 milj. kr.

som osannolikt att industrin fram till 1970 skulle kunna dra åt sig mer folk än vad som svarade mot den samtidiga minskningen i veckoarbetstiden och att därför den för industrin tillgängliga arbetskraftsvolymen knappast kunde stiga. Som nämndes i kapitel 2 innebär långtidsutredningens kalkyl oförändrad arbetskraftsvolym inom industrin.

Som framgått av det föregående tyder enkätsvaren på att industrins arbetskraftsefterfrågan kommer att stiga särskilt mycket i storstadsområdena. Samtidigt talar mycket för att det blir just där, som servicesektorn kommer att expandera starkast. Det gör att man har anledning vänta sig, att industriföretag belägna i storstadsområden kommer att få speciella svårigheter att uppfylla sina planer på ökad sysselsättning.

Man kan nu fråga sig om företagen, även om de inte skulle kunna öka sysselsättningen mätt i antal arbetstimmar, kan tänkas förverkliga sina planer beträffande *produktionens* utveckling; det skulle i så fall kunna ske genom en ökning av investeringarna utöver vad som planerats. För att besvara den frågan skulle man behöva veta dels hur stora investeringar som behövs för att vid oförändrad arbetskraftsvolym ge en årlig produktionsökning på 7 procent per år, dels huruvida samhällsekonomiskt utrymme kan beredas för de investeringarna.

Att någorlunda exakt svara på frågan hur stora investeringar som behövs inom svensk industri för att vid oförändrad arbetskraftsvolym ge en årlig produktionsökning fram till 1970 på 7 procent är knappast möjligt. Så mycket kan dock sägas som att det erfarenhetsmaterial vi har beträffande sambandet mellan produktion, sysselsättning och realkapital tyder på att investeringsbehovet skulle bli utomordentligt stort.

Överslagsberäkningar ger vid handen att man fram till 1970 skulle behöva höja investeringarna 2 à 3 gånger över dagens nivå. Det står utan vidare klart, att samhällsekonomiskt utrymme inte kan beredas för en så explosionsartad utveckling. Det förefaller därför helt osannolikt att de bristande möjligheterna att realisera den planerade sysselsättningsökningen skall kunna helt kompenseras av en ökad kapitalbildning. Därmed är också sagt att den planerade produktionsökningen på 7 procent per år sannolikt inte kan uppnås.

Enligt de kalkyler, som gjorts inom IUI och som redovisas i appendix B, skulle den totala industriproduktionen i landet vid en antagen oförändrad arbetskraftsvolym kunna stiga med endast 4 à 4½ procent per år, om den nuvarande investeringsnivån bibehålles under de kommande fem åren. För en större produktionsökning krävs en ökning av investeringarna. För att en årlig produktionsökning på 5 procent eller mer skall kunna uppnås fordras sannolikt en investeringsökning, som överstiger 5 procent per år.

I långtidsutredningens kalkyler har man räknat med en successiv ökning av industriinvesteringarna (exkl. reparationer och underhåll) från 4,8 miljarder kronor 1965 till 6,8 miljarder 1970 (1964 års priser). Detta betyder en ökning på 40 procent eller 7 procent i genomsnitt per år. Enligt de i appendix B redovisade kalkylerna skulle en sådan utveckling möjliggöra en produktionsökning mellan 1965 och 1970 på någonting mellan 5 och 5½ procent. Då man knappast kan räkna med en större investeringsökning än den långtidsutredningen anger, torde den nämnda ökningstakten för produktionen vara den högsta man kan vänta sig.

Det må i detta sammanhang framhål-

las, att effekten av investeringsutvecklingen fram till 1970 delvis är beroende av investeringsutgifternas tidsfördelning. Ju större del av den beräknade »investeringskakan», som läggs 1969 och 1970, desto mindre blir produktionsökningseffekten fram till 1970. På grund av den tidsutdräkt, som vanligen förekommer mellan en investerings genomförande och dess utmognad i produktion, kommer nämligen med all sannolikhet de två sist nämnda årens investeringar att i jämförelsevis ringa grad påverka produktionsresultatet år 1970.

Det som hittills sagts i detta avsnitt har gällt industrins möjligheter att dra åt sig produktionsfaktorer och därigenom öka sin produktion. Låt oss nu övergå till att betrakta *efterfrågesidan* och se, vilka möjligheter företagen har att finna avsättning för den planerade produktionen.

Som tidigare nämnts måste vi räkna med, att nationalprodukten kommer att tillväxa långsammare under den kommande femårsperioden än under 1960-talets första hälft. Mot en ökning på 5 procent per år under åren 1960—1965 står en beräknad ökning på 4 procent per år under åren 1965—1970. I kapitel 2 framhölls, att denna utveckling kommer att medföra minskad tillväxttakt även i avsättningsutrymmet för industrins produktion. Det gjordes gällande att en 4-procentig årlig tillväxt av nationalprodukten inte är förenlig med en större årlig tillväxt av industriproduktionen än ca 5½ procent, såvida inte exporten ökar betydligt snabbare än importen. För att bedöma möjligheterna till en större produktionsökning inom industrin leds vi därför in på frågan om exportens och importens utveckling.

De i IUI:s enkät redovisade planerna ger tillsammans tagna en total ök-

ning av industrins export på 8 procent per år under perioden 1965—1970. Det är samma höga ökningstakt som framkommit under sistförflutna femårsperiod, en tid under vilken förutsättningarna för exportökningar varit ovanligt gynnsamma på grund av den snabba ekonomiska tillväxten i industriländerna och den successiva liberaliseringen av den internationella handeln. Som framhållits i kapitel 2 kommer förmodligen förutsättningarna för en exportexpansion att bli mindre gynnsamma i framtiden; vi kan inte vänta oss en lika snabb produktionstillväxt som tidigare i våra avnämrländer, stimulansen från tullsänkningarna inom EFTA-området kan inte bli lika stor som under de fem senaste åren och harmoniseringen av EEC:s yttre tullmurar kommer att innebära ett handikapp för svensk export. Detta gör att man har all anledning att ställa sig tveksam inför svensk industris möjligheter att upprätthålla den tidigare ökningstakten i exporten. Övervägande skäl talar för att exportens tillväxttakt kommer att bli väsentligt lägre i framtiden än den varit under de senaste fem åren.

För långtidsutredningens räkning har inom konjunkturinstitutet gjorts en speciell studie av vårt lands utrikeshandel. Den utmynnar i prognoser för export- och importutvecklingen fram till 1970. Som grund för dessa kalkyler har antaganden gjorts angående den framtida produktionstillväxten i olika länder. För den totala exporten av industrivaror förutses där en ökning på 6½ procent per år. Det kan visserligen ifrågasättas, om inte den kalkylen är väl optimistisk, men den står i varje fall i överensstämmelse med vad som nyss sagts, nämligen att den planerade 8-procentiga årliga ökningen av exporten förefaller osannolik.

Den svenska importen av industrivaror har sedan flera decennier tillbaka visat en trendmässig ökningstakt, som något överstigit industriproduktionens. Den utvecklingen är på intet sätt exceptionell. Vid ekonomiskt framåtskridande i ett industriland gäller som allmän regel att import och industriproduktion utvecklas i stort sett parallellt. Detta talar för att vi även för framtiden har att räkna med en liknande utveckling.

Om vi utgår ifrån dels att import och industriproduktion kommer att stiga i stort sett parallellt, dels att konjunkturinstitutets exportprognos kommer att förverkligas, dels att den inhemska efterfrågan på industriprodukter kommer att stiga med omkring 5½ procent per år fram till 1970, kan vi dra den slutsatsen att tillväxten i avsättningsutrymmet för industrins produktion under de närmaste åren kommer att begränsas till 5½ à 6 procent per år. En större ökning av produktionen (och importen) är uppenbarligen inte förenlig med de givna förutsättningarna; eftersom exporten är väsentligt mindre än den inhemska förbrukningen skulle en större produktionsökning implicera att utbudsökningen på den inhemska marknaden överstiger 5½ procent.

I resonemanget ovan har ingen explicit hänsyn tagits till att år 1965 uppvisade ett stort underskott i bytesbalansen och att den ekonomiska politiken därför rimligen måste inriktas på en förbättrad balans mellan export och import, vilket i och för sig kanske kan öka industrins avsättningsutrymme ytterligare. Det må emellertid observeras, att den schematiska kalkylen ovan väl är förenlig med en betydande förbättring av handelsbalansen. Därtill kommer att vid given inkomstutveckling skapandet av förbättrad balans mellan export och import måste förutsätta en

motsvarande inskränkning av den inhemska efterfrågan och att därvid ökat avsättningsutrymme för industriprodukter endast framkommer i den mån som inskränkningen av efterfrågan drabbar antingen tjänster eller andra varor än industrivaror. Det är därför ingalunda säkert, att en förbättring av handelsbalansen ger ökat avsättningsutrymme för industrins produkter. Detta förhållande har också relevans för frågan hur en ökad u-landshjälp påverkar avsättningsförhållandena. Vid given nationalprodukt medför en ökad u-landshjälp i form av varuleveranser ett ökat avsättningsutrymme för industrin endast i den mån som den mot dessa leveranser svarande inskränkningen av efterfrågan på hemmamarknaden gäller annat än industrivaror.

Det som nu sagts om export och import ger anledning till den slutsatsen, att någon radikal förändring i relationen mellan export och import inte förefaller sannolik. Eftersom en sådan förändring enligt vad som tidigare sagts var ett villkor för att industrin vid en 4-procentig ökning av nationalprodukten skulle kunna finna avsättning för hela den fram till 1970 planerade produktionen, kan vi säga att ett förverkligande av planerna även från efterfrågesidan sett förefaller osannolikt. Såväl den från produktionssidan som den från efterfrågesidan utgående diskussionen ger sålunda samma resultat. En 7-procentig ökning av industriproduktionen mellan 1965 och 1970 förefaller inte kunna förverkligas. Såväl produktions- som avsättningsförhållandena tyder på att en ökning med ca 5½ procent per år är den högsta tillväxttakt vi kan räkna med.

Slutsatsen ovan får naturligtvis inte uppfattas som en prognos att produktionsvolymen inom industrin verkligen kommer att stiga med 5½ procent

per år fram till 1970. Vad som sagts är endast att tillväxten sannolikt inte kommer att bli *större* än så. Vad som verkligen kommer att ske beror på utvecklingen av en mängd i detta avsnitt inte berörda förhållanden såsom internationell konkurrenskraft, vinstläge, investeringarnas lönsamhet, likviditetsförhållanden, den ekonomiska politikens utformning m. m. Hur alla dessa förhållanden kommer att utvecklas är givetvis ovisst och här skall heller inget försök till prognos göras. Ett par påpekanden kan emellertid kanske vara på sin plats.

I kapitel 2 fördes en kort diskussion om svensk industris internationella konkurrenskraft. Någon definitiv slutsats om den riktning i vilken denna kommer att utvecklas i framtiden nåddes visserligen inte, men det framhölls bl. a. att den knapphet på arbetskraft, som sannolikt blir rådande under de närmaste åren, innebär ett klart faromoment. Faran ligger framför allt däri att det kan bli tjänstesektorn och byggnadsindustrin som kommer att bli ledande för löneutvecklingen. Blir så fallet kan såväl exportindustrin som den importkonkurrerande industrin förlora i konkurrenskraft och därigenom komma i en mycket svår situation. Den totala industriproduktionen kan då troligen inte stiga med så mycket som 5 procent per år.

Med all sannolikhet blir under de kommande åren konkurrensen såväl på den inhemska marknaden som på exportmarknaderna lika hård som den varit tidigare, eller kanske ännu hårdare. Det finns därför ingen anledning tro att industrins vinstmarginaler skulle bli genomsnittligt sett större i framtiden än de varit under den sista femårsperioden. Vid oförändrade eller krympande marginaler måste emellertid en utveckling i enlighet med lång-

tidsutredningens kalkyl förutsätta att industrin i högre grad än hittills finansierar sina investeringar med externa medel och frågan är i vilken mån detta kommer att bli möjligt.

Under större delen av efterkrigstiden har knappheten på kapital — främst manifesterad i den begränsade tillgången till obligationsmarknaden — medfört finansieringssvårigheter för svensk industri. För stora delar av industrin, framför allt de kapitaltunga branscherna, framstår alltjämt anskaffandet av kapital för de planerade investeringarna såsom ett av de verkligt stora framtidsproblemen. För att den omfattande investeringsverksamhet skall komma till stånd, som långtidsutredningens kalkyl förutsätter, är det uppenbarligen nödvändigt att industrin får ett väsentligt ökat utrymme på kapitalmarknaden. Därmed är emellertid inte sagt att detta är en *tillräcklig* förutsättning för att investeringskalkylen skall förverkligas. Kapitalproblemet är också en fråga om ränteläge, säkerheter och andra med krediterna förknippade villkor. Med tanke på att de i IUI:s enkät redovisade investeringsplanerna skulle innebära en i stort sett oförändrad investeringsnivå mellan 1965 och 1970, kan det ifrågasättas om en utveckling i enlighet med långtidsutredningens kalkyl kan komma till stånd utan att industriinvesteringarna på ett eller annat sätt får ökad stimulans av den ekonomiska politiken.

Under de senaste tio åren har kvoten mellan sparande och investering inom industrin uppvisat en trendmässig minskning. Vid oförändrade eller sjunkande marginaler måste en utveckling i enlighet med långtidsutredningens kalkyl innebära en ytterligare sänkning av denna kvot; denna skulle vid oförändrade marginaler sjunka med ca 10 procent och naturligtvis skulle

minskningen bli än större om marginalerna krymper. Det aktualiserar frågan om företagen verkligen är beredda att acceptera en så betydande minskning i graden av självfinansiering.

Underlag saknas för en mer nyanserad bedömning av hur starkt företagens investeringsbenägenhet påverkas av minskande möjligheter att finansiera sina investeringar med eget sparande. Dagens situation på kapitalmarknaden antyder dock att man är beredd att öka externfinansieringen och att därför den relativt måttliga minskning av sparande/investeringsrelationen, som vid *oförändrade* vinstmarginaler kommer att fordras för förverkligandet av långtidsutredningens kalkyl knappast kan få någon avgörande betydelse. Vid mer betydande krympning av marginalerna kommer dock frågan i en annan dager. Då kommer kalkylen sannolikt i strid inte endast med kraven på självfinansiering utan även med kraven på lönsamhet.

Under senare år har svenska företag i stigande omfattning startat tillverkning i utlandet, särskilt i de västeuropeiska länderna. Denna intensifiering av utlandsetableringen sammanhänger med flera omständigheter, såsom den handelspolitiska blockbildningen, kostnadsutvecklingen, knappheten på arbetskraft, råvaror och inhemskt kapital m. m. Då en etablering i utlandet i många fall är ett alternativ till kapacitetsutvidgningar i det egna landet, kan man räkna med att denna utveckling medfört en tendens till minskad benägenhet att investera i Sverige.

Givetvis kommer företagen även i framtiden att vid sina investeringsbeslut ställas inför lokaliseringsval mellan Sverige och andra länder. Deras benägenhet att investera i Sverige blir därvid mindre ju större deras incitament att flytta utomlands blir. Kommer för-

hoppningarna om en framtida handelspolitisk integration att grusas eller kommer utvecklingen på arbetsmarknaden och kapitalmarknaden att bli oförmålig för svensk industri, kan man vänta en ytterligare intensifiering av utlandsetableringen och därmed en tendens till minskad benägenhet att investera i Sverige. En hög investeringsverksamhet inom landet fordrar därför inte endast att svenska företag kan hävda sig gentemot utländska konkurrenter utan även att svensk industri i Sverige kan hävda sig gentemot svensk industri i utlandet.

Utvecklingen under 1970-talet

I kapitel 2 gjordes gällande, att industrins arbetskraftstillgång, räknad i antal arbetstimmar, med all sannolikhet kommer att minska efter 1970. Det nämndes där, att minskningen torde bli av storleksordningen 5 procent. Den siffran skall tas som utgångspunkt för det följande resonemanget.

Hur stor produktionstillväxt som kan komma till stånd inom industrin under 1970-talet vid en femprocentig minskning av arbetskraftsvolymen beror givetvis på investeringsverksamhetens omfattning. Den diskussion som i kapitel 2 fördes beträffande industriinvesteringarnas framtida utveckling utmynade i slutsatsen, att konkurrensen om samhällsekonomin totala investeringsutrymme sannolikt kommer att bli hård även under 1970-talet och att industrins andel av detta utrymme troligen inte kommer att öka särskilt mycket. Som genomsnitt per år under hela decenniet sades 5 å 6 procent vara den övre gränsen för industriinvesteringarnas ökningstakt. Därvid förutsattes, att dessa investeringar under 1960-talets senare hälft kommer att stiga i den takt, som

långtidsutredningen räknat med, dvs. 7 procent per år.

Enligt de i appendix B redovisade kalkylerna skulle en årlig ökning av industriinvesteringarna under 1970-talet på 5 å 6 procent kombinerad med en femprocentig sysselsättningsminskning kunna medge en produktionsökning på omkring 5 procent per år under det decenniet. Kanske kan framstegstakten bli något över 5 procent, ifall förhoppningarna om en allmän europeisk (eller atlantisk) ekonomisk integration förverkligas; som nämnts i kapitel 2 har man anledning tro att de stordriftsfördelar, som vårt land i så fall kommer att kunna tillgodogöra sig, medför en gynnsammare produktivitet utveckling än eljest. Vid oförändrade marknadsförhållanden torde dock 5 procent vara den övre gränsen för produktionsstillväxten.

Det har tidigare sagts att nationalprodukten inte kan väntas stiga mer än med 4 procent per år i genomsnitt under 1970-talet. Enligt vad som sagts i föregående avsnitt ger en 4-procentig ökning av nationalprodukten inte utrymme för en större ökning av industrins avsättning än ca 5½ procent, såvida inte exporten stiger väsentligt snabbare än importen. Då vi på lång sikt måste räkna med att export och import stiger i stort sett parallellt, följer därav att avsättningsförhållandena inte kommer att medge en snabbare ökning av industrins produktion än ca 5½ procent i genomsnitt per år. Detta resultat står uppenbarligen i full överensstämmelse med det som redovisades

i föregående stycke och som baserades på en från produktionssidan utgående kalkyl.

De resonemang, som kommer att föras i de följande kapitlen beträffande de olika branschernas utveckling under 1970-talet, är baserade på förutsättningen, att den totala industriproduktionen under det decenniet kommer att stiga med 5 procent per år i genomsnitt. Denna siffra är dock ingen prognos. Som framgått av det föregående har den framkommit genom en maximikalkyl; under de förutsättningar som diskussionen baserats på har den tillväxttakten framstått såsom den övre gränsen för en tänkbar utveckling.

Det må i detta sammanhang påpekas, att en större ökning av industriinvesteringarna än 5 å 6 procent per år i genomsnitt under hela 1970-talet ter sig osannolik, även om man bortser från frågan om samhällsekonomiskt utrymme skulle kunna beredas därför. En ökning av investeringarna med exempelvis 7 procent per år ända fram till 1980 skulle nämligen — vid oförändrade eller sjunkande vinstmarginaler — förutsätta en så stor sänkning av självfinansieringsgraden att en utveckling i den riktningen förefaller helt osannolik. Såvida inte marginalerna stiger kan investeringarna på lång sikt rimligen inte stiga i mycket högre takt än produktionen. I motsats till vad fallet blir under 1960-talets senare del uppkommer under 1970-talet en parallellitet mellan produktion, kapitaltillväxt och investeringar vid en 5-procentig årlig tillväxt av de senare.

KAPITEL 5

Gruvindustri

Omfattning och struktur

I svenska gruvor bryts järnmalm och sulfidmalm. Brytningen av järnmalmen, som värdemässigt intar den helt dominerande rollen, sker dels i Lappland, dels i Bergslagen. Då produktions- och avsättningsförutsättningarna för dessa två grupper av gruvor är väsentligt olika kan det vara skäl att i det följande diskutera dem var för sig. I fortsättningen skall därför gruvindustrin indelas i tre delar, de lappländska järnmalmsgruvorna, Bergslagens järnmalmsgruvor samt sulfidmalmsgruvorna.

I Lappland finns två järnmalmsproducerande företag, nämligen Luossavaara-Kirunavaara AB, som till 95 procent ägs av staten, och Tuolluvaara Gruv AB, som är privatägt. För närvarande dominerar brytning av råmalm med hög järnhalt, men brytning av fattigare malm och anrikning utvidgas. Omkring tre fjärdedelar av den levererade malmen har hög fosforhalt, men andelen fosforfattig malm ökar. Av brytningen sker för närvarande endast 15—20 procent i dagbrott. Över 95 procent av produktionen går på export.

Gruvorna i Bergslagen är mera heterogena vad beträffar kvalitet, ägareförhållanden samt avsättningsförhållanden. De består dels av järnbruksägda, dels av fristående gruvor. Fosforhalten är starkt varierande och även i andra avseenden föreligger betydande kvali-

tetsskillnader. Malmen har delvis låg järnhalt.

Vid sulfidmalmsgruvorna bryts malm innehållande guld, silver, koppar, bly, mangan, volfram, zink samt svavelkis. Internationellt sett är malmens metallhalt ganska låg. Gruvorna är genomgående små och huvuddelen av produktionen vidareförädlas inom landet.

Gruvindustrin svarade 1963 för 3½ procent av det totala förädlingsvärdet inom svensk industri. Av det totala leveransvärdet från svenska gruvor och sintringsverk svarade nämnda år lapplandsgruvorna för 54 procent, bergslagsgruvorna för 32 procent och sulfidmalmsgruvorna för 14 procent. Antalet anställda fördelade sig mellan de tre grupperna i proportionerna 2 : 2 : 1.

Då lapplandsgruvorna domineras av ett enda företag och detsamma gäller för sulfidmalmsgruvorna kommer vi i det följande att av sekretessskäl undvika numeriska preciseringar av planerna för dessa gruvors del. Av samma anledning kommer vi att, till synes omotiverat, på vissa punkter behandla gruvindustrin »i klump».

Historisk bakgrund

Brytningen av järnmalm vid svenska gruvor uppgick i slutet av 1930-talet till 14 à 15 miljoner ton. Efter en stark nedgång under kriget uppnåddes förkrignivån åter 1949 och sedan dess har utvecklingen karakteriserats av

konjunktursvängningar kring en ganska jämnt stigande trend fram till 1965 då siffran 29 miljoner ton uppnåddes. Produktionsökningen har i stort sett varit likformigt fördelad mellan lapplandsgruvorna och Bergslagens gruvor; såväl 1950 som de senaste åren har de förras andel av den totala produktionen utgjort 75 procent.

Värdemässigt (i fasta priser) sett har produktionen vid järnmalmgruvorna ökat något snabbare än brytningen räknad i ton. Detta är en följd av att en allt större del av de brutna kvantiteterna förädlas till slig och kulsinter. Sedan 1950 har produktionen av såväl slig som kulsinter ökat mycket starkt.

Sysselsättningen inom järnmalmgruvorna steg ungefär i takt med produktionen mellan 1950 och 1958. Under de tre följande åren förblev den i stort sett oförändrad. Efter 1961 har sysselsättningen emellertid sjunkit i snabb takt. Denna utveckling har inneburit att produktionen i ton per anställd var oförändrad mellan 1950 och 1958 för att sedan stiga i snabb takt, med 11 1/2 procent per år, fram till 1964.

Exporten av järnmalm har vuxit något långsammare än produktionen. I slutet av 1940-talet uppgick exporten vikt-mässigt till omkring 95 procent av produktionen medan motsvarande siffra för de senaste åren uppgått till omkring 85 procent. Västtyskland, Storbritannien och Belgien är de tre viktigaste avnämarländerna. Exporten på USA, som förr var betydande, har praktiskt taget upphört.

Konkurrensen på den internationella malmmarknaden har under de senaste tio åren undergått en betydande skärpning. Den viktigaste anledningen därtill är att utbudet av högvärdig malm ökat utomordentligt starkt genom öppnandet av nya gruvor i Kanada, Sydamerika och Västafrika. Därtill kommer att

transportkostnaderna för malm sjunkit radikalt, vilket minskat det fraktskydd, som de svenska gruvorna tidigare haft på den västeuropeiska marknaden mot malmproducenter i andra världsdelar. Utbudsökningen och de minskade fraktkostnaderna har lett till betydande prisfall på järnmalm. Sedan 1957 har malmpriserna på den internationella marknaden sjunkit med omkring 25 procent. Flera av de kontinentala gruvorna har av den anledningen tvingats till att helt nedlägga driften.

Sulfidmalmsgruvornas produktion har under efterkrigstiden stigit något långsammare än järnmalmgruvornas. Mellan 1950 och 1963 steg produktionsindex för de förra med 58 procent. Produktionsökningen hänför sig i första hand till blymalm. Produktionen därav har ungefär tredubblats under den senaste 15-årsperioden. Även koppar- och zinkmalmsproduktionen har stigit, men i väsentligt lägre takt. Produktionen av guldmalm har däremot visat en klart fallande trend alltsedan kriget.

Marknadslägets utveckling under de senaste åren har tätt sig förmånligare för sulfidmalmsgruvorna än för järnmalmgruvorna. Efter en nedgång under 1950-talets senare hälft har priserna på koppar, bly och zink under de senaste åren, och speciellt år 1964, stigit avsevärt.

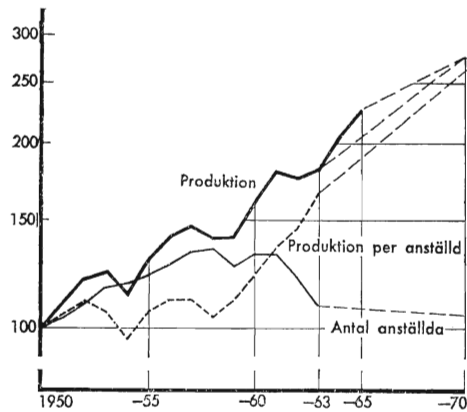
Enkätresultatet

För gruvindustrin som helhet planeras en produktionsökning mellan 1963 och 1970 på 53 procent, dvs. drygt 6 procent per år i genomsnitt. Dessa siffror, som avser förädlingsvärdet, domineras givetvis av utvecklingen inom järnmalmgruvorna; kapaciteten där väntas stiga med omkring 6 1/2 procent per år. Lapplandsgruvorna rapporterar större ökning än bergslagsgruvorna.

Diagram 5:1. Gruvindstri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd

Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
 - - - - planer
 Förädlingsvärde 1963 = 955 milj. kr.
 Antal anställda 1963 = 13 550.
 Förädlingsvärde per anställd 1963 = 70 550 kr

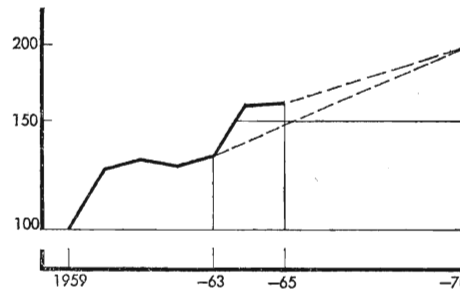
Jämförda med den gångna utvecklingen innebär planerna en ökning av den tidigare utvecklingstakten. Produktionen ökade nämligen mellan 1950 och 1963 med i genomsnitt ungefär 4,5 procent per år.

Från 1963 till 1965 beräknas produktionen av järnmalm ha stigit med 25 procent. Det innebär att den genomsnittliga stegringen 1965—1970 inte behöver bli större än 5 procent per år för att den planerade kapaciteten för 1970 skall kunna utnyttjas helt. Förverkligandet av planerna skulle således innebära en långsammare tillväxt 1965—1970 än den som kommit till stånd under 1960-talets första hälft.

År 1963 bröts 24 miljoner ton järnmalm, 1965 uppskattningsvis 29 miljoner. Hur mycket som planeras för 1970 ger det samlade materialet inte någon definitiv uppgift om. Det hänger samman med att den avsedda ökningen skulle försiggå samtidigt med att förädlingsgraden steg genom fosforrening, kulsintring m. m. Man torde dock kun-

Diagram 5:2. Mallexport, volym

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala
 - - - - planer
 Exportvärde 1963 = 1 005 milj. kr.

na räkna med att planerna motsvarar en kapacitet på 35 å 36 miljoner ton år 1970.

Huvuddelen av den svenska järnmalmen exporteras. Denna post väntas öka med 54 procent under sjuårsperioden. Mellan 1963 och 1965 beräknas exporten ha stigit med 22 procent. För att planerna fram till 1970 skall reali-

Diagram 5:3. Gruvindstri

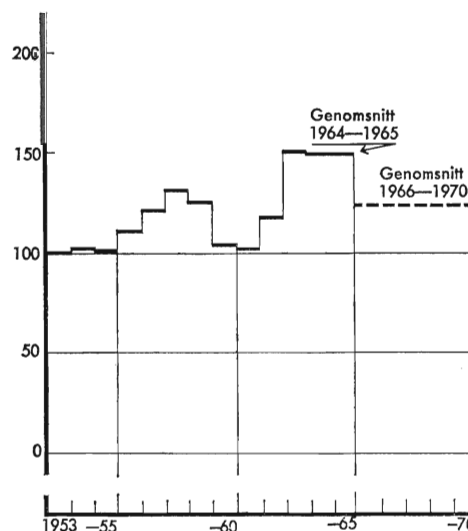
Investeringar i fasta priser

Index: 1953 = 100.

- - - - planer

Investeringar 1963 = 370 milj. kr.

därav: underhåll och reparationer = 100 milj. kr.

seras krävs därför att exporten ökar med totalt 27 procent ytterligare, dvs. med 5 procent per år.

Den minskning av sysselsättningen, som ägt rum inom gruvindustrin under de senaste åren, kommer enligt planerna att fortsätta. Antalet anställda väntas minska med omkring 1 procent per år. I kombination med produktionsplanerna ger den siffran en årlig produktivitetstillväxt på 7 procent.

De för gruvindustrin redovisade investeringsplanerna är mycket moderata. Investeringsnivån under de kommande fem åren väntas väsentligt understiga 1964/65 års nivå.

Kan planerna förverkligas?

Den ovan nämnda konkurrensutvecklingen på malmmarknaden är med all sannolikhet inte ett avslutat kapitel. Inom de närmaste åren har vi att räkna med ytterligare stora utbudsökningar av järnmalm inte endast från de ovan nämnda delarna av världen utan även från Australien. Då därjämte världens efterfrågan sannolikt kommer att stiga relativt långsamt har man ingen anledning tro att konkurrensen på malmmarknaden skall lätta.

För de lappländska gruvornas del har den fallande prisnivån på världsmarknaden givetvis medfört en lönsamhetssänkande effekt. På grund av produktionsvolymens storlek, de relativt gynnsamma brytningsförhållandena samt malmens höga järninnehåll har emellertid dessa gruvor kunnat hålla undan för den transoceaniska konkurrensen och det torde de kunna göra även under de kommande åren. För de lappländska gruvorna torde därför avsättningsförhållandena inte utgöra något hinder för planernas förverkligande.

För bergslagsgruvorna ter sig konkurrenssituationen väsentligt mindre gynnsam. Deras brytningskostnader per ton järn är väsentligt högre än lapp-landsgruvornas, vilket i främsta rummet sammanhänger med den långt mindre brytningsvolymen samt malmens lägre järninnehåll; arbetsåtgången per ton levererad malm är i bergslagsgruvorna ca 3 gånger så stor som i lapplandsgruvorna. Bergslagsgruvornas möjligheter till framtida ökning av exporten har därför starkt begränsats av den ökande konkurrensen från transoceaniska länder. Möjligheterna att bibehålla nuvarande exportkvantiteter framstår även de som optimistiska. Under alla förhållanden synes så ej kunna ske om icke betydande investeringar för en radikal förändring av slutprodukterna göres. Gjorda kalkyler pekar emellertid på att de mellansvenska gruvorna har ett betydande fraktskydd vid leveranser till järnverken i Mellansverige, vilket gör dem fullt konkurrenskraftiga på den svenska marknaden.¹ De mellansvenska stålverkens malmbehov torde därför bli avgörande för bergslagsgruvornas utveckling.

Bergslagsgruvornas planer anger en oförändrad export fram till 1970, vilket i kombination med en planerad produktionsökning på 22 procent skulle komma att innebära en ökning av hemmamarknadsleveranserna med 50 procent. Den siffran går väl ihop med den ökning man kan vänta sig i efterfrågan från de mellansvenska stålverken. Enligt en inom Jernkontoret utförd enkät skulle järnmalmens behovet för de mellansvenska järnverken stiga med 60 procent under samma tid. Möjligheterna att avyttra den planerade produktionen vid

¹ Se B. Serning, De mellansvenska järnmalmgruvornas speciella avsättningsproblem. *Jernkontorets Annaler* 1964: 8, s. 561—597.

gruvorna ter sig således någorlunda gynnsamma.

Enligt långtidsutredningens exportprognos kommer järnmalmsexporten mellan 1965 och 1970 att stiga med 30 procent. Den siffran är högre än den som svarar mot de redovisade planerna och utvecklingen 1963—65. Den ger därför inte anledning till tvivel om möjligheterna att förverkliga exportplanerna.

För sulfidmalmsgruvornas del är marknadsutsikterna för närvarande relativt goda. Mycket talar visserligen för att rådande världsmarknadspriser på de i malmen ingående metallerna kommer att sjunka något, men detta torde dock knappast påverka brytningens omfattning. Det finns därför ingen anledning betvivla möjligheterna att förverkliga den planerade produktionsökningen inom sulfidmalmsgruvorna. Produktionen år 1970 torde snarare bli större än vad som angivits i IUI:s enkät. Sedan denna besvarades har nämligen beslut fattats om öppnandet av en ny kopparmalmsgruva i Aitik och från denna torde ett betydande produktions-tillskott komma i slutet av innevarande decennium.

Det som ovan sagts tyder på att avsättningsmöjligheterna för den planerade framtida produktionen inom gruvindustrin ter sig någorlunda gynnsamma. Det finns därför föga anledning tro att sådana avsättningssvårigheter skulle uppstå, att gruvindustrin av det skälet skulle behöva frånga sina planer.

Den knapphet på arbetskraft, som med all sannolikhet kommer att karakterisera den framtida arbetsmarknaden, torde bli jämförelsevis föga kännbar för de lappländska järnmalmsgruvorna. På grund av den geografiska belägenheten torde dessa inte få några större problem med rekryteringen av arbets-

kraft. För bergslags- och sulfidmalmsgruvorna utgör visserligen den framtida arbetskraftsrekryteringen ett betydande problem. Det finns dock föga skäl tro att brist på arbetskraft skulle förhindra förverkligandet av planerna. I kombination med vad som nyss sagts om avsättningsförhållandena ger oss detta anledning sätta tilltro till gruvindustrins möjligheter att förverkliga sina planer.

Utvecklingen under 1970-talet

Beträffande möjligheterna till en fortsatt produktionsökning inom de svenska järnmalmsgruvorna kan först och främst konstateras, att tillgången på brytbar malm i och för sig inte kan utgöra någon begränsande faktor under de närmaste femton åren. Såväl i Norrbotten som i Mellansverige är malm-tillgångarna så rikliga, att de tillåter en ganska stor ökning av brytningen även under 1970-talet. Frågan om den framtida malmproduktionens omfattning får därför bedömas mot bakgrunden av andra omständigheter.

Den totala produktionen av järnmalm i världen, med undantag för sovjetblocket, växte under 1950-talet med ungefär 75 procent, viktmässigt sett. Uttryckt i järninnehåll var dock ökningen något större. Under 1960-talet har världens järnmalmsproduktion stagnerat. Den producerade kvantiteten sjönk t. o. m. något under sextiotalets första tre år. Anledningen till denna utveckling torde vara att finna i den retardation i stålkonsumtionens ökningstakt, som under senare år gjort sig starkt gällande.

De senaste årens jämförelsevis låga ökningstakt i stålkonsumtionen förefaller inte vara en engångsföreteelse. Med all sannolikhet kommer stål-förbrukningen i industriländerna — och där-

med också dessas efterfrågan på järnmalm — att i framtiden stiga väsentligt långsammare än under 1950-talet. Då man samtidigt har anledning räkna med att utbudet av högvärdig malm från transoceanala länder kommer att växa kraftigt, kan malmmarknaden även under 1970-talet komma att karakteriseras av starkt utbudstryck med åtföljande press på priserna.

Det förmånliga kostnadsläget för lapp-landsgruvorna kan synas berättiga till slutsatsen, att de skulle kunna fortsätta sin expansion även vid en relativt ogynnsam marknadsutveckling under 1970-talet. Ökningar utöver nu skönjbara kapacitetssiffror måste emellertid ske med hänsyn till malmareor samt de betydande investeringar som är nödvändiga icke endast för brytningen utan också i kvalitetshöjande anläggningar och transportanläggningar. Dessutom är avsättningsförhållandena för fosforrik malm på längre sikt svårbedömbara. Såväl tekniska som ekonomiska omständigheter gör det sannolikt, att ökningstempot under 1970-talet kommer att bli långsammare än under den senaste gångna tioårsperioden.

För bergslagsgruvornas del torde den internationella konkurrensen inte medge någon nämnvärd ökning av exporten och man har kanske anledning att ställa sig tvivlande till möjligheterna att upprätthålla den nuvarande nivån. Med det längre tidsperspektivet för ögonen kan man också fråga sig, hur länge de mellansvenska gruvornas fraktskydd på hemmamarknaden gentemot utländsk malm kommer att vara tillräckligt. Ut-sikterna för de mindre gruvorna att i längden hävda sig i konkurrensen förefaller inte särskilt ljusa. Förr eller senare torde en strukturrationalisering framtingas — kanske blir den aktuell redan på sextiotalet.

Som närmare skall motiveras i följande

de avsnitt kommer de svenska järnverkens produktion under 1970-talet troligen inte att kunna öka lika snabbt som under 1950- och 1960-talen. En 5-procentig ökningstakt i produktionsvolymen torde vara det mesta man kan räkna med. Då expansionen inom de mellansvenska järnverken delvis torde komma att baseras på importmalm (ev. lapplandsmalm), torde efterfrågan på bergslagsmalm öka långsammare. Till en del torde detta dock motverkas av att skrotfallet sannolikt kommer att minska något i betydelse. Hur mycket långsammare ökningen blir, är däremot svårt att säga. En gissning på 3 à 4 procents årlig ökning i förbrukningen av bergslagsmalm förefaller dock någorlunda rimlig. Vid oförändrade exportleveranser skulle det i sin tur betyda en genomsnittlig produktionsökning på 1½ à 2 procent per år. Detta förefaller vara det mesta man kan räkna med. Skulle exportleveranserna minska kan det givetvis innebära att produktionen *minskar*. Så kan naturligtvis också bli fallet, om gruvorna inte ens på hemmamarknaden kan hävda sig i konkurrensen med lapplandsmalm eller importmalm. Det är således mycket tveksamt om någon produktionsökning över huvud taget kan komma till stånd inom bergslagsgruvorna.

För sulfidmalmsgruvornas del är marknadsutsikterna även på lång sikt relativt goda; gruvorna har ett förmånligt konkurrensläge på den inhemska marknaden och den långsiktiga trenden för priserna på de i malmen förekommande metallerna förefaller att vara stigande.

Det som nu sagts angående gruvindustrins produktion under 1970-talet ger den slutsatsen, att den totala brytningen av järnmalm och sulfidmalm under 1970-talet rimligen inte kommer att kunna stiga mer än med en eller ett par

procent per år i genomsnitt. Den i vissa delar av produktionen fortgående ökningen av förädlingsgraden kan dock berättiga till antagandet att produktvär-

det per ton kan öka och att därigenom den totala produktionsökningen kan komma att uppgå till $2\frac{1}{2}$ à 3 procent per år.

KAPITEL 6

Järn- och metallverk

Omfattning och struktur

Till denna bransch räknas järn- och stålverk, andra metallverk samt även ferrolegeringsverk. Av dessa tre grupper är järn- och stålverken den största. Av gruppens totala förädlingsvärde, som år 1963 uppgick till 1,65 miljarder kronor, svarade järn- och stålverken för 84, metallverken för 13 och ferrolegeringsverken för 3 procent. Branschens totala förädlingsvärde utgjorde drygt 6 procent av hela industrins. Exporten, som 1964 uppgick till drygt 1,8 miljarder kronor, svarade för 9½ procent av landets totala export nämnda år.

Då numera praktiskt taget allt tackjärn och stålgöt, som framställs i vårt land, vidareförädlas vid svenska stålverk, kan dessa former av järn och stål betraktas som mellanprodukter i svensk stålindustri. Slutprodukten är handelsfärdigt stål. Det handelsfärdiga stålet brukar uppdelas i ordinärt stål (handelsstål) och specialstål. Såsom specialstål räknas legerat stål samt kolrikt legerat stål. Specialstål används som utgångsmaterial för verktyg, instrument, rakblad, diskbänkar och andra produkter, som ställer höga krav på materialets hållfasthet, böjlighet, rostfrihet etc.

Vid »andra metallverk» framställs i vårt land huvudsakligen guld, silver, koppar, bly, zink och aluminium samt tråd, rör, band, plåt m. m. av dessa metaller.

Historisk bakgrund

Under första världskriget och åren närmast efter dess slut föll produktionen inom de svenska järnverken katastrofalt. På mindre än 10 år minskade tillverkningen av såväl tackjärn som handelsfärdigt stål till knappt en tredjedel av 1913 års nivåer. Anledningen till denna utveckling var i främsta rummet det omslag i världens stålförbrukning, som inträdde efter krigsslutet samt den omständigheten att den tekniska utvecklingen hade gjort den utländska industrin långt mindre beroende än tidigare av de svenska produkterna träkols-tackjärn och välljärn.

Järnverkens produktionsutveckling under mellankrigsåren dominerades av de konjunkturella svängningarna. Trenden var dock klart uppåtriktad och vid trettioalets slut var produktionen såväl av stålgöt som av handelsfärdigt stål mer än dubbelt så stor som 15 år tidigare.

Vid andra världskrigets utbrott började för svensk stålindustri en stagnationsperiod, som varade hela 1940-talet ut. Den mycket omfattande utbyggnad, som ägde rum under det decenniets senare år, gav emellertid stålindustrin ny vind i seglen och alltsedan dess har produktionen ökat i mycket snabb takt. Produktionsindex har fluktuerat kring en ganska jämnt stigande trend motsvarande en ökningstakt på 8½ procent

per år. Sedan 1950 har produktionsvolymen ungefär tredubblats.

Internationellt sett har den svenska stålindustrins expansion under de senaste femton åren varit exceptionell. Bland industriländerna (exkl. öststaterna) är det endast Italien, Japan och Australien som uppvisar en snabbare ökning av stålproduktionen.

Som en följd av järnverkens snabba expansion har strukturen i vårt lands utrikeshandel med stål förändrats i riktning mot ökad självförsörjningsgrad. Exporten av handelsfärdigt järn och stål, som vid 1950-talets början uppgick till 0,2 milj. ton, har stigit till 1,0 milj. ton 1964, medan importen under samma tid stigit från 0,8 till 1,2 milj. ton. Nettoimporten av dessa varor har sålunda minskat från 0,6 till 0,2 milj. ton. Mätt i ton är således importen alltså större än exporten. *Värde*mässigt är emellertid exporten väsentligt större än importen. Detta sammanhänger med att exporten i motsats till importen huvudsakligen utgörs av specialstål.

Svenskt stål exporteras över hela världen. I 1964 års exportstatistik återfinns 75 olika länder. Drygt 70 procent av utförseln går till de västeuropeiska länderna, speciellt Västtyskland, Storbritannien och de nordiska länderna. Den svenska stålexporten har traditionellt bestått av specialstålsprodukter. Under senare år har emellertid en viss export av ordinärt stål ägt rum. Förutom vissa marginalkvantiteter består dock även denna av vissa specialprodukter.

Alltsedan 1950-talets slut har järnverken i industriländerna arbetat under trycket av ett betydande kapacitetsöverskott. Detta har medfört en utomordentligt hård konkurrens och pristrenden har varit klart nedåtriktad. Detta gäller i all synnerhet för det ordinarie stålet. Den internationella handeln med

sådant stål har i icke ringa grad skett till dumpingpriser. För specialstålet har situationen tätt sig något gynnsammare. De mycket stora utbuderna av rostfritt stål från bl. a. Japan har dock haft en starkt pristryckande effekt.

Tillverkningen av andra metaller än järn har under efterkrigstiden ökat något snabbare än stålproduktionen. Sedan 1950 har gruppen »andra metallverk» tredubblat sin produktion. Denna ökning bärs till stor del upp av aluminiumproduktionens snabba tillväxt.

Enkätresultatet

Den planerade produktionsökningen mellan 1963 och 1970 inom gruppen järn- och metallverk uppgår till närmare 85 procent, dvs. ett årligt genomsnitt på 9 procent. Järn- och stålverken redovisar en något lägre ökningstakt (8½ procent) än övriga metallverk (13 procent). Förädlingsvärdet, som de angivna siffrorna avser, väntas öka mer än saluvärdet, vilket är en följd av att man avser att successivt övergå till mer förädlade produkter.

Järn- och metallverkens årliga produktionsökning uppgick under 1950-talet till 8 procent per år i genomsnitt. Under den senaste femårsperioden, 1960—1965, har ökningstakten varit något högre, drygt 9 procent. Planerna stämmer alltså ganska väl med den långsiktiga trenden.

Mellan 1963 och 1965 beräknas järn- och metallverkens produktion ha stigit med 26 procent. För att det planerade produktionsresultatet skall uppnås behöver produktionsökningen mellan 1965 och 1970 därför inte uppgå till mer än genomsnittligt ungefär 8 procent per år.

Vid 1960 års enkät sade sig företagen inom branschen ämna öka sin produktion med genomsnittligt 9½ procent

Diagram 6:1. Järn- och metallverk

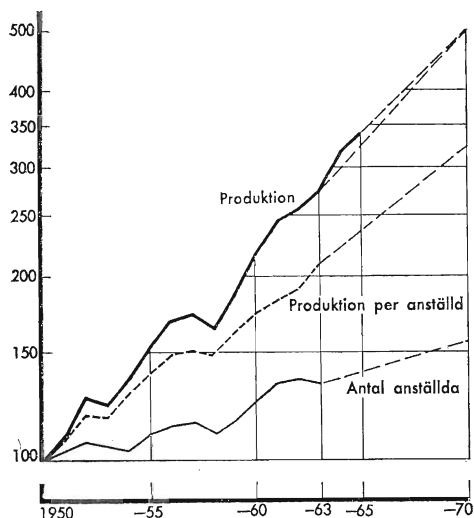
Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd

Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
- - - - planer

Förädlingsvärde 1963 = 1 650 milj. kr.

Antal anställda 1963 = 55 950.

Förädlingsvärde per anställd 1963 = 29 450 kr.

per år mellan 1959 och 1965. Av allt att döma har den siffran överträffats något.

Sysselsättningen inom branschen väntas stiga med 2 procent per år, vilket för hela perioden betyder 9 500 personer. I kombination med den 9-procentiga årliga ökningen i produktionen betyder denna sysselsättningsökning en förbättring av produktiviteten med $6\frac{1}{2}$ procent per år.

För järnverkens del har Jernkontoret företagit en enkät över planerad produktionsutveckling mellan 1964 och 1970. Resultaten av denna enkät framgår av följande sammanställning:

	Milj. ton			Årlig procentuell ökning	
	1960	1964	1970	1960/64	1964/70
Tackjärn	1,5	2,2	2,9	$9\frac{1}{2}$	5
Götstål	3,2	4,4	6,5	$8\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$
Handelsfärdigt stål	2,2	3,1	4,7	$8\frac{1}{2}$	$7\frac{1}{2}$

De här redovisade ökningsciffrorna för 1960-talets senare del är något lägre än de, som framkommit vid IUI:s enkät. Det förhållandet behöver dock icke tyda på någon motsägelse. Det står i full samklang med vad som nyss sagts om ökad förädlingsgrad; siffrorna i Jernkontorets sammanställning avser produktionen mätt i ton medan IUI:s siffror avser produktionen mätt i värde (fasta priser).

Tablans siffror tyder på en viss brist på balans mellan de olika produktionsstadierna; götstålet ökar mer än tackjärnet. En utveckling i enlighet med planerna förutsätter därför en ökning av tackjärnsimporten eller av »skrotandelen».

Under den senaste femårsperioden har exporten av järn och stål stigit med i genomsnitt 12 procent per år. Enligt planerna skall exportökningen mellan 1963 och 1970 uppgå till genomsnittligt 9 procent per år. Efter-

Diagram 6:2. Export av metaller, volym

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala

- - - - planer

Exportvärde 1963 = 1 505 milj. kr.

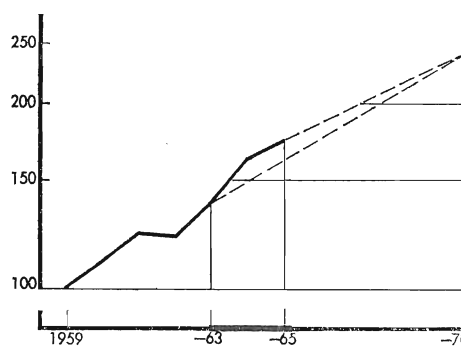
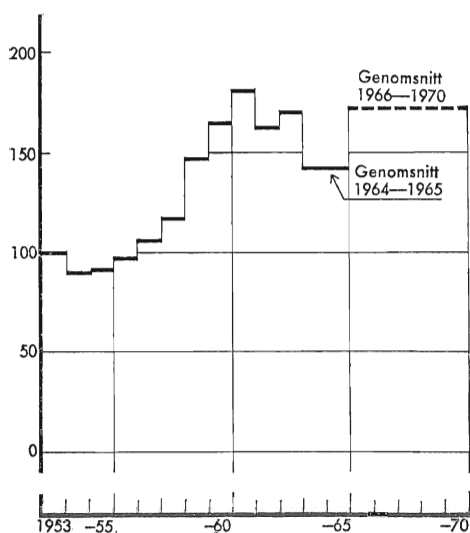

Diagram 6:3. Järn- och metallverk

Investeringar i fasta priser
Index: 1953 = 100.
- - - - planer
Investeringar 1963 = 850 milj. kr.
därav: underhåll och reparationer = 325 milj. kr.

som exportökningen 1963—1965 har uppgått till 32 procent innebär planerna en ökning på 7 procent per år under perioden 1965—1970. Den siffran stämmer ganska väl med långtidsutredningens speciella exportprognos, som ger siffran $7\frac{1}{2}$ procent per år under samma tid. Däri ingår dock även andra metaller än järn.

Kan planerna förverkligas?

Enligt gjorda kalkyler kommer den inhemska förbrukningen av handelsfärdigt stål, mätt i ton, att stiga med omkring 3 procent per år fram till 1970.¹ Om man utgår ifrån att så blir fallet och att de planerade produktions- och exportökningarna verkligen kommer till stånd, kan följande försörjningsbalans för handelsfärdigt stål uppställas (miljoner ton):

	1964	1970
Produktion.....	3,1	4,7
Import.....	1,2	0,6
Summa tillgång	4,3	5,3
Inhemska förbrukning.....	3,2	3,8
Export.....	1,0	1,5
Lagerförändring.....	0,1	—
Summa användning	4,3	5,3

En utveckling i enlighet med denna sammanställning skulle uppenbarligen innebära, att vårt land under de kommande åren från att ha varit nettoimportör skulle övergå till att bli nettoexportör av handelsfärdigt järn och stål. Importen skulle sjunka till hälften av den nuvarande nivån, vilket skulle innebära ett kraftigt brott mot den nuvarande trenden. Det finns starka skäl att betvivla det sannolika i en sådan utveckling, särskilt mot bakgrunden av att importen mellan 1964 och 1965 steg med ca 12 procent samt att svensk stålimport till icke ringa del består av sortiment som inte tillverkas och sannolikt inte heller kommer att tillverkas i vårt land.

De stora industriländernas förbrukning av stål växer f. n. relativt långsamt, bl. a. beroende på en substitution av stål med plast och aluminium samt på en allmän tendens till allt smäckrare — och därmed mindre stålkonsumerande — stålkonstruktioner. Detta i kombination med det existerande kapacitetsöverskottet och den omfattande utbyggnad av stålindustrin, som alltså jämt pågår runt om i världen, gör att man får räkna med att den internationella marknaden för järn och stål även under de kommande åren kommer att karakteriseras av starkt pressade priser. För de svenska stålverkens del torde detta medföra att deras internationella konkurrensförmåga kommer att

¹ E. Ruist, *Utvecklingstendenser för svensk stålindustri*. Uppsala, 1966.

sättas på hårda prov. Den export av ordinärt stål, som planerna för år 1970 uppenbarligen inkluderar, torde komma att möta betydande svårigheter. Utsikterna för de planerade ökningarna i exporten av specialstål förefaller något ljusare.

Järn- och metallverken har en mycket kapitalintensiv tillverkning. Produktionsanläggningarnas kapitalvärde per anställd är inom denna bransch mer än dubbelt så högt som inom industrin som helhet. Den planerade produktionsökningen inom järn- och metallverken fordrar därför mycket stora investeringar. Enligt kalkyler gjorda inom Jernkontoret skulle ett förverkligande av planerna fordra nyinvesteringar på åtminstone 500 miljoner kronor per år. De låga vinstmarginaler som industrin f. n. har ger inte möjligheter till självfinansiering av dessa investeringar. Finansieringen måste till stor del ske med externa medel. Huruvida verken kan förverkliga sina planer eller ej är därför en fråga som är starkt avhängig av den svenska kreditmarknadspolitikens framtida utformning.

Järn- och metallverken besväras för närvarande av en viss brist på arbetskraft. Med tanke på den utveckling, som sannolikt kommer till stånd på arbetsmarknaden under de närmaste åren, förefaller det troligt att verken även i framtiden kommer att få vissa svårigheter med rekryteringen av arbetskraft. En viss tveksamhet kan därför råda beträffande verkens möjligheter att öka sin sysselsättning så mycket som planerna anger.

Det som nu sagts om järn- och metallindustrins framtidsutsikter leder till den slutsatsen, att man har anledning ställa i tvivelsmål om branschen verkligen kan öka sin produktion så snabbt som planerna anger.

Utvecklingen under 1970-talet

Den svenska stålindustrins framtidsutsikter för de kommande femton åren har utförligt behandlats i en av Industriens Utredningsinstitut utgiven skrift, *Utvecklingstendenser för svensk stålindustri*, författad av fil. dr Erik Ruist. Den fråga han i främsta rummet sökt att besvara är hur snabbt produktionen inom svensk stålindustri kan tänkas tillväxa fram till 1980. Kommer svensk stålindustri att i längden kunna fortsätta att öka sin produktion i samma takt som under de senaste femton åren? Eller finns det omständigheter som talar för att expansionstakten kommer att avta och var ligger i så fall gränsen för en någorlunda sannolik utveckling? De synpunkter, som framförs i detta avsnitt, bygger i huvudsak på Ruists analys.

Hur snabbt den svenska stålproduktionen kan öka i framtiden sammanhänger i främsta rummet med tre förhållanden, tillväxttakten i den svenska stålförbrukningen, tillväxttakten i stålförbrukningen i andra länder samt den svenska stålindustrins internationella konkurrenskraft. En diskussion av dessa tre förhållanden är därför en naturlig utgångspunkt för en bedömning av den svenska stålindustrins framtidsutsikter.

Under hela efterkrigstiden har den svenska stålförbrukningen stigit med omkring 5 procent per år. Hur snabbt förbrukningen kommer att växa i framtiden beror på flera omständigheter, den allmänna ekonomiska utvecklingen i landet, industriproduktionens utveckling m. m. Enligt den analys som Ruist gjort har vi anledning tro, att stålförbrukningens ökningstakt kommer att bli väsentligt lägre i framtiden än den varit tidigare. Anledningen till denna retardation är i första hand att

den ekonomiska tillväxten i landet under 1970-talet kommer att gå långsammare än under 1960-talets första hälft. Därtill kommer ett par andra förhållanden. Den tendens mot utnyttjandet av allt smäckrare stålkonstruktioner, som tidigare gjort sig gällande, torde komma att verka med ökad kraft i framtiden. Det efterfrågebortfall för stål, som framkommit genom ökat utnyttjande av andra råvaror — särskilt plast och aluminium — har hittills inte varit stort. Det beräknas att dessa råvarors intrång på stålmarknaden i vårt land inte utgjorde mer än 3 å 4 procent år 1962. För framtiden får man emellertid räkna med betydligt större marknadsförluster.

Med hänsyn tagen till nu nämnda förhållanden beräknas stålbrukningen under 1970-talet komma att öka med endast 3 procent per år i genomsnitt. Den siffran avser förbrukningen mätt i ton. Då en viss ökning ständigt sker i förädlingsgraden kan emellertid förbrukningen mätt i förädlingsvärde bli något större. Siffran 4 procent per år anges som en rimlig uppskattning av förbrukningsökningen mätt på det sättet.

Även i utlandet kommer förbrukningen av stål sannolikt att växa i ganska moderat takt. Utvecklingen torde dock bli väsentligt olika för de olika ståltyperna. Förbrukningen av specialstål har länge varit i ganska starkt stigande och kommer med all sannolikhet att stiga snabbt även i fortsättningen. En väsentligt långsammare ökningstakt är att vänta för handelsstålets del.

På handelsstålets område och även på vissa specialstålsområden är den svenska exportens andel av förbrukningen i avnämrländerna så liten, att ökningstakten i förbrukningen spelar en ganska underordnad roll för möj-

ligheterna till ökad export. Även mycket små förändringar av marknadsandelarna överskuggar helt effekten från marknads utvidgning. För vissa specialstålsprodukter är emellertid situationen en annan. Där utgör svensk export en betydande del av världsmarknaden och för tillverkarna av dessa produkter är tillväxttakten i förbrukningen givetvis av stor betydelse. Därvidlag gäller emellertid inte alltid att en snabb förbrukningsökning ger svensk industri möjligheter till motsvarande exportökning. Ju mer förbrukningen av en produkt växer, desto mer attraktiv blir marknaden för de stora järnverken i andra länder. En snabb förbrukningsökning av specialprodukter är därför inte alltid av godo för de svenska producenterna.

I jämförelse med de kontinentala järnverken är de svenska verken små. Det gör att de kontinentala verken har stordriftsfördelar framför verken i vårt land. Enligt gjorda beräkningar är de rörliga styckkostnaderna för ett »genomsnittligt» svenskt järnverk ungefär jämförbara med motsvarande kostnader i kontinentala verk. Skillnaderna i storlek gör dock att kapitalkostnaderna per producerad enhet här i landet är större än i de stora integrerade verken på kontinenten.

På hemmamarknaden åtnjuter de svenska producenterna av handelsstål ett tull- och transportkostnadsskydd gentemot utländska konkurrenter på 10 å 15 procent av det pris, som de kontinentala exportörerna får fob Antwerpen. Om detta pris vore detsamma som det de tar ut på sina hemmamarknader skulle de svenska järnverken ha en stark ställning på den svenska marknaden. Deras situation är emellertid inte så förmånlig. Alla stålexporterande länder av betydelse tillämpar nämligen en prispolitik, som går ut på

att såvitt möjligt hålla den inhemska prisnivån stabil och låta exportpriserna variera med konjunkturen. Då det nu under flera år rått och för överskådlig tid framöver kommer att råda en överkapacitet på världsmarknaden har vi anledning vänta oss en fortsättning på den nuvarande situationen, vilken innebär att exportpriserna pressas ner väsentligt under exportörernas hemmamarknadspriser och ner mot de exporterande verkens marginalkostnader. Den marginal på 10 à 15 procent över dessa priser, som de svenska verken kan hålla, är f. n. inte tillräcklig för att ge full förräntning åt kapitalkostnaderna och frågan är om den kommer att bli det i framtiden. För att de svenska handelsstålsverken skall kunna hålla lönsamheten uppe torde det vara nödvändigt att lågprisperioder av det slag vi haft under 1960-talets första hälft avbryts av perioder av högre priser.

Förutom importen från Västeuropa har de svenska järnverken även att konkurrera med import från öststaterna. Deras priser är emellertid inte kostnadsmässigt satta utan ligger ständigt ca 10 procent under de västeuropeiska. Hur utbudet av stål från öststaterna kommer att utvecklas i framtiden är dock inte möjligt att förutsäga. Eftersom den svenska importen från öststaterna bestäms via handelsavtal, blir det framtida utbudet av stål därifrån även beroende av den svenska handelspolitikens utformning.

På marknaden för *specialståls*produkter är prisbildningsmekanismen en annan. Den prisdifferentiering, som utmärker marknaden för handelsstål, fö-

rekommer inte där. På de viktigaste marknaderna möter emellertid den svenska exporten tullhinder på ca 10 procent av försäljningspriset, vilket naturligtvis gör det svårt för de svenska verken att konkurrera med de utländska. Svensk stålindustri har därför i stor utsträckning koncentrerat sin export till sådana specialprodukter, vars marknad i vart och ett av avnämländerna är för liten för att vara attraktiv för de stora utländska verken. Den principen torde man komma att följa även i framtiden. Det innebär emellertid en viss begränsning i möjligheterna till expansion.

Efter en sammanvägning av utvecklingstendenserna för handelsstål och för specialstål kommer Ruist till den slutsatsen, att den genomsnittliga expansionsakten för svensk stålindustri under 1970-talet inte torde bli högre än 5 procent per år. Även för exporten kommer han till högst en 5-procentig årlig ökning. Den ökningen väntas huvudsakligen bäras upp av specialstålsexporten. Den 5-procentiga årliga ökningen i produktion och export i kombination med en 3-procentig årlig ökning av den inhemska förbrukningen förutsätter att importens andel av den svenska förbrukningen sjunker från nuvarande 38 procent till 20 procent 1980. För att över huvud taget överleva måste industrin emellertid fortsätta att rationalisera, samarbeta för att söka uppnå stordriftens fördelar samt utveckla nya produkter. En förutsättning för den skisserade utvecklingen är också att det handelspolitiska läget inte ytterligare försämras.

KAPITEL 7

Verkstadsindustri (exkl. varv)

Omfattning och struktur

Verkstadsindustrin är en heterogen bransch omfattande företag med mycket olika tillverkning och tillverkningsprocesser. I svensk officiell statistik indelas den i fem delbranscher, *järn- och metallmanufaktur, maskinindustri, elektroindustri, transportmedelsindustri* samt *skeppsvarv*. Denna indelning har gjorts även i föreliggande undersökning, dock med det undantaget att skeppsvarven betraktats som en särskild bransch. Anledningen till denna särbehandling av skeppsvarven är att dessas marknadsförhållanden markant avviker från övriga delbranscherna. Till gruppen järn- och metallmanufaktur har av redovisningstekniska skäl förts även plastbearbetande industri. Bil- och cykelreparationsverkstäder samt rörledningsverkstäder inkluderas här inte i verkstadsindustrin.

Verkstadsindustrin är den största av industribranscherna. Drygt en tredje-

del av alla industrianställda i vårt land sysselsätts inom branschen och verkstadsindustrin svarar för drygt en tredjedel av industrins totala förädlingsvärde. Maskinindustrin är den dominerande delbranschen. Antalet anställda och förädlingsvärdet inom verkstadsindustrin som helhet och inom de fyra delbranscherna framgår av tabell 7:1.

Av de sysselsatta utgör tjänstemännen en högre andel inom verkstadsindustrin än inom de flesta andra industribranscher. Inom elektroindustrin är mer än var tredje sysselsatt tjänsteman. Huvudparten av tjänstemännen är tekniker eller arbetsledare. I detta sammanhang kan nämnas att verkstadsindustrin svarar för en helt dominerande del av den svenska industrins kostnader för forskning, utvecklingsarbete och utbildning.¹

Att konstruera tillförlitliga mått på

¹ Forskningsstatistik I, *Statistiska Meddelanden* V 1965: 21.

Tabell 7:1. Verkstadsindustrins omfattning år 1963

Bransch	Sysselsatta		Förädlingsvärde	
	Antal	Procentuell andel av hela industrin	Miljoner kronor	Procentuell andel av hela industrin
Järn- och metallmanufaktur.....	78 905	8,5	2 046	7,7
Maskinindustri.....	156 173	16,9	4 347	16,3
Elektroindustri.....	65 854	7,1	1 877	7,0
Transportmedelsindustri.....	48 765	5,3	1 571	5,9
Verkstadsindustri, totalt.....	349 697	37,9	9 841	36,9

Källa: SOS: Industri 1963.

produktionsutvecklingen inom verkstadsindustrin och dess olika delbranscher är förenat med stora svårigheter. Varusortimentet är utomordentligt starkt differentierat och det förändras ständigt genom att nya produkter tillkommer och andra försvinner eller undergår kvalitativa förändringar. Detta är en av anledningarna till att våra kunskaper om produktionsutvecklingen inom verkstadsindustrin är åtskilligt bristfälliga. För tiden fram t. o. m. 1958 finns produktionsindex tillgängliga för de fyra grupperna järn- och stålmanufaktur, metallmanufaktur, guld- och silvervarufabriker samt övrig verkstadsindustri. Fr. o. m. 1959 finns mer differentierade produktionsindex som tillåter en uppdelning i de delbranscher, som angivits i tabellen ovan. De siffror som index ger för utvecklingen före år 1959, då en ny indexkonstruktion genomfördes, är emellertid utomordentligt tvivelaktiga. Produktionsökningen inom verkstadsindustrin mellan 1950 och 1960 skulle enligt officiell index inte ha uppgått till mer än $3\frac{1}{2}$ procent per år i genomsnitt. Mot bakgrunden av tillgängliga data över salutillverkningsvärdets utveckling, maskinprisernas förändringar och tillverkningen inom enstaka, men betydelsefulla, tillverkningsgrenar förefaller den siffran föga realistisk. En omständighet som talar i samma riktning är att en så långsam produktionsökning skulle förutsätta att produktiviteten inom verkstadsindustrin hade stigit väsentligt långsammare än inom andra branscher. Det finns emellertid föga anledning tro, att så skulle ha varit fallet.

Av nu nämnda skäl har det synt motiverat att försöka konstruera andra mått på produktionsutvecklingen inom verkstadsindustrin under 1950-talet. IUI har i det syftet för de fyra delbranscherna gjort beräkningar över ut-

vecklingen av salutillverkningsvärdet deflaterat till enhetlig prisnivå.¹ Som uttryck för den volymmässiga utvecklingen är visserligen de på så sätt erhållna serierna sannolikt behäftade med åtskilliga fel. De förefaller dock ge en något bättre bild av verkligheten än den officiella produktionsindexen.

Historisk bakgrund

Den svenska industrins tillväxt under mellankrigstiden bars huvudsakligen upp av en snabb expansion inom verkstadsindustrin. Denna stimulerades under både 1920- och 1930-talen av den ökning i den inhemska efterfrågan, som följde i välståndsökningens spår och under 1920-talet även av betydande framgångar för exporten. Under 1930-talet stagnerade exporten men det kompenserades av att importen trängdes tillbaka i ungefär motsvarande grad.

Verkstadsindustrins produktionsökning under mellankrigstiden uppgick till genomsnittligt 8 procent per år. Ungefär i samma takt steg produktionen inom delbranschen järn- och metallmanufaktur. För de övriga delbranscherna finns som sagts produktionsutvecklingen inte kartlagd i form av sammanfattande indexserier. Tillgängligt material tyder dock på att elektro-

¹ Tillgängliga prisindex mäter prisförändringarna i varornas *saluvärde*. En deflatering av förädlingsvärden med sådana prisindex skulle ge felaktiga siffror över produktionsvolymutvecklingen i de fall råvaru- och halvfabrikatpriserna har en annorlunda utveckling än slutproduktpriserna. En deflatering av saluvärdena ger å andra sidan felaktiga volymförändringstal vid integrationsförändringar i produktionsprocesserna företagen (anläggningarna) emellan. De sistnämnda fe-len är sannolikt i detta sammanhang mindre betydande än de som uppstår då man deflaterar förädlingsvärden, varför saluvärdena här har använts.

industrin var den av delbranscherna, som expanderade snabbast.

De produktionshinder, som inom stora delar av svensk industri gjorde sig gällande under andra världskriget, berörde verkstadsindustrin mindre än de flesta andra branscher. Branschens produktion steg ganska fort även under krigsåren. Den minskade importkonkurrensen i kombination med ökad militär efterfrågan gjorde att avsättningen på den inhemska marknaden kunde öka avsevärt. Därtill kom att även exporten höll sig jämförelsevis väl uppe.

Enligt IUI:s beräkningar steg produktionen inom verkstadsindustrin med 6½ procent per år i genomsnitt under 1950-talet och med inte mindre än 8½ procent under 1960-talets första hälft. Skillnaderna i tillväxttakt mellan de fyra olika branscherna var som framgår av tabell 7: 2 inte särskilt stora. Under 1950-talet framstod dock transportmedelsindustrin som den klart mest expansiva branschen. Produktionsökningen där bars huvudsakligen upp av bilindustrin; antalet tillverkade bilar steg från 17 000 till 128 000 under det decenniet. Den snabba tillväxten inom järn- och metallmanufaktur under 1960-talet är delvis betingad av att den snabbt växande plastbearbetande industrin förts till denna bransch. Exklusive den plastbearbetande industrin stannar den årliga produktionsökningen vid 4½ procent under 1950-talet och 7 procent under åren 1960—63.

Sysselsättningen inom branschen har varit successivt stigande alltsedan kriget. Ökningen har dock varit något snabbare under de senaste fem åren än under 1950-talet. Mot en ökning på 2 procent per år under 1950-talet står en årlig ökning på 3 procent sedan 1960.

Svensk verkstadsindustri har under efterkrigstiden haft betydande exportframgångar och den andel av produk-

Tabell 7:2. Årlig produktionsökning inom verkstadsindustrin och dess delbranscher 1950—1963

Bransch	Årlig procentuell ökning	
	1950—1960	1960—1963
Järn- och metallmanufaktur.....	5,5	8,8
Maskinindustri.....	6,6	9,1
Elektroindustri.....	5,7	9,0
Transportmedelsindustri.....	9,7	8,1
Hela verkstadsindustrin	6,5	8,9 ¹

¹ För perioden 1960—1965: 8,6 procent per år.

tionen som gått på export har successivt stigit. Verkstadsexporten har också stigit snabbare än den totala exporten, varigenom branschens andel av den totala exporten vuxit. För närvarande utgör denna andel omkring en tredjedel.

Verkstadsindustrin avsätter för närvarande ungefär 65 procent av sin produktion på hemmamarknaden. Dessa täcker den inhemska förbrukningen till ungefär samma procenttal, vilket uppenbarligen betyder att importen och exporten i stort sett balanserar varandra. Importen kommer till övervägande del från Västtyskland, Storbritannien och USA. Exporten av verkstadsprodukter sträcker sig till praktiskt taget alla jordens länder, men den dominerande delen går till de nordiska grannländerna, Västtyskland, Storbritannien samt USA. Viktiga exportposter utgör kullager, kontorsmaskiner, bilar, telefonutrustning samt apparater för produktion och distribution av elektrisk ström.

Enkätresultatet

Enligt enkäten planerar företagen inom verkstadsindustrin att mellan 1963 och

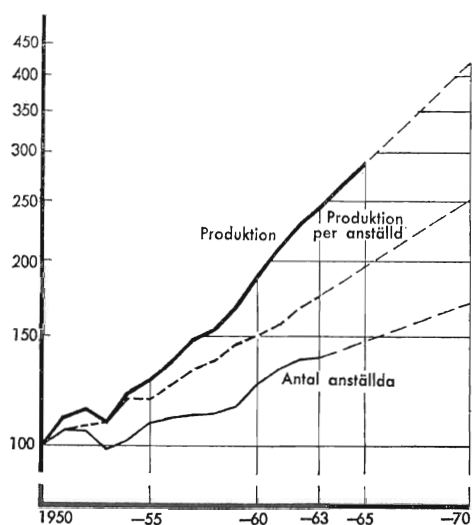
Diagram 7: 1. Verkstadsindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
- - - - planer

Förädlingsvärde 1963 = 9 840 milj. kr.

Antal anställda 1963 = 349 700

Förädlingsvärde per anställd 1963 = 28 150 kr.

1970 öka sin produktion med drygt 70 procent. Det innebär ett årligt genomsnitt på 8 procent. Av de fyra delbranscherna uppvisar elektroindustrin de mest expansiva planerna. Man räknar där med en årlig produktionstillväxt på inte mindre än 10 procent. Järn- och metallmanufakturverken kommer därnäst med 9 procent. Maskinindustrin och transportmedelsindustrin redovisar båda en produktionsökning på 7 procent per år.

För branschen som helhet planeras en ökning av sysselsättningen på genomsnittligt 3 procent per år. För hela sjuårsperioden innebär det en ökning på mer än 80 000 personer. En sysselsättningsökning i den takten skulle i stort sett innebära en fortsättning på trenden under den senaste femårsperioden.

En utveckling av produktion och sysselsättning enligt planerna skulle för

verkstadsindustrin som helhet innebära en årlig produktivitetsoökning på 5 procent. I det avseendet visar de olika delbranscherna föga enhetlighet. Mot en ökning på 6½ procent per år inom elektroindustrin står en ökning inom transportmedelsindustrin på endast 4 procent per år.

Investeringsplanerna visar sig vara mer omfattande inom järn- och metallmanufakturverken än inom de övriga delbranscherna. I de förra planerar man en genomsnittlig investeringsnivå under sjuårsperioden, som med 20 procent överstiger nivån 1964/65. Alla de andra tre delbranschernas investeringsplaner ger i stort sett samma nivå under sjuårsperioden 1963—1970 som genomsnittet 1964—65.

De fyra delbranscherna uppvisar ökningstal för exporten på mellan 10 och 15 procent och för branschen som helhet uppgår den planerade ökningen till 12 procent per år. Även beträffande exporten är elektroindustrin med siffran 15 procent per år den mest expansiva av delbranscherna.

Hur en utveckling av produktion, sysselsättning och export skulle te sig mot bakgrunden av den tidigare utvecklingen visas i diagram 7: 1 och 7: 2. Det framgår där att den planerade utvecklingen i huvudsak följer de trender som gjort sig gällande sedan 1958.

Produktion och export av verkstadsprodukter kan beräknas ha stigit med i genomsnitt 8 respektive 9 procent per år mellan 1963 och 1965. Produktionens utveckling följer planerna och en fortsatt ökning på 8 procent per år krävs således. Däremot behövs en ökad tillväxt av exporten under de kommande fem åren, nära 13 procent per år.

Enligt långtidsutredningens speciella exportstudie kommer exporten av verkstadsprodukter att stiga med genomsnittligt 9 procent per år mellan 1965

Diagram 7: 2. Export av verkstadsprodukter, volym

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala
 ---- planer
 Exportvärde 1963 = 5 040 milj. kr.

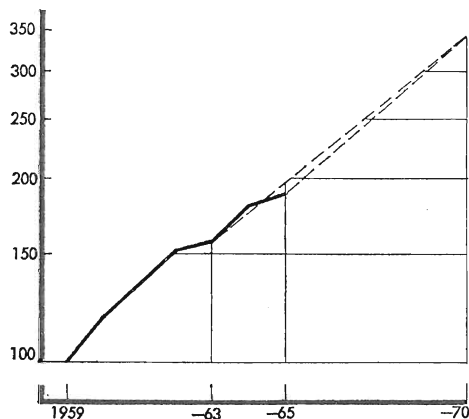

Diagram 7: 3. Verkstadsindustri

Investeringar i fasta priser
 Index: 1953 = 100.
 ---- planer

Investeringar 1963 = 1 960 milj. kr.
 därav: underhåll och reparationer = 555 milj. kr.

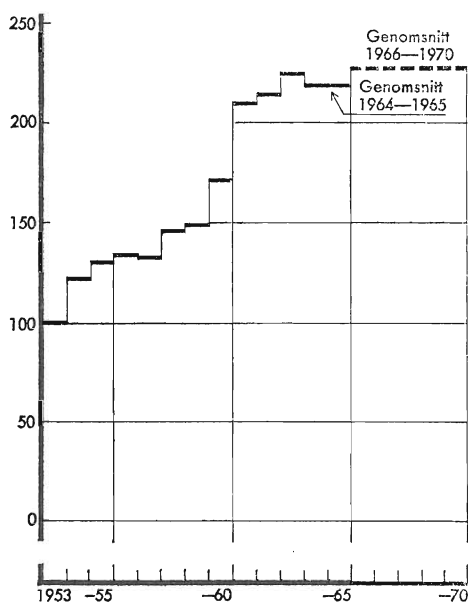

Diagram 7: 4. Järn- och metallmanufaktur

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
 Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
 ---- planer

Förädlingsvärde 1963 = 2 045 milj. kr.
 Antal anställda 1963 = 78 900
 Förädlingsvärde per anställd 1963 = 25 950 kr.

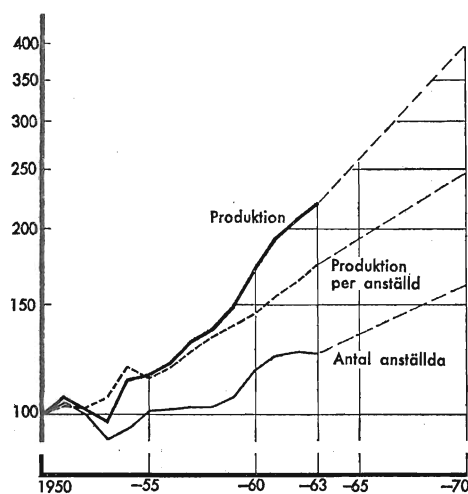

Diagram 7: 5. Maskinindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
 Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
 ---- planer

Förädlingsvärde 1963 = 4 345 milj. kr.
 Antal anställda 1963 = 156 150
 Förädlingsvärde per anställd 1963 = 27 850 kr.

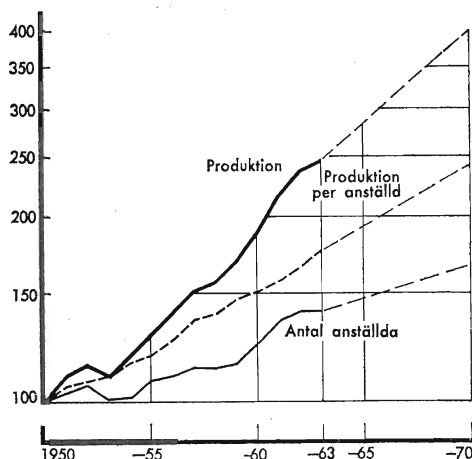
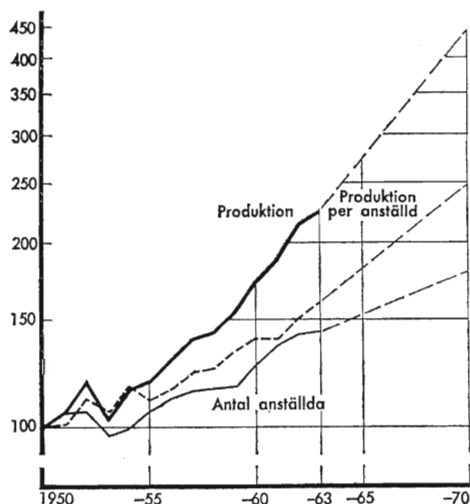

Diagram 7: 6. Elektroindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
- - - planer

Förädlingsvärde 1963 = 1 875 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 65 850
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 28 500 kr.

och 1970. En betydande skillnad mellan planer och prognos föreligger sålunda.

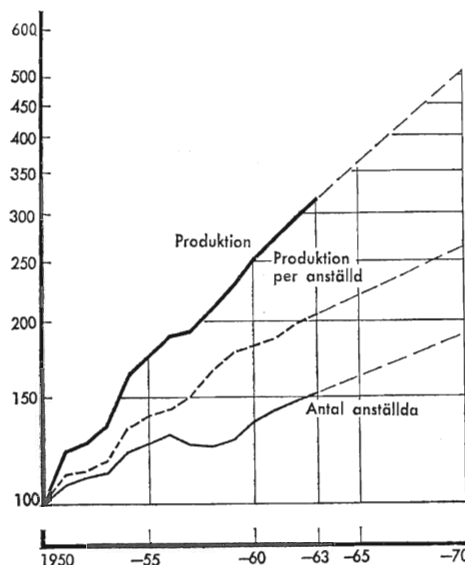
Kan planerna förverkligas?

Tillsammans med vissa schematiska prognoser kan planerna över produktion och export forma en försörjningsbalans för verkstadsprodukter (utom fartyg). En sådan redovisas i tabell 7: 3. Den är baserad på antagandet att nationalinkomst, industriproduktion etc. kommer att utvecklas enligt långtidsutredningens slutliga kalkyl och beräkningar utförda inom IUI. Balansen har konstruerats på så sätt att siffrorna för produktion och export har erhållits från enkätmaterial och siffrorna för inhemsk förbrukning genom prognoser, medan siffran för import bildar en restpost. Som jämförelse ges siffror — i tabellen

Diagram 7: 7. Transportmedelsindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
- - - planer

Förädlingsvärde 1963 = 1 570 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 48 750
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 32 200 kr.

angivna inom parentes — för export och import för år 1970 erhållna från långtidsutredningens speciella exportstudie. En alternativ siffra för produktion 1970 har framräknats som en restpost på grundval av exportstudiens data över utrikeshandeln.

Sammanställningen visar att den planerade exporten är väsentligt större än den som exportstudien ger vid handen. Vidare är den import, som räknats fram på grundval av planerna för produktion och export, väsentligt mindre än den som prognosen visar. Enligt den gjorda kalkylen skulle en utveckling av produktion och export i enlighet med planerna förutsätta att importens andel av den inhemska förbrukningen minskade. Man kan säga att de gap som visar sig mellan planer och prognoser pekar

Tabell 7:3. Försörjningsbalans för verkstadsprodukter (exkl. fartyg) 1965—1970
Miljarder kronor. 1959 års producentpriser

	1965	1970		Förändring	
	(prel.)			1965—1970	%
Produktion.....	14,6	22,0	(19,4)	+ 50,1	(+32,4)
Import.....	5,7	6,6	(7,7)	+ 14,6	(+33,8)
Summa tillgång	20,4	28,5	(27,1)	+ 40,1	(+ 32,8)
Privat konsumtion.....	4,1	5,7		+ 39,6	
Investeringar i mask. m. m.	6,9	8,7		+ 26,0	
Lagerförändringar.....	+ 0,8	+ 0,4		-	
Export.....	5,1	9,3	(7,8)	+ 82,5	(+ 53,0)
Varuinsats.....	3,5	4,5		+ 27,0	
Övrig industri.....	1,7	2,1		+ 24,0	
Byggnadsverksamhet....	1,8	2,3		+ 29,9	
Summa användning	20,4	28,5	(27,1)	+ 40,1	(+ 32,8)

Anm: Konjunkturinstitutet utgör källa för 1965 års siffror. I den vänstra kolumnen för 1970 har produktions- och exporttal räknats fram utifrån företagens planer. Som indikator på produktionsutvecklingen har saluvärdeökningen enligt planerna använts i stället för förädlingsvärdeökningen. Anledningen är att övriga värden i försörjningsbalansen mäts i saluvärde. Den privata konsumtionen av verkstadsprodukter har beräknats med ledning av IUI:s konsumtionsprognos. Maskininvesteringarna följer i stort sett långtidsutredningens kalkyl för de totala maskininvesteringarna. Verkstadsprodukternas användning som varuinsats har antagits följa IUI:s kalkyl för produktionsutvecklingen inom varv och övrig industri (exkl. verkstäder) samt långtidsutredningens kalkyl för byggnadsinvesteringarna. Importen bildar en restpost. De inom parentes angivna värdena för ökningen av verkstadsimporten och -exporten har erhållits från konjunkturinstitutets exportstudie. Produktionen 1970 blir en restpost.

på att planerna kan förverkligas endast om den svenska verkstadsindustrins internationella konkurrenskraft klart förbättras.

Då verkstadsindustrins produktion omfattar ett utomordentligt stort antal varor och varuvarianter är det troligt att den internationella handeln med branschens produkter kommer att växa snabbare än produktion och förbrukning; empiriska erfarenheter ger stöd för denna förmodan. I så måtto ter sig den svenska verkstadsindustrins möjligheter till export gynnsamma. Samtidigt måste man emellertid räkna med att importen ökar betydligt. Med all sannolikhet torde dess andel av den inhemska förbrukningen stiga. Den utveckling mot sjunkande importandel, som planerna över produktion och export skulle innebära, förefaller inte trolig.

En förutsättning för att verkstäderna skall kunna utnyttja de möjligheter till expansion som efterfrågan i och för sig sannolikt erbjuder är givetvis att de kan uppehålla sin internationella konkurrenskraft. Under efterkrigstiden har de lyckats hävda sig väl — låt vara ibland på bekostnad av lönsamheten — men det är en öppen fråga hur det kan bli i framtiden. I jämförelse med övriga svenska exportbranscher är verkstadsindustrin arbetsintensiv; dess kostnads-läge är i högre grad än någon annan exportindustris avhängig av löneutvecklingen. Om den väntade knappheten på arbetskraft leder till större lönehöjningar än i andra länder, kan följderna bli mycket allvarliga för verkstädernas del.

Den tekniska utvecklingen går mot alltmer mekaniserad och kapitalkrävande produktion. De kostnadsfördelar,

som står att vinna genom ökad skiftgång för att därmed utnyttja det produktiva kapitalet bättre, är redan i dag mycket stora och torde bli ännu större. I andra industriländer utnyttjas maskinparken vanligen mer intensivt än vad som nu är möjligt i Sverige. Ett ökat utnyttjande av flerskift är ett mycket starkt önskemål inom branschen och vore givetvis ägnat att stärka dess internationella konkurrenskraft. Kanske är det t. o. m. nödvändigt för att bibehålla den nuvarande konkurrensförmågan.

Av utomordentlig vikt för verkstädernas möjligheter att i framtiden hävda sig internationellt är vidare den handelspolitiska utvecklingen. Dagens tullmurar är mycket svåra att forcera för svenska verkstadsprodukter och den höjning av tullnivån i vissa EEC-länder som är aktuell kan bli mycket besvärande.

Med tanke på den knapphet på arbetskraft, som kan förutses för de kommande åren, förefaller det tvivelaktigt om verkstadsindustrin kommer att kunna dra åt sig så mycket folk som fordras för att förverkliga de angivna planerna. Detta inte minst med tanke på att branschens företag är jämförelsevis starkt koncentrerade till de större städerna, där man kan vänta att suget på arbetskraften från servicenäringarna blir särskilt kännbart. Ett förverkligande av verkstadsindustrins sysselsättningsplaner skulle med all sannolikhet fordra en mycket omfattande avgång av arbetskraft från mindre expansiva branscher.

Slutsatsen av vad som nu sagts om verkstadsindustrins möjligheter att förverkliga de planer, som redovisats i enkäten kan formuleras sålunda: Såväl utsikterna att vinna avsättning för den planerade produktionen som utsikterna att rekrytera erforderlig arbetskraft ter sig så små, att man har anledning att

starkt tvivla på branschens möjligheter att förverkliga den planerade produktionsökningen fram till 1970. En ökningstakt på omkring 6 procent per år förefaller dock ligga väl inom möjligheternas gränser.

Utvecklingen under 1970-talet

Hur snabbt svensk verkstadsindustri kan expandera under 1970-talet sammanhänger i första hand med utvecklingen av efterfrågan på svenska verkstadsprodukter. Den utvecklingen beror i sin tur på tre förhållanden: Hur mycket den inhemska efterfrågan på verkstadsprodukter stiger, hur mycket efterfrågan på verkstadsprodukter stiger i andra länder samt hur den svenska verkstadsindustrins internationella konkurrenskraft kommer att förändras. Låt oss i tur och ordning ta upp dessa tre punkter till diskussion.

Som utgångspunkt för föreliggande undersöknings analys av utvecklingen på 1970-talet har som tidigare nämnts valts den förutsättningen att nationalprodukten i vårt land kommer att växa med omkring 4 procent per år i genomsnitt under det decenniet. Då all empirisk erfarenhet tyder på, att förbrukningen av verkstadsprodukter i länder med ekonomisk tillväxt stiger fortare än nationalprodukten, har vi anledning tro att den inhemska förbrukningen av sådana produkter i vårt land kommer att stiga snabbare än 4 procent per år. Hur mycket snabbare är emellertid ganska svårt att säga; det beror bl. a. på investeringarnas utveckling och deras fördelning mellan byggnader och maskiner samt på de framtida förändringarna i den privata konsumtionens andel av nationalinkomsten. Som allmän riktpunkt torde man dock kunna utgå ifrån att förbrukningen under 1970-

talet kommer att stiga i ungefär samma takt som under 1960-talets senare hälft eller möjligen något snabbare. Att vi möjligen kan vänta en något högre ökningstakt under 1970-talet än under de närmast kommande åren sammanhänges med att verkstadsprodukternas andel av såväl privat konsumtion som investeringar kan väntas stiga.

Enligt den i föregående avsnitt gjorda beräkningen skulle den inhemska förbrukningen av verkstadsprodukter stiga med 25 å 30 procent mellan 1965 och 1970. Det innebär en årlig ökning på cirka 5 procent. Det som nyss sagts betyder således, att vi för 1970-talet skulle kunna påräkna en förbrukningsökning av storleksordningen 5 å 6 procent per år. Detta kan också uttryckas så, att svensk verkstadsindustri under 1970-talet kan öka sin produktion med 5 å 6 procent per år under förutsättning att exportens andel av produktionen liksom också importens andel av förbrukningen förblir oförändrad.

I det föregående har gjorts gällande, att den ekonomiska tillväxten i Europa och USA under 1970-talet sannolikt inte kommer att gå lika fort som hittills under efterkrigstiden. Det innebär, att vi kan vänta oss en något lägre tillväxttakt i dessa länders efterfrågan på verkstadsprodukter. Å andra sidan kan man kanske vänta sig en ökad efterfrågetillväxt från utvecklingsländerna och det finns därför ingen definitiv anledning tro att förbrukningen av verkstadsprodukter i den svenska exportens avnämmländer under 1970-talet kommer att stiga långsammare än tidigare.

Den inhemska marknadens tillväxt är utan tvivel av stor betydelse för den svenska verkstadsindustrins utvecklingsmöjligheter; på den marknaden har ju svensk industri ett visst tullskydd, vilket ger de svenska företagen fördelar framför de utländska konkurrenterna.

Även den utländska marknadens tillväxt betyder naturligtvis en hel del. Det framgår bl. a. av vad som sades i kapitel 2. Den stora andel av branschens produktion som går på export och den stora andel av den inhemska förbrukningen som täcks av import gör emellertid, att den svenska verkstadsindustrins avsättningsmöjligheter i framtiden kanske mer än något annat beror på utvecklingen av dess internationella konkurrenskraft. Även mycket måttliga förändringar i marknadsandelarna i vårt land eller i andra länder kan betyda långt mer än marknadstillväxten.

Hur verkstadsindustrins internationella konkurrenskraft kommer att utvecklas i framtiden beror på en hel rad olika omständigheter. I föregående avsnitt nämndes löneutvecklingen, handelspolitiken, investeringsutrymmet och skiftgången. Även försäljnings- och marketingorganisationen är utan tvekan av stor betydelse. Den historiska erfarenheten antyder emellertid, att den svenska verkstadsindustrins tidigare framgångar på exportmarknaderna till stor del — kanske rent av till dominerande del — emanerat från andra än nu nämnda faktorer. De har varit frukten av svenska uppfinningar, innovationer och specialiteter. Det är helt uppenbart, att den svenska verkstadsindustrins möjligheter att hävda sig på de internationella marknaderna även i framtiden kommer att vara starkt beroende av företagets förmåga och möjligheter att lansera nya varor och varuvarianter samt att smidigt anpassa sin produktion efter de ständiga förändringarna i kundernas krav på kvalitet, dimensioner, design etc.

Att göra en förutsägelse av alla de nu nämnda förhållandenas framtida utveckling är helt ogörligt och därmed är också sagt att det är ogörligt att på grundval därav förutsäga den framtida

utvecklingen av verkstadsindustrins konkurrenskraft. Kanske kan man dock »gå bakvägen» och resonera på följande sätt.

Som framgått av kapitlen 5 och 6 kommer under 1970-talet vare sig malm- eller stålexporten att kunna stiga lika snabbt som under innevarande decennium. Detsamma gäller, som senare skall visas, för varvens och skogsindustrins export. Skall balansen i vårt lands utrikeshandel kunna bevaras blir det därför sannolikt nödvändigt att ett betydande exportöverskott framkommer på verkstadsprodukternas område. För att så skall bli fallet fordras att branschens internationella konkurrenskraft upprätthålles. Gör den inte det, torde så stora valutasvårigheter uppkomma att en 4-procentig ökning i nationalinkomsten omöjliggöres.

Såvitt man i dag kan bedöma kommer den ekonomiska politiken även i framtiden att inriktas på att upprätthålla en någorlunda hög tillväxttakt i den svenska ekonomin. Då en sådan, enligt vad som nyss sades, inte kan uppnås utan att verkstadsindustrins internationella konkurrenskraft bevaras, kan man utgå ifrån att stor hänsyn måste tas till branschens konkurrensläge vid utformningen av den ekonomiska politiken. Detsamma gäller lönepolitiken; på lång sikt måste lönerna anpassas efter vad som fordras för att upprätthålla balansen i utrikeshandeln. Verkstadsindustrins strategiska position inom svenskt näringsliv utgör därför en viss — begränsad — garanti för att branschens internationella konkurrenskraft kommer att upprätthållas på lång sikt. Någon fullständig garanti är det dock långt ifrån fråga om.

Som framgått av kapitel 3 har verkstadsindustrin tillhört de mest expansiva branscherna inom alla de ekonomiskt utvecklade länderna. Ett av de

karaktäristiska dragen i de senaste decenniernas industriella utvecklingsmönster har i själva verket varit att verkstadsindustrins produktion ökat avsevärt snabbare än den totala industriproduktionen. Det finns ingen anledning tro annat än att detta mönster kommer att karakterisera även den framtida utvecklingen.

Förutsättningen att nationalprodukten i vårt land under 1970-talet kommer att stiga med 4 procent per år implicerar, som tidigare nämnts, att industriproduktionen stiger med drygt 5 procent under det decenniet. Enligt den i kapitel 3 gjorda kalkylen motsvaras en 5-procentig årlig ökning av den totala industrins produktion »normalt» av en 6- till 7-procentig årlig tillväxt av produktionen inom verkstadsindustrin. Räkna man med att nationalprodukten kommer att stiga med 4 procent per år under 1970-talet har man därför anledning räkna med att produktionsökningen inom verkstadsindustrin kommer att röra sig om 6 till 7 procent per år. En sådan utveckling torde för övrigt vara nödvändig för att möjliggöra det exportöverskott inom verkstadsprodukternas område, som behövs för att kompensera retardationen i exporten från gruvor, järnverk, varv och skogsindustrier. Man kan därför vända på resonemanget och säga, att en så stor ökning av verkstädernas produktion är en nödvändig förutsättning för att nationalprodukten skall stiga med 4 procent per år.

I kapitel 2 framhölls att vissa delar av verkstadsindustrin i framtiden kan komma att bli utsatta för en allt hårdare konkurrens från låglöneländerna. Det skulle särskilt gälla produkter, som framställs inom arbetsintensiva och föga teknologikrävande processer. Som exempel på sådana processer nämndes sammansättningen av detaljer till färdiga produkter. Givetvis kan en ökad

internationell konkurrens på dessa områden leda till en strukturell förskjutning av svensk verkstadsindustri mot mer kapitalintensiv och teknologikrävande tillverkning.

Som nyss nämnts utgör de kontinentala ländernas tullar ett avsevärt hinder för svensk export av verkstadsprodukter. En ekonomisk integration i Europa skulle därför med all sannolikhet betyda utomordentligt mycket för branschen och ge stimulans till ytterligare produktionsökningar. Förutom att av-

skaffandet av tullarna i och för sig skulle medföra höjd konkurrenskraft, skulle utvidgningen av marknaden ge betydligt ökade möjligheter till att utnyttja stordriftens fördelar. Därjämte torde en integration medföra en minskad »utflyttning» av verkstadsindustrin till länder innanför EEC:s tullmurar. Hur mycket svensk verkstadsindustri kommer att expandera i framtiden är därför starkt avhängigt av integrationsfrågans framtida utveckling.

KAPITEL 8

Varvsindustri

Omfattning och struktur

Industristatistiken för år 1963 redovisar inom gruppen »skeppsvarv och båtbyggerier» 122 arbetsställen med sammanlagt 32 000 anställda. Produktionens saluvärde uppgick samma år till 1,77 miljarder kronor och dess förädlingsvärde till 810 miljoner kronor. Av hela industrins förädlingsvärde utgjorde detta 3 procent.

Flertalet arbetsställen utgörs av småvarv och båtbyggerier, som främst sysslar med att bygga motor-, segel- och roddbåtar samt fiskefartyg. De större skeppsvarven svarar emellertid för huvuddelen av branschens totala sysselsättning och förädlingsvärde. De sysselsatte år 1963 ca 25 500 anställda och förädlingsvärdet uppgick till ca 80 procent av hela branschens. Inom gruppen större företag svarar de sex storvarven — Eriksberg, Götaverken, Kockums, Lindholmen, Uddevallavarvet och Öresundsvarvet — för den helt dominerande delen av produktion, sysselsättning och export. I det följande kommer småvarven och båtbyggerierna inte att närmare beröras. Framställningen avser de större skeppsvarven.

Produktionen av handelsfartyg utgör varvsindustrins viktigaste verksamhet. Vid sidan av nybyggnader sysslar varven också med fartygsreparationer och tillverkning av dieselmotorer. Under senare år har nybyggnader av handelsfartyg utgjort nära 80 procent av saluvärdet inom varvsindustrin. Repara-

tionsandelen har uppgått till 7 å 8 procent och den resterande delen förs under rubriken »krigsfartyg och övrigt».

Som mått på produktionsvolymen inom varvsindustrin kan man använda dels storheter som saluvärde eller förädlingsvärde, dels storheter som närmast avspeglar den kvantitativa utvecklingen. Till den sistnämnda kategorin hör bl. a. måttet bruttoregister-ton (BRT), som i det följande kommer att brukas vid sidan av de traditionella ekonomiska måtten.

Historisk bakgrund

Redan under mellankrigstiden arbetade sig svensk varvsindustri fram till en av de stora inom skeppsbyggeriet i världen. Bland anledningarna härtill kan nämnas att de svenska varven mycket tidigt, internationellt sett, upptog tillverkning av motorfartyg och tankfartyg. Så tidigt som vid mitten av 1920-talet uppgick tankfartygens andel av tonnageproduktionen till över hälften.

Konjunkturvaxlingarna har starkt påverkat fartygsproduktionens omfattning. Depressionsåren under såväl 1920- som 1930-talet avspeglas i produktionskurvan med mycket markanta nedgångar. Den svenska varvsindustrin klarade sig dock under krisåren avsevärt bättre än de flesta andra länders. År 1933 t. ex. uppgick Sveriges andel av världsproduktionen till 12½ procent, vilket är den högsta andel som någonsin upp-

nåtts. Mätt med våra dagars mått var naturligtvis produktionen under mellankrigstiden tonnagemässigt sett liten. År 1930 sjösatte de svenska varven totalt 130 000 BRT och år 1939 totalt 210 000 BRT. Vår andel av världsproduktionen understeg aldrig 5 procent under 1930-talet.

Varvsindustrins utveckling under tiden efter andra världskriget karakteriseras först av en mycket snabb expansionsperiod, som varade fram till 1959. Den svenska fartygsproduktionen ökade från 0,25 miljoner BRT år 1948 till 0,95 miljoner BRT år 1959, en ökning med nära 10 procent per år. Därefter inträdde en stagnationsperiod med starkt pressade konkurrensförhållanden. Omslaget i varvsindustrins konjunkturer hängde samman med Suezkrisen och accentuerades sedan av den japanska exportoffensiven. År 1965 uppgick det sjösatta tonnaget till 1,17 miljoner BRT. Sett över hela efterkrigstiden har tonnageproduktionen ökat med i genomsnitt knappt 8 procent per år.

De svenska varvens produktion har under efterkrigstiden utvecklats parallellt med världsproduktionen av handelsfartyg. Detta har inneburit att Sveriges andel av världsproduktionen hela tiden legat tämligen konstant vid 9 à 10 procent. Övriga skeppsbyggarländers relativa betydelse har däremot varit underkastade både snabba och stora förändringar. Så t. ex. har Storbritanniens andel minskat från 51 procent år 1948 till 10 procent år 1964. Japans varvsindustri kom snabbt igång efter kriget och år 1951 svarade den för 12 procent av världens sjösatta tonnage. Dess andel av världsproduktionen fluktuerade något under de följande åren, men sedan 1956 har Japan varje år producerat ett större tonnage än något annat land. År 1965 sjösattes vid japanska varv 44 procent av den totala världsproduktionen.

Exporten spelar en dominerande roll för de svenska varven. Under senare år har exportandelen uppgått till ca 80 procent av produktionen. Exportens stora betydelse är inte någon nyhet för de senaste årens utveckling. Redan under mellankrigstiden sökte sig varvsindustrin ut på exportmarknaderna. Under 1930-talet t. ex. understeg exportandelen aldrig 60 procent. De fartyg, som byggs för utländsk räkning går huvudsakligen till norska redare. Under efterkrigstiden har svenska varv svarat för i genomsnitt ungefär 30 procent av nybyggena inom den norska handelsflottan.

Ett synnerligen framträdande drag för utvecklingen inom fartygsbyggandets område har varit inriktningen, framför allt de senaste åren, mot allt större fartyg. Detta har särskilt gällt tankfartygen, där de japanska varven gått i spetsen. Förutom storleksökningen har allt högre farter bidragit till att öka tonnagets effektivitet. Vad gäller fördelningen på fartygstyper består den svenska produktionen till stor del av tankfartyg och bulklastfartyg. Under tiden efter andra världskriget har tankkernbyggen vissa år uppgått till över $\frac{3}{4}$ av vid svenska varv sjösatt tonnage. Under de senaste åren har vidare kyl-lastfartygen utgjort en icke obetydlig andel av produktionen.

Sammanfattningsvis kan följande sägas om varvsindustrins hittillsvarande utveckling och ställning. Den svenska varvsindustrin har en utpräglat internationell inriktning. Ingen annan av de stora skeppsbyggarnationerna har en så stor exportandel. Den helt dominerande delen av exporten har sedan lång tid tillbaka gått till norska redare. I jämförelse med andra länder har Sveriges andel av världsproduktionen varit påfallande konstant. Detta innebär att produktionen hittills ökat i ungefär samma takt som den totala tonnagepro-

duktionen i världen. Inriktningen på stora tank- och bulklastfartyg har under senare år blivit alltmer markerad. Suezkrisen och den japanska varvsexpansionen har fått mycket allvarliga följder för varvsindustrin i världen och den av överkapacitet präglade situationen har lett till en successiv skärpning av konkurrensläget för svensk varvsindustri.

Enkätresultatet

De enkätresultat som i det följande lämnas baseras ej på planer från de enskilda företagen inom varvsindustrin. Bedömningen av den framtida utvecklingen har i stället gjorts centralt inom Sveriges Varvsindustriförening.

För varvsindustrin som helhet planeras en produktionsökning (mätt i saluvärdet) på totalt 13 procent mellan 1963 och 1970, vilket motsvarar en årlig tillväxttakt på knappt 2 procent. Jämförda med den tidigare utvecklingen innebär planerna en betydligt lägre ökningstakt. Under 1950-talet uppgick nämligen produktionsökningen (mätt med förädlingsvärdet i fasta priser) till

Diagram 8: 1. Varvsindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd

Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Förädlingsvärde 1963 = 810 milj. kr.

Antal anställda 1963 = 32 350

Förädlingsvärde per anställd 1963 = 25 050 kr.

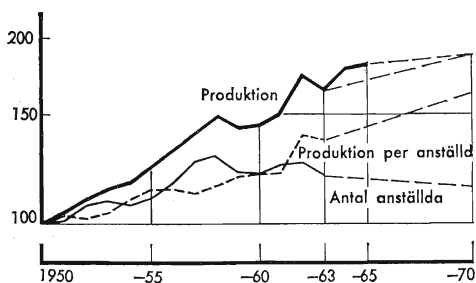
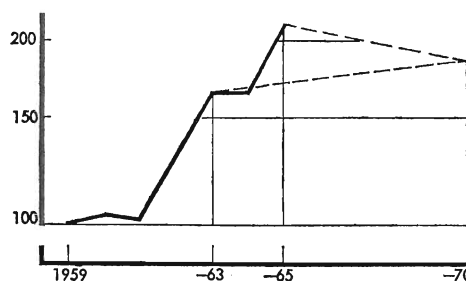

Diagram 8: 2. Export av fartyg, volym

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Exportvärde 1963 = 1 310 milj. kr.

i genomsnitt 3,7 procent per år och mellan 1960 och 1965 till 4,6 procent per år. Produktionsökningen mellan 1963 och 1965 — totalt 10 procent — innebär att den planerade produktionsökningen mellan 1963 och 1970 i det närmaste uppnåts. Om planerna för 1970 är realistiska, skulle en produktionsökning på totalt 3 procent behöva äga rum fram till 1970.

I enkäten vid föregående långtidsutredning angavs för perioden 1959—1965 en planerad produktionsökning på i genomsnitt 3,1 procent per år. Så vitt man nu kan se har produktionen i verkligheten ökat något snabbare och kan beräknas ha uppgått till 4 procent per år.

Antalet anställda inom varvsindustrin ökade från 1950 till 1958 med totalt 29 procent. Det sistnämnda året nåddes toppen på sysselsättningskurvan under efterkrigstiden och antalet anställda uppgick då till 34 700. Sysselsättningen har därefter med något avbrott successivt minskat och låg 1965 ungefär 10 procent under 1958 års nivå. I den förra enkäten planerades en ökning av antalet anställda med totalt 5 procent från 1959 till 1965. I verkligheten minskade antalet anställda. Enligt enkäten planeras en viss ytterli-

gare minskning av sysselsättningen fram till 1970.

Kan planerna förverkligas?

Frågan om planerna kan förverkligas kan synas omotiverad med tanke på vad som nämdes ovan, nämligen att den för 1970 planerade produktionsnivån nära nog uppnåddes redan 1965. Enligt planerna skulle alltså en produktionsökning på totalt endast 3 procent vara att vänta fram till 1970. Här skall närmast diskuteras om det är realistiskt att tänka sig en stagnationsperiod inom svensk varvsindustri under de närmaste fem åren. Man kan rentav ställa frågan om det är möjligt att uppehålla den nuvarande produktionsnivån fram till 1970.

När det i avsnittet ovan talats om produktionen har denna mätts med förädlingsvärdet i fasta priser. Förändringar i produktionen avser alltså förändringar i förädlingsvärdet. För varvsindustrins del föreligger emellertid vissa svårigheter att på ett tillfredsställande och adekvat sätt beräkna förädlingsvärdet i fasta priser. Förändringar i produktionens sammansättning med avseende på exempelvis fartygstyper medför bl. a. problem vid beräkningarna. Dessa statistiska mätproblem kan ha haft en viss inverkan på de redovisade enkätresultaten. En viss osäkerhetsmarginal bör därför åsättas de redovisade plansiffrorna. Även en relativt vid sådan ändrar dock inte huvudresultatet av enkäten, nämligen att varvsindustrin har mycket små möjligheter att öka produktionen fram till 1970.

Världens varvsindustri har för närvarande en kapacitet som är fullt tillräcklig för att täcka tonnageefterfrågan under flera år framåt. Detta samman-

hänger främst med den kraftiga utbyggnad som skett i Japan under de senaste tio åren. Med de japanska varven som ledare har detta lett till en priskonkurrens, som fått synnerligen allvarliga följder för de europeiska varven och resulterat i flera nedläggningar.

De svenska varven har i denna situation lyckats hävda sig relativt väl kvantitetsmässigt sett och har behållit sin andel av tonnageproduktionen i världen. Detta har emellertid fått ske till priset av en så starkt försämrad lönsamhet att industrin kan sägas befinna sig i en akut kris. I längden kan man inte fortsätta att producera till de priser man nu tvingas acceptera.

Då långa krediter blivit en allt betydelsefullare faktor i konkurrensen om fartygsbeställningarna, har de svenska varven tvingats till en omfattande kreditgivning, som medfört avsevärda finansieringsproblem. I många länder ges sedan länge direkta statliga subventioner till fartygsproduktionen.

Under de närmaste åren förefaller inte situationen inom världens varvsindustri att utveckla sig så att kapacitet och efterfrågan kommer ens i någorlunda balans. Den hårda konkurrensen kommer således att bli bestående. Den stora frågan är emellertid hur länge de japanska varven kan fortsätta med sin nuvarande prispolitik och exceptionella kreditgivning. Det är troligt att kostnadsstegringarna i Japan kommer att tvinga varven att successivt höja fartygspriserna. Med intensifierad rationalisering av produktionen och fortsatta tekniska försteg inom konstruktionsteknikens område torde det finnas möjligheter för de svenska varven att kunna upprätthålla den nuvarande produktionsnivån fram till 1970. Några möjligheter till större produktionsökningar synes dock knappast föreligga. Sett i ett längre perspektiv skulle

detta innebära att senare hälften av 1960-talet sannolikt måste betraktas som en stagnationsperiod för svensk varvsindustri.

Utvecklingen under 1970-talet

Den svenska varvsindustrins utvecklingsmöjligheter under de kommande femton åren diskuteras utförligt i skriften »*Världens handelstonnagebehov och svensk varvsindustri 1964—80*», författad av Göran Norström (Småtryck från IUI, nr 34, 1965). I detta arbete har författaren först sökt uppskatta tonnagebehovet år 1980 för den sjöburna handeln. Detta görs separat för de viktigaste varuslagen i internationell handel. Beräkningarna läggs sedan till grund för en kalkyl av den fartygsproduktion som behövs 1980 för att ersätta äldre tonnage och möjliggöra den behövliga tonnageökningen. Mot denna bakgrund diskuteras sedan det framtida utrymmet för en produktionsökning vid de svenska varven. Den följande framställningen bygger helt på resultaten i Norströms arbete. Det bör observeras att i det följande används begreppet sjösatt tonnage och icke förädlingsvärdet som mått på varvsindustrins produktion.

Den totala världsproduktionen av fartyg uppgick år 1964 till omkring 10 miljoner BRT. Enligt Norströms beräkningar kan produktionen år 1980 väntas uppgå till närmare 15 miljoner BRT, varav ungefär 7 miljoner BRT tankernybyggen.

Under de senaste femton åren har den svenska fartygsproduktionen ökat med i genomsnitt 7 procent per år. En fortsatt ökning i denna takt skulle innebära att ca 3 miljoner BRT producerades år 1980. Därmed skulle Sveriges

andel av världsproduktionen öka från 10 till 20 procent. Visserligen har flera länders andelar varit underkastade större förändringar än så under efterkrigstiden, men med tanke på den hittillsvarande konstansen i Sveriges andel förefaller en sådan radikal förändring föga trolig. För den långsiktiga utvecklingstendensen i framtiden har man alltså att räkna med en betydande avmattning i tonnageproduktionens tillväxttakt.

Om man utgår ifrån att Sverige även i framtiden kommer att svara för ca 10 procent av tonnageproduktionen i världen skulle detta innebära att de svenska varven år 1980 skulle sjösätta ca 1,4 miljoner BRT. Detta skulle fram till 1980 ge en årlig produktionsökning på i genomsnitt endast 2 procent mot den gångna femtonårsperiodens 7 procent.

Norska och svenska redare intar en dominerande ställning som köpare av svenskbyggda fartyg och tar normalt ca 80 procent av de svenska varvens produktion. Om man som ett tredje räkneexempel utgår ifrån att de svenska varven behåller sina marknadsandelar i Sverige och Norge och att den totala efterfrågan på tonnage i dessa länder utvecklas som tidigare, skulle den totala produktionen år 1980 uppgå till 1,6 miljoner BRT. Den årliga produktionsökningen skulle i detta fall bli ca 3 procent och Sveriges andel av världsproduktionen skulle öka till ca 11 procent. Det är viktigt att betona att beräkningarna av en så förhållandevis låg produktionsökning vilar på förutsättningen att de svenska varven behåller sin ställning som leverantörer till norska redare. Man kan därför säga att utvecklingen på den norska marknaden är av dominerande betydelse för de svenska varvens produktionsutveckling.

Som tidigare nämnts är det osannolikt att de svenska varvens produktion tonnagemässigt sett kommer att öka lika snabbt i framtiden som hittills under efterkrigstiden. En sådan utveckling skulle nämligen förutsätta att konkurrenssituationen förändrades radikalt till Sveriges förmån. Genom rationella arbetsmetoder och avancerad konstruktionsteknik har de svenska varven hittills kunnat hävda sin ställning. Vidare har produktionen huvudsakligen varit inriktad på stora tankfartyg och bulklasterfartyg, som kräver en relativt sett mindre arbetsinsats än andra fartygstyper. Denna inriktning har delvis kompenserat det höga löneläget. Men även de japanska varven, trots sitt gynnsamma kostnadsläge, har huvudsakligen producerat stora fartygsenhe-

ter. Man måste utgå ifrån att så blir fallet även i framtiden i och med att löneklyftan kan väntas minska.

För att i framtiden kunna behålla sin ställning som fartygsbyggare blir det nödvändigt för de svenska varven med fortsatt inriktning på mindre arbetskrävande fartygstyper och med intensifierat tekniskt utvecklingsarbete. Därjämte kan den markanta trenden mot mer specialiserade fartygstyper för containers, roll-on — roll-off etc., öppna nya utvecklingsmöjligheter, som det gäller att tillvarata. Även om det långsiktiga perspektivet för varvsindustrins utveckling gör att det finns anledning till en viss försiktig optimism bör det understrykas att denna utveckling helt betingas av hur det aktuella krisläget kommer att lösas.

KAPITEL 9

Jord- och stenindustri

Omfattning och struktur

Till gruppen jord- och stenindustri räknas torvindustri, stenindustri, kalk- och kritbruk, tegelbruk, glasbruk, porslins-, kakel- och lergodsfabriker, cementfabriker samt cementvaru- och betongvarufabriker. Antalet anställda inom dessa verksamhetsgrenar uppgick år 1963 till 43 300 och samma år svarade branschen för något mindre än 5 procent av förädlingsvärdet inom hela industrin. Hur branschens sysselsättning och förädlingsvärde år 1963 fördelades mellan de olika delbranscherna framgår av tabell 9:1.

Jord- och stenindustrin är till övervägande del en hemmamarknadsindustri. En viss export och import förekommer visserligen — företrädesvis av glas och porslin — och på dessa varuområden är den internationella kon-

kurrensen av betydelse. Huvudparten av branschens produktion består emellertid av varor som i vårt land numera endast i mycket ringa utsträckning är föremål för internationell handel.

Historisk bakgrund

Såväl under mellankrigsperioden som under efterkrigstiden har jord- och stenindustrins produktionsvolym trendmässigt stigit i ungefär samma takt som den totala industrins produktion. Produktionstillväxten har i främsta rummet burits upp av en snabb expansion inom cement-, cementvaru- och betongvaruindustrierna. Cementproduktionen är i dag ungefär 10 gånger så stor som vid 1920-talets början och inom cementvaru- och betongvaruindustrierna har produktionsökningen va-

Tabell 9:1. Jord- och stenindustrins omfattning år 1963

Bransch	Anställda		Förädlingsvärde	
	Antal	Procentuell andel av hela industrin	Miljoner kronor	Procentuell andel av hela industrin
Torvframställning	568	0,1	10	0,1
Stenindustri	5 911	0,6	158	0,6
Kalk- och kritbruk	1 335	0,1	47	0,2
Cementfabriker	2 175	0,2	129	0,5
Cementvaru- och betongvarufabriker	11 742	1,3	402	1,5
Tegelbruk	5 928	0,6	139	0,5
Porslins-, kakel- och lergodsindustri .	5 949	0,6	123	0,5
Glasindustri	7 229	0,8	176	0,7
Annan jord- och stenindustri	2 457	0,3	96	0,4
Hela jord- och stenindustrin	43 294	4,7	1 281	4,8

Källa: SOS Industri 1963.

rit ännu större. Denna expansion sammanhänger givetvis i första hand med cementprodukternas stora framgång i konkurrensen med andra inom byggnads- och anläggningsverksamhet utnyttjade material. Denna framgång är betingad delvis av framkomsten av nya varor — exempelvis lättbetong, betongrör, byggelement m. m. — delvis av prisutvecklingen. Det kan här nämnas att priset på cement förblivit praktiskt taget oförändrat sedan 1950-talets början. Under åren närmast efter andra världskriget förekom en avsevärd export av cement. Efter hand byggdes emellertid den inhemska produktionskapaciteten upp i avnämrländerna, vilket medförde en successiv reducering av den svenska exporten. Efter 1950-talets mitt har denna varit obetydlig.

Betongvaruindustrins företagsstruktur är olik cementindustrins. Cementtillverkningen är i vårt land starkt koncentrerad och bedrivs av endast två företag. Betongvarutillverkningen däremot är spridd mellan ett antal små företag. Denna olikhet i företagsstruktur sammanhänger med olikheter i stor driftsfördelar, transportkostnader och kapitalintensitet.

Cementprodukternas stora expansion har av naturliga skäl återverkat på utvecklingen inom tegelindustrin. Denna har uppvisat en stagnerande bild ända sedan 1920-talets mitt. Produktionen är i dag endast obetydligt större än i slutet av 1930-talet. Tillverkningen av murtegel har minskat starkt under efterkrigstiden. Produktionen av fasadtegel samt vissa mer förädlade produkter såsom golv- och väggplattor m. m. har dock successivt stigit.

Inom såväl glasindustrin som porslinsindustrin steg produktionen snabbt under mellankrigstiden, delvis såsom en följd av att man lyckades undan-

tränga en betydande import av bl. a. fönsterglas och sanitetsporslin. Under efterkrigstiden har dessa industrier fortsatt att expandera men i något långsammare takt än tidigare. Retardationen är särskilt märkbar för porslinsfabrikerna, där tillverkningen av sanitetsporslin visserligen ökat men där hushållsporslinstillverkningen minskat avsevärt som en följd av sjunkande inhemska efterfrågan i förening med en stigande import.

Som en följd av den stora ökningen i bostadsbyggandet under de senaste fem åren har ökningstakten i jord- och stenindustrins produktion varit exceptionellt hög mellan 1960 och 1965. Produktionen har sedan 1960 stigit med i genomsnitt 9½ procent per år. Liksom tidigare är det betongvarorna som uppvisar den största produktionstillväxten. Tegelindustrins produktion har även under denna tid förblivit i det närmaste oförändrad medan tillverkningen av hushållsporslin minskat under trycket av en övermäktig importkonkurrens. Tillverkningen av fönsterglas har stigit jämförelsevis långsamt, delvis beroende på en ökad import.

Under de allra senaste åren har tillverkningen av buteljglas stigit mycket starkt. Expansionen på detta område sammanhänger med en stigande konsumtion av malt- och läskedrycker, en ökad kassation av returglas samt en övergång till engångsglas.

Enkätresultatet

Enligt enkäten planerar företagen inom jord- och stenindustrin att öka sin produktion med 63 procent mellan 1963 och 1970. Det innebär en årlig ökning med drygt 7 procent per år i genomsnitt. Då produktionen beräknas ha stigit med 23 procent mellan 1963 och

1965 behöver uppgången under de kommande fem åren dock inte bli större än knappt 6 procent per år för att den planerade produktionsnivån 1970 skall nås. Uppenbarligen skulle en sådan utveckling innebära ett klart brott mot den senaste femårsperiodens produktionstrend.

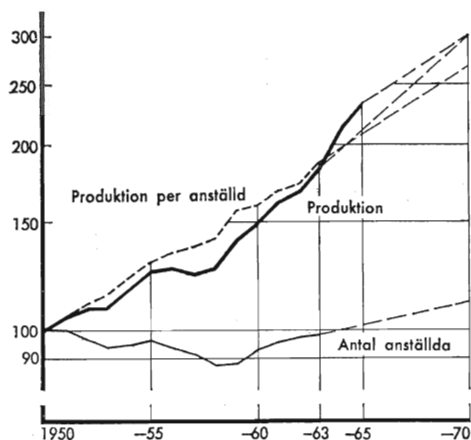
Sysselsättningen skall enligt planerna stiga med totalt 12 procent under de sju åren. I absoluta tal innebär det en ökning med ca 5 300 personer.

För cement-, cementvaru- och betongvaruindustrierna m. m. uppgår den planerade produktionshöjningen till drygt 60 procent, vilket innebär en 7-procentig årlig ökning. Den planerade expansionstakten är tydligen avsevärt lägre än den, som kommit till stånd under den senaste femårsperioden. Sysselsättningen väntas öka med 3 procent per år.

Inom tegelbruken väntas produktionen stiga med 1½ procent per år och

Diagram 9: 1. Jord- och stenindustri

---- planer
Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
Förädlingsvärde 1963 = 1 280 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 43 300
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 29 600 kr.

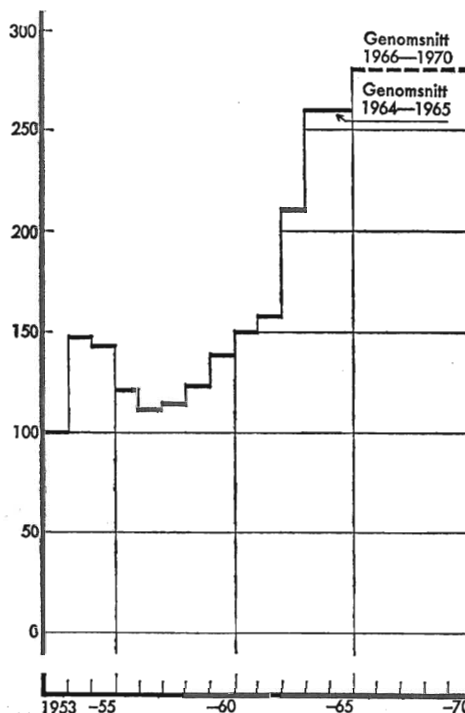
sysselsättningen minska med 3 procent per år. En sådan utveckling skulle i stort sett innebära en fortsättning på den långsiktiga trenden.

Såväl porslins- som i all synnerhet glasindustrin redovisar starkt expansiva produktionsplaner. Porslinsfabrikerna räknar med en årlig uppgång på 6½ procent och glasindustrin med en uppgång på inte mindre än 13½ procent per år. Sistnämnda siffra må dock försees med den reservationen att en viss överskattning kan ha skett på grund av brister i det statistiska materialet. Sysselsättningen inom porslins- och glasindustrierna väntas stiga med ½ respektive 3½ procent per år.

Diagram 9: 2. Jord- och stenindustri

Investeringar i fasta priser
Index: 1953 = 100.
---- planer

Investeringar 1963 = 500 milj. kr.
därav: underhåll och reparationer = 130 milj. kr.

Kan planerna förverkligas?

Den dominerande delen av jord- och stenindustrins produkter finner sin avsättning inom byggnads- och anläggningsverksamheten. Hur avsättningsförhållandena inom branschen kommer att utvecklas är därför huvudsakligen beroende av byggnads- och anläggningsverksamhetens framtida utveckling. Därvid gäller givetvis att avsättningsmöjligheterna för sanitetsporlin och fönsterglas i huvudsak bestäms av bostadsbyggandet, medan byggnadsämnesindustrins och stenindustrins avsättningsmöjligheter även beror på annan byggnads- och anläggningsverksamhet.

Mycket talar för att cement- och betongvarorna kommer att fortsätta att vinna terräng på andra byggnadsmaterials bekostnad. Samtidigt finns det all anledning tro att den tidigare trenden mot en successiv överflyttning av arbetsmoment från byggnadsplats till byggnadsämnesindustri, som länge gjort sig gällande, kommer att fortsätta. Vad cementprodukterna beträffar torde denna process ännu befinna sig i ett inledningsskede och tekniska förutsättningar finns för en mycket snabb utveckling på det området. Detta gör att man har all anledning räkna med att efterfrågan på cementprodukter kommer att stiga väsentligt snabbare än byggnads- och anläggningsverksamhetens volym.

Avsättningsutrymmet för sanitetsporlin och fönsterglas torde i stort sett växa i takt med — eller möjligen något snabbare än — bostadsbyggandet. Utsikterna för hushållsporlinets del är däremot mörka; tillverkningsprocessen är extremt arbetsintensiv och det gör att förutsättningarna för konkurrens med import inte är stora i ett höglöneland som vårt. Vad gäller annat glas än fönsterglas torde man kun-

na vänta en starkt stigande efterfrågan på emballageglas, speciellt buteljglas; den starkt stigande efterfrågan på malt- och läskedrycker i kombination med en successiv övergång till engångsglas kommer rimligen att medföra en mycket stor ökning av buteljglasförbrukningen.

Enligt långtidsutredningens kalkyler kommer investeringarna såväl i bostäder som i anläggningar att stiga med drygt 5 procent per år under femårsperioden 1965—1970. En sådan utveckling kommer med all sannolikhet att medföra en ökning i efterfrågan på cement-, cementvaru- och betongvaruindustrins produkter, som väsentligt överstiger 5 procent per år. Sannolikt kommer också ökningstakten i efterfrågan på sanitetsporlin och glas att bli högre än 5 procent. Även under hänsynstagande till de begränsade möjligheterna till expansion inom tegelindustrin och inom hushållsporlins-tillverkningen förefaller det sannolikt att avsättningsutrymmet för jord- och stenindustrins produkter kommer att växa med åtminstone 5 procent per år. Några svårigheter att finna avsättning för den inom branschen planerade produktionsökningen torde därför inte uppkomma.

Utvecklingen under 1970-talet

Vilken produktionstillväxt, som kan tänkas komma till stånd inom jord- och stenindustrin under 1970-talet, beror i första hand på byggnads- och anläggningsverksamhetens utveckling under det decenniet. Hur den utvecklingen kommer att bli kan vi i dag inte säga med någon större grad av säkerhet. Om vi utgår ifrån att nationalprodukten kommer att stiga med 4 procent per år torde man emellertid kun-

na räkna med att byggnads- och anläggningsverksamheten stiger något snabbare. Då vi samtidigt har anledning att även för 1970-talet tro på en fortsatt överflyttning av arbetsmoment från bygglats till byggnadsämnesindustri torde den årliga tillväxten i avsättningsutrymmet för jord- och stenindustrins produkter komma att bli åtminstone 5 procent.

En ökning av jord- och stenindustrins produktion med omkring 5 procent per år skulle innebära att produktionstillväxten inom den branschen skulle bli ungefär lika hög som produktionstillväxten inom hela industrin. En sådan utveckling skulle stå i god överens-

stämmelse med den långsiktiga trenden i vårt land. Den skulle också stå i god överensstämmelse med det mönster för branscutvecklingen inom industrin, som sedan länge gjort sig gällande i de ekonomiskt utvecklade länderna.

Med all sannolikhet kommer de hittillsvarande trenderna i de olika delbranschernas utveckling att göra sig gällande även under 1970-talet. Cement- och cementvaruindustrierna samt vissa delar av glasindustrin torde bli expansiva också under det decenniet. Att någon omsvängning skulle komma till stånd för tegelindustrins del är knappast att vänta och för hushållsvarslinet förefaller situationen föga hoppfull.

KAPITEL 10

Skogsindustri

Omfattning och struktur

Såsom skogsindustri räknas i detta sammanhang dels träindustri, dels massa- och pappersindustri. Till den förra branschen hör sågverk och hyvlerier, låd- och fanerfabriker, snickerifabriker, möbelfabriker m. m. Till den senare branschen hör anläggningar för tillverkning av slipmassa, cellulosa, papper samt wallboard. Framställning av pappersvaror — tapeter, kartonger, påsar, servetter etc. — faller emellertid inte under denna rubrik.

År 1963 svarade träindustrin för 6,2 procent och massa-, pappers- och wallboardindustrin för 6,5 procent av det totala förädlingsvärdet inom svensk industri. Bland träindustrins olika delbranscher var det året förädlingsvärdets fördelning följande: sågverk och hyvlerier 36 procent, snickerier 34 procent, möbelfabriker 21 procent och övrigt 9 procent. Hur det totala förädlingsvärdet inom massa-, pappers- och wallboardindustrierna fördelades mellan olika företagstyper framgår av följande uppställning (procenttal):

Fristående massaindustri	39
därav träsliperier	2
cellulosafabriker	37
Fristående pappersbruk	11
Integrerade massa- och pappersbruk	42
Wallboardfabriker	8

Svensk skogsindustri har i alla tider varit starkt exportorienterad. Dess andel av vårt lands totala utförsel uppgick un-

der mellankrigstiden till 40 à 50 procent. Andelen har emellertid successivt sjunkit och den har under de senaste åren stannat vid omkring 30 procent. Exporten är spridd till alla världsdelar och till ett stort antal olika länder. Den dominerande delen går dock numera till länder i Europa. Storbritannien, Västtyskland, Frankrike, Italien, Benelux och Danmark är de viktigaste av-nämarländerna. Den totala exporten av skogsprodukter (exkl. rundvirke och produkter från annan träindustri än sågverk) uppgick 1964 till 5 420 miljoner kronor. Därav svarade papper för 30 procent, massa och wallboard för 45 procent och sågade och hyvlade trävaror för 25 procent.

Historisk bakgrund

Skogsindustriernas utveckling under mellankrigsperioden kännetecknades av en snabb utveckling av massa- och pappersindustrierna samt en stagnation inom sågverken. Från 1920-talets början till 1930-talets slut steg produktionen av massa till mer än det dubbla och ökningen i pappersproduktionen var i det närmaste lika stor. Däremot låg produktionen av sågade bräder ännu vid 1930-talets slut kvar på samma nivå som vid 1920-talets början. Exporten av sågade och hyvlade bräder hade t. o. m. minskat ganska betydligt under de två decennierna. Snickeriindustrin utveck-

lades ganska långsamt fram till 1930-talets mitt. Den intensiva byggnadsverksamheten under 1930-talets senare del gav emellertid stimulans åt snickerierna, som då under några få år expanderade i mycket snabb takt.

Massaindustrins utbyggnad under mellankrigstiden avsåg i främsta rummet sulfatmassa och produktionen därav mångdubblades. Särskilt under 1930-talet steg de blekta kvaliteternas andel av den totala produktionen. Förändringarna i produktionen, mätt i ton, underskattar därför produktionsvolymens förändringar.

Efter andra världskrigets utbrott föll produktionen inom massa- och pappersindustrin mycket starkt. Under hela kriget var massaproduktionen endast ungefär hälften så stor som under 1930-talets senare år. Det dröjde sedan ända till 1951 innan rekordnoteringen från 1937 överträffades. Återhämtningen gick betydligt snabbare inom pappersindustrin.

Efter en viss stagnation under 1950-talets fyra första år har såväl massa- som pappersindustriernas produktion stigit snabbt ända fram till 1964. I motsats till utvecklingen under 1930-talet var det nu pappersindustrin som var klart mest expansiv. Under den senaste femtonårsperioden har pappersproduktionen i ton stigit med 6,5 procent per år i genomsnitt och produktionen av massa med 4,9 procent. Expansionen inom pappersindustrin hänför sig i främsta rummet till tidningspapper, kraftpapper och kraftliner. Inom massaindustrin är det under efterkrigstiden liksom under mellankrigstiden sulfatmassan, och speciellt blekt sådan, som gått framåt. Produktionen av dissolvingmassa har däremot stagnerat. Tillverkningen av halvkemisk massa började på 1950-talet och har sedan dess stigit snabbt. Än så länge är den dock av liten

omfattning i jämförelse med tillverkningen av kemisk massa.

Exporten av papper har stigit med 6,7 procent per år i genomsnitt sedan 1950. Eftersom en successivt stigande andel av massan förädlats till papper har massaexporten inte kunnat stiga i samma grad. Den genomsnittliga årliga ökningen sedan 1950 stannar vid 3,7 procent. Exportens länderfördelning har successivt förskjutits emot Väst-europa. De transoceana leveranserna blir allt mindre betydelsefulla. Speciellt har exporten på USA minskat radikalt.

För träindustrin utgjorde hela 1950-talet en stagnationsperiod. Vid decenniets slut låg produktionsvolymen endast ca 15 procent över 1950 års nivå. Ett markant omslag skedde emellertid vid 1960-talets inträde och under de senaste fem åren har produktionen stigit med drygt 7 procent per år i genomsnitt. Uppgången har varit mest framträdande inom snickerifabrikerna, men även sågverksproduktionen har stigit långt snabbare än tidigare.

Träindustrins export består till helt övervägande del av sågade och hyvlade trävaror. Exporten från den övriga träindustrin uppgick till 222 milj. kronor 1964 eller ca 15 procent av hela träindustrins export. Möbelindustrins och snickeriernas export har flerdubblats under de senaste tio åren.

Den internationella marknaden för skogsindustrins produkter har under hela den gångna delen av detta decennium präglats av en mycket hård konkurrens och ett visst utbudsöverskott. Utbyggnaden av världens cellulosaindustri har tenderat att gå snabbare än vad som svarat mot konsumtionens ökning och de svenska exportörerna har på alla viktigare marknader förlorat åtskillig terräng till konkurrenter i andra länder, särskilt Nordamerika och Finland. De svenska företagen har under

långa perioder inte utnyttjat sin produktionskapacitet till fullo. Under de senaste tio åren har cellulosapriserna visat en sjunkande trend; från 1955 till 1964 sjönk t. ex. exportmedelpriset på blekt sulfitmassa med 16 procent. De svenska företagens lönsamhet har därigenom försämrats. Pappersmarknaden har varit något mindre kärv än cellulosamarknaden, men för vissa kvaliteter — däribland kraftpapper och tidningspapper — har avsättningssvårigheter ibland förelegat och de svenska brukens kapacitet har inte alltid helt kunnat utnyttjas. Trävarumarknaden har pressats av stora utbud, särskilt från Sovjetunionen, Finland och Kanada. Priserna har dock under 1960-talet utvecklats något gynnsammare än cellulosapriserna.

Enkätresultatet

Produktionsplanerna för *massa-, pappers- och wallboardindustrierna* anger

Diagram 10: 1. *Massa-, pappers- och wallboardindustri*

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Förädlingsvärde 1963 = 1 720 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 55 550
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 31 000 kr.

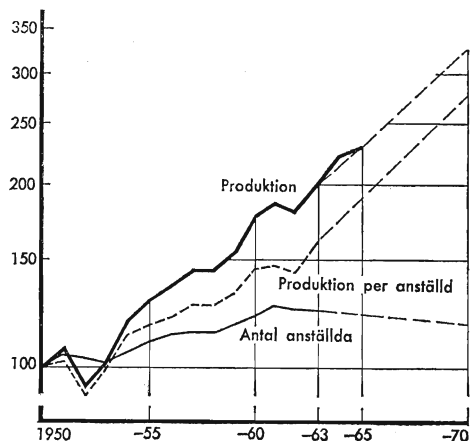
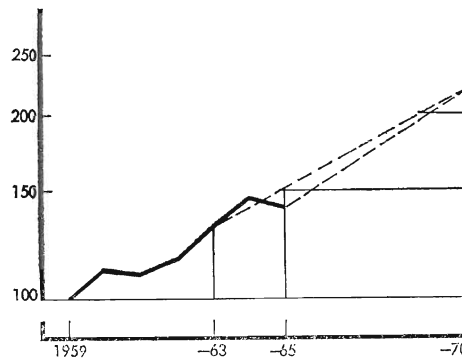

Diagram 10: 2. *Export av massa, papper, wallboard och pappersvaror, volym*

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Exportvärde 1963 = 3 650 milj. kr.

en ökning från 1963 till 1970 på 66 procent, dvs. $7\frac{1}{2}$ procent per år i genomsnitt. Då produktionen mellan 1963 och 1965 kan beräknas ha stigit med 15 procent skulle därmed ökningen mellan 1965 och 1970 behöva bli 44 procent, dvs. $7\frac{1}{2}$ procent per år.

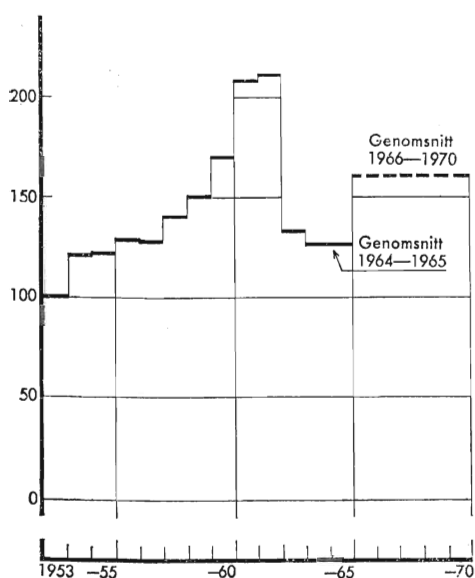
Under den senaste tioårsperioden har massa- och pappersindustrins produktion stigit med genomsnittligt något mer än 6 procent per år. Den beräknade ökningstakten för 1960-talets senare del är således något högre.

Sysselsättningen inom branschen beräknas minska något. Den planerade produktionsökningen kräver därför att produktiviteten ökar med i genomsnitt 8 procent per år. Det är en anmärkningsvärt hög siffra, betydligt högre än för andra branscher. För den senaste tioårsperioden beräknas produktivetsökningen ha uppgått till ca $4\frac{1}{2}$ procent per år.

Exporten av massa, papper och wallboard väntas stiga i volym med 62 procent från 1963 till 1970. Med hänsyn till utvecklingen 1963—1965 betyder detta en ökning för resten av perioden på ca 50 procent, dvs. $8\frac{1}{2}$ procent per år. Den

Diagram 10: 3. Massa-, pappers- och wallboardindustri

Investeringar i fasta priser
 Index: 1953 = 100.
 - - - planer
 Investeringar 1963 = 800 milj. kr.
 därav: underhåll och reparationer = 310 milj. kr.

siffran ligger högre än vad som anges i konjunkturinstitutets exportstudie. Där räknas med 33 procent.¹

De angivna talen grundar sig på företagens planerade produktion 1970 »vid fullt kapacitetsutnyttjande». Det kan råda en viss tveksamhet om de svarande företagen tolkat detta som den tekniska kapacitet som praktiskt taget aldrig uppnås eller som den högsta produktion som erfarenhetsmässigt förväntas bli uppnådd i de år 1970 existerande anläggningarna. Vi har i de följande beräkningarna antagit, att kapacitetsutnyttjandet inom hela massaindustrin, i såväl fristående som integrerade anläggningar i genomsnitt kommer att vara 95 procent. Den förväntade produktionen i pappersbruken har dock inte nedjusterats. Dessa antaganden in-

nebär att enkätens genomsnittliga årliga ökningstal blir ca 0,5 procentenheter lägre.

På grundval av en speciell förfrågan till de företag som besvarade enkäten har vi beräknat att den tonnagemässiga produktionsökningen för massa skulle uppgå till 59 procent och för papper till 58 procent. Under hela efterkrigstiden har produktionen av papper stigit snabbare än produktionen av massa. Denna trend skulle således enligt planerna inte fortsätta under resten av 1960-talet.

Att förädlingsvärdet väntas stiga något mer än de i ton angivna ökningstalen hänger samman med att förädlingsgraden i genomsnitt kommer att höjas något. Det är främst genom att minska åtgångstalen för energi och emballage och i någon mån också för råvaror som förädlingsgraden höjs. Om utvecklingen mot högre kvaliteter för avsalumassan fortsätter, tenderar detta också att höja förädlingsgraden. Samtidigt har man den motsatta tendensen att pappersproduktionen alltmer inriktas på bulkvaror med relativt lågt förädlingsvärde per ton.

För träindustrins del planeras en produktionsökning mellan 1963 och 1970 på 50 procent. Mellan 1963 och 1965 kan uppgången beräknas till 18 procent, vilket innebär att den under de kommande fem åren skulle behöva uppgå till 5 procent i genomsnitt per år.

Träindustrins delbranscher visar stora olikheter i sina expansionsplaner. Möbelindustrin och snickerifabrikerna tänker sig att öka produktionen mycket kraftigt, medan siffrorna för exportsågverkens del är så låga, att den för 1970 planerade produktionsnivån torde ha nåtts redan 1965.

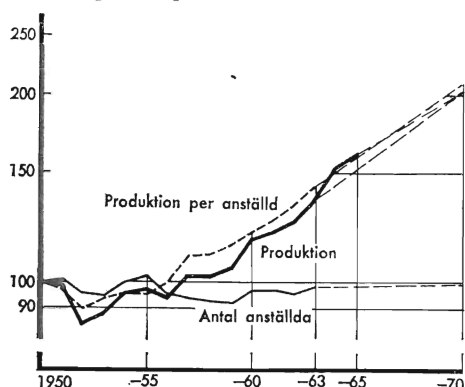
Att i enkätmaterialiet direkt utläsa den

¹ Siffran 33 procent inkluderar även export av pappersvaror. Denna är dock jämförelsevis ringa.

Diagram 10: 4. Träindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Förädlingsvärde 1963 = 1 650 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 69 750
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 23 650 kr.

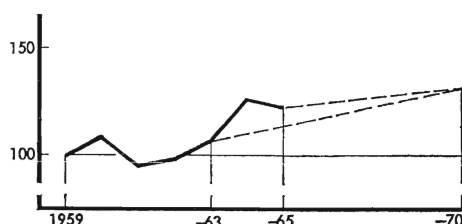
planerade produktionen av sågade och hyvlade trävaror går inte, eftersom företag med integrerad sågverks- och snickeritillverkning inte tillfrågats om separata uppgifter för de två verksamheterna. Därtill kommer att svarsprocenten för de mindre, fristående sågarna är låg och siffrorna för deras del mycket osäkra. Man kan emellertid utgå ifrån att exporten av sågade trävaror kommer att förbli i stort sett oförändrad fr. o. m. 1965 och en analys av tendenserna i den inhemska förbrukningen visar att denna skulle stiga med drygt 35 procent mellan 1963 och 1970. En sammanvägning av exportens och den inhemska förbrukningens ökningstal ger en total siffra på omkring 25 procent. Produktionen skulle då bli 2,4 milj. stds 1970 mot 1,9 milj. 1963. Den planerade ökningen i möbelindustrins och snickeriernas produktion behöver inte åtföljas av en lika stor ökning i deras förbrukning av sågade och hyvlade trävaror. En betydande del av produktionens ök-

8-614655

Diagram 10: 5. Export av trävaror, volym

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Exportvärde 1963 = 1 165 milj. kr.

ning torde i själva verket bero på ökad förädlingsgrad.

Värdet av hela träindustrins export väntas enligt enkäten stiga med 21 procent (i fasta priser) mellan 1963 och 1970. Då ökningen från 1963 till 1965 kan beräknas till omkring 13 procent, skulle uppgången mellan 1965 och 1970 behöva bli endast 7 procent. Den stämmer ganska väl med vad som förutses i konjunkturinstitutets exportstudie. Där räknar man med en ökning på 10 procent.

Snickerierna och möbelindustrin synes även fortsättningsvis komma att öka sin export mycket kraftigt. Utförseln av sågade och hyvlade trävaror skulle då stiga något mindre än det angivna ökningstalet för branschen som helhet.

Som redan nämnts lider enkätmaterialiet beträffande träindustrin av betydande svagheter. Branschen består till stor del av småföretag och svarsprocenten är låg. Siffrorna måste därför tas med betydande reservation.

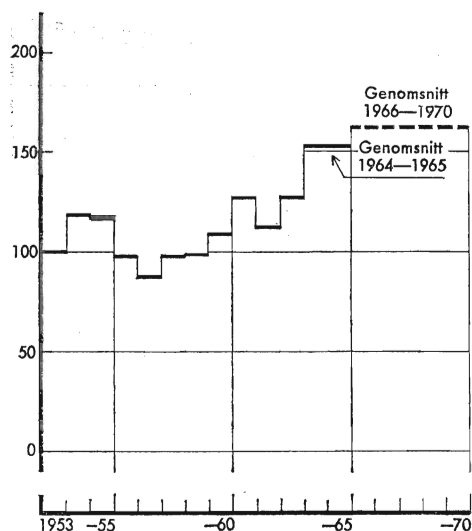
Kan planerna förverkligas?

För att underlätta ett studium av hur produktionsplaner, export- och konsumtionsprognoser passar ihop har vi upprättat en försörjningsbalans för massa och papper för 1970 (se tabell 10: 1).

Diagram 10: 6. Träindustri

Investeringar i fasta priser
Index: 1953 = 100.
- - - - planer

Investeringar 1963 = 270 milj. kr.
därav: underhåll och reparationer = 80 milj. kr.

I denna har siffrorna över produktionen 1970 beräknats utifrån enkätmaterialet. Den inhemska förbrukningen av papper och papp har erhållits från en efterfrågeprognos medan förbrukningen av massa har bestämts via ett antagande om massaåtgång per ton papper och papp. Exportsiffrorna blir därigenom skillnaden mellan produktion och inhemska förbrukning.

Vägs de bägge exportökningstalen samman med basårets exportvärden som vikter skulle branschens export stiga med 54 procent. Enkäten visade en exportökning på 62 procent. Skillnaden förklaras nästan helt av vårt antagande om kapacitetsutnyttjandet i massaindustrin. Enkätresultatet överensstämmer således väl med siffrorna i försörjningsbalansen. Exportökningstalen ligger däremot väsentligt över de 33 procent som framkom i KI's exportstudie. I denna har man analyserat trenden i

Tabell 10:1. Försörjningsbalanser för massa och papper 1963 och 1970

	1 000 ton		Ökning 1963— 1970 i procent
	1963	1970	
<i>Massa</i>			
Produktion.....	5 641	8 600	52
Export.....	3 208	4 600	44
(Exportandel).....	(58 %)	(53 %)	
Inhemska förbrukning (inkl. lagerförändring).....	2 433	4 000	64
<i>Papper och papp</i>			
Produktion.....	2 672	4 220	58
Export.....	1 645	2 750	67
Inhemska förbrukning (inkl. lagerförändring).....	1 027	1 470	43

Anm. 1. Enligt planerna skulle produktionskapaciteten för massa uppgå till ca 9 milj. ton 1970. Denna siffra har vi sedan sänkt med 5 procent.

2. Den inhemska förbrukningen av papper och papp år 1970 är hämtad ur en studie som är under utarbetande vid »Institutet för internationell ekonomi», Stockholms Universitet, av Arne Sundelin. Ökningen motsvarar en genomsnittlig årlig tillväxt på 5,2 procent. — Lagerförändringen 1970 har satts lika med noll.

3. Beräkningen av den totala inhemska förbrukningen av massa har grundats på antagandet att massaåtgången per ton papper och papp i genomsnitt kommer att uppgå till 0,95 ton trämassa år 1970. Enligt »Pulp and Paper Prospects in Western Europe», s. 146 var den 1960 i Finland, Sverige och Norge 956 kg/ton papper och papp.

den svenska importens andel av avnämrländernas totala import samt beräknat sambandet mellan denna och resp. lands BNP-ökning för perioden 1953—63. Prognosen bör dock tas med viss reservation, då man kan räkna med vissa avvikelser från det tidigare utvecklingsmönstret. Det finska utbudet kan med tanke på virkessituationen knappast stiga i samma takt som hittills. Dessutom är det möjligt att många av avnämrländernas import-

benägenhet ökar, som följd av att deras inhemska produktion inte kan växa lika snabbt i förhållande till deras konsumtion som tidigare. Även om utbudet från Nordamerika skulle accelerera torde därför de angivna exportökningstalen inte vara realistiska.

Av balansuppställningen ser man att pappersexporten relativt sett kommer att växa väsentligt snabbare än massaexporten. Detta är främst en konsekvens av att produktionsökningen är väsentligt större än tillväxten i den inhemska pappersförbrukningen. Den ringa ökningen av andelen massa som vidareförädlas inom landet ger också starkt utslag i exportökningstalen. En sådan utveckling betyder en relativ försvagning av Sveriges marknadsposition i Västeuropa när det gäller massa och en relativ förstärkning på papperssidan.

Huvudparten av vårt lands export av papper och massa går till Västeuropa. Prognoser pekar på att efterfrågan där kommer att stiga snabbt, t. o. m. så snabbt att en allt större del av förbrukningen kommer att behöva importeras från andra delar av världen. I så måtto ter sig förutsättningarna för svensk export gynnsamma. Problemet är emellertid att man samtidigt kan vänta en mycket betydande ökning i utbudet av massa och papper inte bara från Skandinavien utan även från Nordamerika under den kommande femårsperioden. Den rikliga tillgång man där har på billig vedråvara ger i konkurrensen på den europeiska marknaden betydande kostnadsfördelar ägnade att ytterligare pressa prisnivån. Prispressen kan under några av de närmaste åren, då marknaden skall svälja de stora kapacitetstillskotten i Nordamerika, bli så stark att några företag kanske beslutar att senarelägga en del av sina utbyggnadsprojekt till de första åren av 1970-talet. Ännu en osäkerhetsfaktor av stor betydelse

för marknadsutvecklingen utgör de framtida utbudet från Sovjetunionen.

Ungefär hälften av vårt lands pappersexport går till EEC-området. De höga tullar som möter där innebär en stor belastning för de svenska företagens lönsamhet och konkurrenskraft, i all synnerhet som hela tullen träffar förädlingen från massa till papper — massa kan nämligen införas tullfritt. Detta hämmar givetvis möjligheterna att öka exporten och innebär också risker för en på lång sikt olycklig geografisk fördelning av de produktiva resurserna.

Pappers- och massaindustrierna är extremt kapitalkrävande. De produktiva anläggningarnas kapitalvärde per anställd är inom dessa industrier tre à fyra gånger så stort som inom industrin som helhet. De investeringar som behövs för att åstadkomma den planerade produktionsökningen är därför mycket stora. Med nuvarande låga vinstmarginaler är det med all sannolikhet inte möjligt att på långt när självfinansiera dem. Massa- och pappersindustriernas förutsättningar att förverkliga sina planer torde därför — liksom vad gäller järn- och metallverkens — vara starkt beroende av de möjligheter kreditmarknaden erbjuder.

Om skogsindustrierna skall kunna förverkliga sina planer, måste givetvis virkesuttaget i landet öka betydligt. I tabell 10:2 redovisas en kalkyl över hur stor denna ökning blir och hur den fördelar sig mellan olika användningsområden. Den slutsats som dras där är att virkesförbrukningen år 1970 nästan skulle nå upp till den tillgängliga avverkningskvantiteten i landets skogar. Detta kan naturligtvis ge upphov till vissa problem, särskilt som tillgångens och efterfrågans geografiska fördelning är ojämn; man har anledning vänta sig knapphet på skog inom vissa områden — främst i Norrland — och god till-

Tabell 10: 2. Virkesförbrukningen (barr- och lövträd) 1965, 1970 enligt prognos, 1980 ett kalkylexempel

	milj. m ³ fub			Förändring 1970—1980	
	1965	1970	1980	milj. m ³ fub	%
Sågtimmer.....	20	21	26	+ 5	+24
Massa- och boardved.....	26	36	52	+16	+44
Brännved och övrigt virke.....	5	3	2	- 1	
Exportöverskott.....	1	1	1	0	
Lagerförändring.....	+1	0	0		
Avverkning.....	53	61	81	+20	+33
Motsvarande i milj. m ³ sk.....	65	75 ¹	100		

¹ Denna siffra överstiger LU's med nära 3 milj. m³ sk p.g.a. vårt antagande om kapacitetsutnyttjandet. LU's antagande var 90 procent. Dessutom har produktionen av sågade och hyvlade trävaror höjts något.

Anm. Den totala virkesåtgången till massa och wallboard 1970 har vi uppskattat till 41,3 milj. m³ fast mått under bark (fub), varav 5,3 antagits utgöras av sågverksavfall, vilket motsvarar 25 procent av den totala sågtimmerförbrukningen. För år 1980 har vi antagit att sågverksavfallet skall öka till 7,3 milj. m³ fub. Ökningen i den virkeskvantitet som står massa- och boardindustrin till förfogande mellan 1970 och 1980 enligt vårt avverkningsalternativ skulle då uppgå till 18 milj. m³ fub (16+2).

gång inom andra. Vidare försvårar de nuvarande ägare- och arronderingsförhållandena ett rationellt utnyttjande av hela skogskapitalet och dessa torde inte radikalt hinna ändras under 1960-talet. Dessa omständigheter gör att såväl avverknings- och transportkostnaderna som rotpriserna kan komma att stiga vid ökande avverkning.

Några större problem med att rekrytera arbetskraft behöver skogsindustrierna — på grund av sin geografiska belägenhet — knappast vänta.

Sammanfattningsvis kan sägas att råvarutillgången och avsättningsförhållandena — liksom också finansieringen — kan vålla vissa problem, särskilt för massaindustrin, när det gäller att förverkliga produktionsplanerna. Man kan därför vara något tveksam om möjligheterna därtill. Några avgörande skäl att betrakta planerna såsom orealistiska synes dock ej föreligga.

Utvecklingen under 1970-talet

En central fråga vid en bedömning av skogsindustrins expansionsmöjligheter är råvarubasens tillräcklighet. Enligt senaste riksskogstaxeringen uppgick den genomsnittliga årliga tillväxten till 78 milj. skogskubikmeter (m³ sk) under perioden 1953—1962. Den genomsnittliga totala avverkningen under denna period uppgick till ca 60 procent av återväxten för såväl barr- som lövträd. I mitten av 1960-talet utgjorde avverkningarna nära 80 procent av det anförda återväxttalet och 1970 tyder prognoserna på att man skulle ligga strax under detta.

Den senaste riksskogstaxeringen visade också att en betydande ökning i virkesförrådet har ägt rum från den andra riksskogstaxeringen 1938—1952 — en ökning med drygt 300 milj. m³ sk under en genomsnittlig tidsrymd av 14

år. Denna ackumulering av virkeskapital, något över en procent om året, har betytt en kraftig ökning i förrådet av skog i avverkningsmogen ålder och grövre dimensioner.

Även den årliga tillväxten har ökat. Sedan den första riksskogstaxeringen på 1920-talet har den stigit med i genomsnitt 1 procent om året. Öknings-talet var högre mellan de två senaste taxeringarna, ca 1,5 procent om året. Antar man att den årliga tillväxten fortsätter att öka med 1 procent om året skulle man 1980 vara uppe i en årstillväxt på närmare 100 milj. m³ sk.

Även under hela 1960-talet kommer avverkningarna enligt våra prognossiffror att ligga lägre än den årliga tillväxten. Virkesförrådet kommer därför ytterligare att öka. En oproportionerligt hög andel äldre skog, med låg volymtillväxt, kan visserligen inverka menligt på virkesförrådets avkastning, men samtidigt blir det angelägnare att öka avverkningarna för att anpassa skogens omloppstid till vad som är ekonomiskt optimalt.

I de virkesutredningar som gjorts efter kriget har man uppskattat den maximala avverkningsbara kvantiteten inom ramen för de skogspolitiska målsättningarna. Dessa uppskattningar har ständigt höjts och de faktiskt avverkade kvantiteterna har i efterhand inom vissa regioner visat sig ligga över virkestillgången enligt avverkningsberäkningarna. En av många orsaker till denna tendens att underskatta kan vara att skogsvårdsinsatserna vuxit mer och att den tekniska utvecklingen (t. ex. växtförädling, gödsling) gått fortare än man kalkylerat med. Det finns anledning att räkna med att skogsbruket liksom jordbruket skall kunna höja avkastningen per hektar. Även om åtgärder i den riktningen inte utmognar i avverkningsbar skog förrän efter mycket lång tid, kan

man om en sådan stigande tillväxttakt anteciperas, utan risk för den långsiktiga virkesproduktionens upprätthållande, utnyttja en del av det befintliga virkesförrådet.

En avverkning på omkring 100 milj. m³ sk 1980 kan synas ligga högt men torde inte vara helt orealistisk. Vi kommer i den följande kalkylen för skogsindustrins produktionsutveckling att arbeta med detta alternativ. Resultatet kan lätt omräknas till andra uppskattningar av virkestillgången 1980.

Finns någon möjlighet att avsätta en sådan virkeskvantitet — exporterad i form av rundvirke, trävaror, massa eller papper — på den västeuropeiska marknaden? FAO's prognoser¹ visar att det kommer att föreligga ett stort underskott på vedfiberråvaror i Västeuropa 1975, varvid man redan förutsatt en betydande ökning i utbudet från Norden. Uppenbarligen kommer även 1980 Västeuropas efterfrågan på skogsprodukter att vara så stor att marknaden lätt kan absorbera en mycket stor utbudsökning från svensk industri. Frågan är då om Sverige på litet längre sikt kan hävda sig i konkurrensen från de utomeuropeiska skogsområdena Sibirien, Nordamerika och de tropiska länderna. A priori finns inga skäl varför skogstillgångarna inom dessa områden skulle vara ekonomiskt mera lättillgängliga än de i Sverige. Även om fraktkostnaderna fortsätter att sjunka relativt sett, kommer Sverige att bibehålla en inte oväsentlig kostnadsfördel genom lägre transportkostnader och närhet till marknaden. Förutsatt att de institutionella hindren för bildandet av optimala skogsbruksenheter undanröjs, finns ej heller någon anledning att tro att avverknings-

¹ European Timber Trends and Prospects. A New Appraisal 1950—1975. FAO, New York 1964.

och transportkostnaderna inom landet skulle behöva ligga högre i Sverige än på andra håll.

Den svenska skogsindustrins långsiktiga konkurrensproblem är sett på detta sätt en fråga om anpassning av företagens storlek och modernitet till en lika rationell struktur som i andra länder. Storleksstrukturen inom massaindustrin är uppenbart mindre gynnsam i Sverige än i exempelvis Kanada och Finland. Detta är allvarligt därför att de skalekonomiska fördelarna är mycket stora inom denna typ av tillverkning. Man räknar med att en optimal massaanläggning inte bör ha mindre kapacitet än 250 tusen årston. Den genomsnittliga produktionen per anläggning (såväl fristående som integrerade anläggningar medräknade) 1964 var 59 tusen ton. För enbart de fristående var genomsnittet 68 tusen ton. Ungefär hälften av den totala massatillverkningen skedde i anläggningar som producerade mindre än 100 tusen ton. Nära hälften av alla anläggningar producerade mindre än 40 tusen ton. Till 1970 kan dock en betydande förbättring av storleksstrukturen åstadkommas. Av enkätsvaren kan man se att huvuddelen av utbyggnaden sker vid de redan stora anläggningarna. Uppenbart kommer ett relativt stort antal anläggningar att tvingas lägga ned driften eller helt ersättas under de närmaste 5—10 åren.

Sveriges gynnsamma geografiska läge förblir en fördel som torde kunna uppväga eventuella högre lönekostnader. Att Sverige alltså har betydande komparativa fördelar tar sig uttryck i att rotvärdena på skog ligger väsentligt högre här än i exempelvis Kanada. Under de sista åren har en försvagning av vår relativa konkurrenskraft ägt rum med ty åtföljande sänkning av rotpriser. Skulle denna nedgång fortsätta, kunde lönsamheten av att bedriva skogs-

odling i detta land successivt avta. Därvid kommer man in på de långsiktiga förutsättningarna för ett lönsamt svenskt skogsbruk. Ju längre perspektiv man lägger på skogsindustrins expansionsmöjligheter desto mer träder frågan om skogsbrukets internationella konkurrenskraft i förgrunden. Femtonårsperioden fram till 1980 är dock alltför kort tid i skogssammanhang för att man skall behöva ta ställning till den senare frågan.

I tabell 10:2 har vi som ett möjligt alternativ satt in en virkesförbrukning av 81 milj. m³ fub år 1980. För 1970 har vi angivit en förbrukning på 61 milj. m³ fub. Ökningen i den virkeskvantitet som står till skogsindustrins förfogande skulle med en liten nedjustering av de kvantiteter som går till andra ändamål vara 21 milj. m³ fub. Det betyder en ökning med 33 procent mellan 1970 och 1980.

Vilken produktionsökning kunde skogsindustrin uppnå ifall averkningen skulle kunna ökas på detta sätt? Det beror på i vilka processer denna virkeskvantitet förädlas. För att få en uppfattning om effekten på produktionen av olika förädlingsalternativ har vi beräknat förädlingsvärdet per m³ fub i olika processer. Då dessa varierar starkt mellan olika år har vi i nedanstående tabell gjort uträkningar för såväl 1960 som 1963.

Som synes låg förädlingsvärdet per m³ virke 1963 något högre hos sågverken än hos massaindustrin. En fortsatt höjning av den andel av virket som går till massaframställning har därför ingen höjande effekt på produktionstillväxten i skogsindustrin. En ökad förädling av massa till papper betyder däremot mycket för produktionstillväxten.

År 1963 uppgick förädlingsvärdet i massa-, pappers- och wallboardindustrin till 1 735 milj. kronor och i sågverk och hyvlerier till 590 milj. kronor.

Med vårt antagande om kapacitetsutnyttjandet skulle fram till år 1970 förädlingsvärdet inom massa- och pappersindustrin stiga med ca 60 procent eller till 2 775 milj. kronor och sågverkens till 740 milj. kronor (+ 25 procent).

Som framgår av tabell 10: 2 har vi antagit att sågverksproduktionen skall stiga med 24 procent eller 2,2 procent om året under 1970-talet. Detta antagande är svagt underbyggt; det ligger något under trenden för 1960-talet, som den nu kan förutses. FAO's prognos utvisar en relativt svag konsumtionstillväxt på 1 procent per år i Västeuropa fram till 1975. Samtidigt kommer de virkeskvantiteter som står till förfogande i hög grad att bestå av timmerdimensioner,

Tabell 10: 3. Förädlingsvärde i kronor per m³ fub virke i skogsindustrins olika anläggningar år 1960 och 1963

Anläggning	1960	1963
Sågverk och hyvlerier.....	44	44
Träsliperier.....	40	39
Cellulosafabriker.....	48	38
Pappersbruk och pappfabriker ¹	107	95
Wallboardfabriker.....	76	68

¹ Delbranschen »pappersbruk och pappfabriker» i industristatistiken innefattar både fristående pappersbruk och sådana i kombination med massatillverkning. De senare s. k. integrerade bruken svarar för 81 procent av delbranschens förädlingsvärde. Förädlingsvärdet per m³ virke, som anges i tabellen, avser det förädlingsvärde, som tillförs virket i såväl massa- som pappersprocessen. Vi har uppskattat förädlingsvärdet hos den massa som köps av pappersbruken och adderat det till branschens förädlingsvärde. Summan har därefter dividerats med den totala virkesförbrukningen (inkl. det virke som beräknats ingå i den inköpta massan). Beräkningssättet förutsätter att de integrerade bruken inte säljer massa i nämnvärd omfattning. Skillnaden i förädlingsvärde per m³ i olika slag av pappersproduktion är relativt stor, varför genomsnittssiffran är beroende av pappersproduktionens fördelning på olika produktslag.

varför utbudstrycket från Sverige kan tänkas öka. Accepteras siffran skulle en ökning på 18 milj. m³ fub återstå för massa- och wallboardindustrin. Vi har antagit att wallboard- och massaindustrin kommer att växa i samma takt mellan 1965 och 1970 och antar detsamma för det följande årtiondet.

Om hela den i föregående stycke nämnda virkeskvantiteten gick till produktion av enbart massa och wallboard, skulle under 1970-talet förädlingsvärdet för branschen massa, papper och wallboard öka med 725 milj. kronor (varav nära 100 milj. kronor hänför sig till den ökade boardtillverkningen) till 3 500 milj. kronor, vilket är en ökning med 26 procent. Om hela virkeskvantiteten vidareförädlades till papper skulle ökningen bli 60 procent. Kalkylen visar att branschens expansionstakt är mycket känslig för hur långt vidareförädlingen av massa till papper drivs.

År 1964 vidareförädlades ca 45 procent av massaproduktionen till papper inom landet. År 1970 torde denna siffra vara några procentenheter högre (se tabell 10: 1). Hur mycket kan denna andel tänkas stiga under 1970-talet? Det finns all anledning att räkna med att en betydande efterfrågan på importerad massa kommer att kvarstå från pappersbruken på kontinenten och i Storbritannien även om tullskyddet på papper avskaffades. De nordiska pappersbruken kommer huvudsakligen att inrikta sig på bulkpapper, där fördelarna av integrerad tillverkning är störst och för vilka närheten till marknaden betyder mindre. Man vågar dock knappast tro att tulldiskrimineringen helt kommer att försvinna. Mycket mer än 65 procent av den svenska massaproduktionen tror vi inte kommer att vidareförädlas inom landet. Räknar vi med denna siffra skulle det betyda något mer än en fördubbling av pappersproduktionen under

1970-talet och det motsvarar också den vidareförädlingsgrad som erhålls om hela den tillkommande virkeskvantiteten skulle användas till pappersframställning inom landet. En 60-procentig ökning synes därför möjlig. Detta innebär en genomsnittlig årlig tillväxttakt på 4,8 procent, vilket är en procentenhet mindre än den som uppnåddes under 1950-talet och ett par procentenheter lägre än vad som enligt våra beräkningar blir genomsnittet under 1960-talet. Fördelas däremot virket på de tre olika processerna, massa, papper och wallboard i samma proportioner 1980 som 1970 blir produktionstillväx-

ten ungefär densamma som ökningen i den virkeskvantitet som står branschen till förfogande (+ 44 procent, se tabell 10:2).

Det må framhållas att den antagna siffran för virkesuttaget — 100 milj. m³ sk — sannolikt ligger i överkant och att nu angivna ökningstal för produktionen får betraktas som den övre gränsen för det möjliga. Kanske är siffran 90 milj. m³ sk mera realistisk. Räknar man därmed kommer man till den slutsatsen att produktionen inom massa-, pappers- och wallboardindustrin inte kan öka mer än med 3 å 4 procent per år under 1970-talet.

KAPITEL 11

Pappersvaru- och grafisk industri

Omfattning och struktur

Till pappersvaruindustri hänförs förädling av papper och papp till färdiga varor såsom konsumentförpackningar, etiketter och omslag, wellpappemballage, pärmar, block och andra former av skrivmateriel, servietter och näsdukar, papptallrikar, bågare samt tapeter.

Till grafisk industri räknas tidningstryckerier och övriga tryckerier för boktryck, litografiskt tryck (offset), djuptryck etc. samt bokbinderier.

Att de två branscherna i många sammanhang behandlas gemensamt är naturligt med tanke på att det i båda fallen väsentligen rör sig om att trycka på papper, vare sig slutprodukten är böcker, förpackningar eller olika pappershandelsartiklar. Dessutom har pappersindustrin vanligen framgått ur den grafiska och den kombineras alltjämt ofta med någon form av tryckeriverksamhet.

Pappersvaru- och grafisk industri svarade 1963 för 6 procent av industrins totala förädlingsvärde. Av de två delbranscherna dominerar den grafiska. Dess förädlingsvärde är närmare fem gånger så stort som pappersvaruindustrins. Det bör observeras att dags- och veckopressens förädlingsvärde svarar för ca 40 procent av den grafiska industrins och att detta inkluderar hela den redaktionella sidan av tidningsframställningen.

Antalet anställda uppgick 1963 till 53 400, vilket utgjorde knappt 6 pro-

cent av antalet anställda i hela industrin. Branschen svarar dock för över 6½ procent av det totala antalet arbetsställen. Således är arbetsställen i genomsnitt mindre än i industrin i övrigt.

Såväl pappersvaru- som grafisk industri har alltid varit hemmamarknadsbetonade; vad de små tryckeriföretagen beträffar ofta med klart lokal prägel. Exporten är tämligen obetydlig och inte heller importkonkurrensen tål att jämföras med vad som gäller för många andra branscher. Tendenser till ett ökat internationellt beroende kan dock skönjas. Detta gäller särskilt pappersvaruindustrin, som t. ex. alltmer börjar bearbeta Norden som hemmamarknad, men även tillverkare av s. k. grafiska specialiteter. Parallellt härmed har importkonkurrensen tilltagit. För den rena tryckeriverksamheten sammanhänger detta bl. a. med att de gamla språkgränserna inte är lika absoluta som tidigare.

Historisk bakgrund

Såväl den grafiska industrin som pappersvaruindustrin uppvisade snabb tillväxt under mellankrigsperioden. Från 1920-talets mitt till andra världskrigets utbrott fördubblades produktionen. Pappersvaruindustrins expansion under denna tid bars huvudsakligen upp av den starka utvecklingen på förpackningsområdet.

Under 1950-talet steg produktionen något långsammare. Inom den grafiska

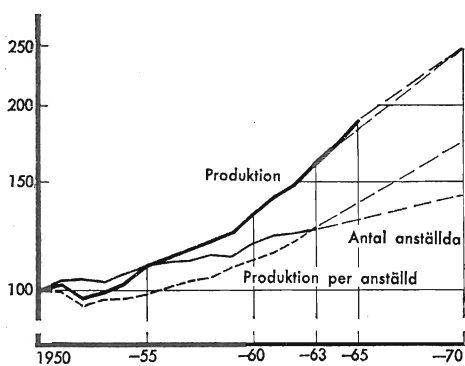
industrin var ökningstakten genomsnittligt ca $2\frac{1}{2}$ procent och inom pappersvaruindustrin drygt 5 procent per år. Liksom industrin i övrigt uppvisar dessa branscher sedan en snabbare utveckling under 1960-talets första hälft. De senaste fem åren har den genomsnittliga ökningstakten för grafisk industri varit $5\frac{1}{2}$ procent per år och för pappersvaruindustrin ca 8 procent.

Enkätresultatet

För perioden 1963—1970 planeras inom pappersvaru- och grafisk industri en produktionsökning med sammanlagt 54 procent. Detta betyder en genomsnittlig årlig stegring med närmare $6\frac{1}{2}$ procent. Expansionstakten under 1964 och 1965 beräknas preliminärt ha varit $8\frac{1}{2}$ procent per år. En genomsnittlig årlig uppgång med $5\frac{1}{2}$ procent fordras därför mellan 1965 och 1970 för att den planerade produktionsnivån skall nås.

Diagram 11: 1. Pappersvaru- och grafisk industri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
---- planer
Förädlingsvärde 1963 = 1 590 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 53 400
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 29 750 kr.

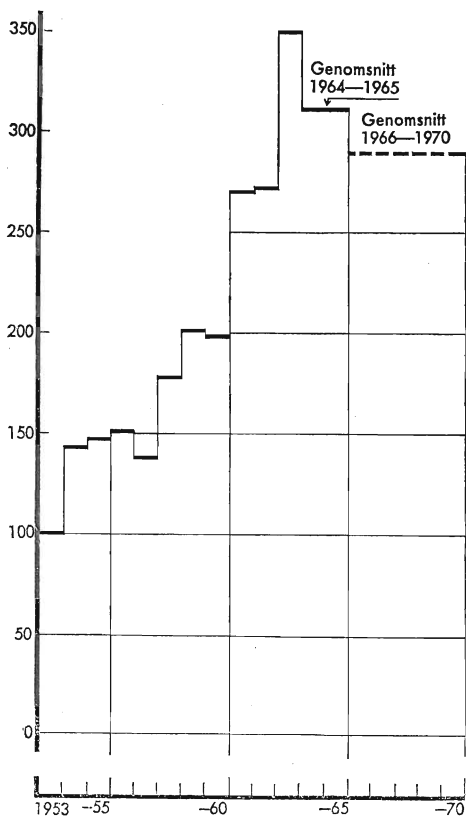

Av de två delbranscherna har den grafiska industrin sedan 1950-talets början expanderat långsammare än pappersvaruindustrin och planerna tyder inte på någon ändring av detta förhållande. Medan den grafiska industrin för perioden 1963—1970 förutser en ökning med 47 procent räknar man inom pappersvaruindustrin med att under samma period höja produktionsvolymen med 88 procent. Detta betyder en årlig ökning för den förra gruppen med drygt $5\frac{1}{2}$ procent och med $9\frac{1}{2}$

Diagram 11: 2. Pappersvaru- och grafisk industri

Investeringar i fasta priser
Index: 1953 = 100.
---- planer

Investeringar 1963 = 320 milj. kr.
därav: underhåll och reparationer = 60 milj. kr.

procent för den senare. För pappersvaruindustrin innebär detta en något långsammare utveckling än den som kom till stånd 1959—1963. För den grafiska industrin däremot överensstämmer planerna med trenden 1959—1963. Om de preliminära beräkningarna av produktionsökningen för åren 1964 och 1965 är riktiga skulle pappersvaruindustrin behöva öka produktionen med i genomsnitt $7\frac{1}{2}$ procent per år från 1965 till 1970 för att planerna skall uppfyllas. För den grafiska industrin är motsvarande ökningstal 5 procent per år.

Antalet anställda väntas stiga relativt långsamt, eller med i genomsnitt drygt $1\frac{1}{2}$ procent per år mellan 1963 och 1970. Detta innebär en fortsättning på den tidigare trenden.

Kan planerna förverkligas?

Den privata konsumtionen av den grafiska industrins basprodukter — böcker och tidningar — vilka tillsammans utgör $\frac{4}{5}$ av branschens produktion kommer enligt IUI:s prognoser att stiga något snabbare än den totala privata konsumtionen. Därtill kommer den väntade expansionen av offentlig konsumtion till följd av reformerna inom skolväsende och universitetsutbildning. Den grafiska industrins totala produktion kan därför kanske komma att stiga i den takt som planerna anger. Vissa reservationer behöver dock göras, bl. a. mot bakgrund av erfarenheterna från andra länder, där tillverkningen inom den grafiska industrin »normalt» visat sig tillväxa i långsammare takt än industrin i dess helhet.

Pappersvaruindustrins produktion har stigit relativt snabbt under hela efterkrigstiden. Detta gäller inte endast vårt land utan även en rad andra väster-

ländska stater. Branschen kännetecknas av betydande produktutveckling och stegringen på exempelvis förpackningsområdet går hand i hand med handelns fortsatta omdaning. Med all sannolikhet kommer efterfrågan att stiga snabbt även i framtiden och därmed ge utrymme för betydande produktionsökning. Någon särskild anledning att betrakta pappersvaruindustrins planer såsom orealistiska föreligger därför inte.

Utvecklingen under 1970-talet

För pappersvaruindustrin kan företagsstrukturen väntas ändra karaktär under 1970-talet, med allt vad detta innebär av förutsättningar för mekaniserad stordrift. Därtill kommer de ökade tendenserna till integration från pappersbrukssidan fram mot tillverkning av wellpapp och andra relativt lågförädlade pappersvaror.

För pappersvaruindustrin kan övergången till plastmaterial antas spela en minst lika stor roll som beträffande den grafiska branschen och den torde dessutom infalla tidigare. Inte minst gäller detta inom förpacknings- och emballageindustrin. Övergången till självbetjäning inom detaljhandeln, som hittills huvudsakligen gällt de mer högfrekventa varuområdena (livsmedel och andra dagligvaror) väntas sprida sig vidare till övriga detaljhandelsbranscher med alla däremot svarande krav på nya former av förpackningar.

Det förhållandet att självbetjäningsgraden och utvecklingen i övrigt inom svensk detaljhandel hunnit längre än på flera håll i Europa har dessutom givit svenska förpackningsföretag ett försprång i konkurrensen, som borde kunna tillvaratas på den europeiska marknaden. Ett par av de största förpackningsföretagen har för övrigt redan etablerat sig utomlands.

Samtidigt sker en markerad vidareförädling av andra pappersprodukter, t. ex. mot nya artiklar för kontorsbruk liksom för hem och hushåll. Särskilt när det gäller tissue-produkter har man anledning räkna med stora potentiella möjligheter. Det kan antas att 1970-talet därvidlag kommer att innebära en utveckling mot behovsområden, som av hävd tillgodosetts med helt andra material.

Efterfrågan på wellpapp, slutligen, har stigit snabbt här i landet men ligger alltså långt under per capitakonsumtionen i USA. Man torde därför kunna räkna med en betydande produktions-tillväxt. Den snabba utbyggnad av svensk wellpappindustri, som skett eller aviserats under de allra sista åren, har företagits med sikte på 1970-talet. Här tillkommer också en fortgående förädling mot mer avancerade former av wellpappemballage.

Den grafiska branschen har länge hört till de mest traditionsbundna. Trots mekanisering har tryckerihanteringen i viss mån förblivit ett industriellt hantverk. Arbetets karaktär av »beställnings-skrädderi» har hindrat teknologin att komma till sin rätt på samma effektiva sätt som i masstillverkande industrier. Den plana boktrycksformen, som sammanställs av lösa typer och klichéer enligt månghundraårig tradition, har levt kvar ända in i vår tid.

Detta är också en av förklaringarna till branschens företagsstruktur med dess betydande antal små enheter. Den grafiska industrins boktrycksteknik är inte bara densamma i praktiskt taget alla industriländer; den har även i princip varit gemensam för olika stora företag. Skillnaderna i företagsstorlek har vanligen endast avspeglats i antalet maskin enheter inom samma tekniska ram. Detta i förening med de särskilt i ett litet land begränsade upplagestor-

lekarna och den tämligen unika service, som av hävd lämnats trycksaksbeställaren under arbetets gång, har länge begränsat stordriftsfördelarna. Den optimala företagsenheten är ännu relativt liten, vilket hållit branschstrukturen kvar i ett läge, som flertalet industrigrenar lämnat.

Steg för steg skapas emellertid förutsättningar för ett mer industriellt förfarande. Sålunda har t. ex. under 1950-talet en rad nya metoder och maskiner framkommit. Dessa nyheter befinner sig överallt på rask frammarsch och pågående forskningsarbeten varslar om en än mer avancerad teknik. Metoderna inom det grafiska området avlägsnar sig därför snabbt från de traditionella och som pådrivande faktor verkar dessutom den alltmer accentuerade bristen på personal med sådan yrkeskunskap och hantverksskicklighet, som traditionellt erfordras inom branschen.

Det är sannolikt att dessa innovationer når full effekt först under 1970-talet. Redan kan emellertid förmärkas en våg av strukturrationaliserande åtgärder som framförallt drabbar de medelstora företagen inom branschen. Dessa orkar av finansiella skäl ofta inte anamma den nya teknik som kommer, och de besitter heller inte småföretagens anpassbarhet eller förmåga att överleva genom att tillgodose rent lokala behov.

Denna strukturomdaning mot i verklig mening industriell drift kommer visserligen alltså att hämmas av textmaterialets speciella krav och den inskränkning som ligger i nationella språkgränser, men det är samtidigt sannolikt att dessa återhållande faktorer i framtiden skall visa sig spela mindre roll än i dag.

Ett annat förhållande, som kan komma att påverka strukturen hos den grafiska industrin — liksom inom pappers-

varuindustrin — är övergången till andra material. Hittills har tillverkningsprocessen, schematiskt uttryckt, inneburit att trycka på papper. Papperets egenskaper har emellertid börjat förändras genom kombination med andra material och för morgondagens grafiska industri framstår t. ex. olika slags plaster som fullt tänkbara substitut för papperet.

Dessa förändringar sker parallellt inom hela den industriella världen. De tillverkningstekniska möjligheterna att realisera stordrift väntas därför överallt kombineras med en strävan att vidga marknaderna utöver de hittillsvarande nationsgränserna. Detta kan betyda ökad internationell konkurrens med alla de problem som därigenom uppstår för ett höglöneland och en arbetskraftsintensiv industri. 1970-talet kommer med andra ord sannolikt att

ställa väsentligt högre krav på den grafiska industrins anpassningsförmåga än de senaste decennierna av relativt skyddad hemmamarknadstillvaro.

Samtidigt borde efterfrågan på det slags information branschen förmedlar genom det tryckta ordet öka i jämn takt. Hittillsvarande utvecklingstrender ger vid handen att konsumtionen av trycksaker snarast stimuleras genom framkomsten av andra informationsmedia.

Under förutsättning att tillväxten inom pappersvaru- och grafisk industri under 1970-talet utvecklas på samma sätt som den hittills gjort internationellt sett och i vårt land, kommer branschens produktion att stiga något långsammare än den totala industriproduktionen. Pappersvaruindustrin torde dock ha förutsättningar att öka väsentligt snabbare.

KAPITEL 12

Livsmedelsindustri

Omfattning och struktur

Livsmedelsindustrin, inklusive dryckesvaru- och tobakstillverkning, är en av vårt lands största industribranscher, mätt i förädlingsvärde. År 1963 svarade branschen för drygt 10 procent av industrins totala förädlingsvärde. Andelen av samtliga industrianställda var lägre, ca $7\frac{1}{2}$ procent, vilket innebar, att förädlingsvärdet per anställd var drygt 30 procent högre inom livsmedelsindustrin än inom industrin som helhet.

I denna redogörelse har livsmedelsindustrin indelats i tre delgrupper: *kvarnar, mejerier och slakterier, övrig livsmedelsindustri* samt *dryckesvaru- och tobaksindustri*. Den förstnämnda delgruppen, som i enlighet med internationella klassificeringsnormer även inkluderar glasstillverkning, svarade 1963 för 38 procent av branschens totala förädlingsvärde, övrig livsmedelsindustri för 47 procent och dryckesvaru- och tobaksindustri för 15 procent.

Livsmedelsindustrin är huvudsakligen baserad på inhemska jordbruksprodukter. Inom exempelvis choklad-, bryggeri-, margarin- och konservindustrierna utgår emellertid en stor del av produktionen från importerade råvaror. Ekonomiskt och organisatoriskt är flera av de till livsmedelsindustrin hörande underbranscherna, främst slakterier och mejerier, nära förbundna med jordbruket.

Historisk bakgrund

Under de senaste decennierna har flera faktorer i den allmänna ekonomiska utvecklingen bidragit till livsmedelsindustrins vidareutveckling. Urbanisering, ökad yrkesverksamhet bland kvinnorna, minskad tillgång på hemhjälp och en allmän inkomststegring i kombination med en viss utjämning av inkomstskillnaderna i samhället har successivt vidgat marknaden för livsmedelsindustrins varor. Industriellt tillverkade livsmedelsprodukter av allt högre förädlingsgrad har således mer och mer kommit att ersätta hushållens egen produktion. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att majoriteten av livsmedelsindustrins produkter är s. k. nödvändighetsvaror, varför man sedan en dräglig standard uppnåtts kan förvänta sig en ganska låg inkomstelasticitet för dessa varor. Detta är förmodligen en av orsakerna till att produktionen inom livsmedelsindustrin ökat relativt långsamt under efterkrigstiden.

Under 1950-talet steg produktionen inom den totala livsmedelsindustrin med i genomsnitt $2\frac{1}{2}$ procent per år. Mellan 1960 och 1963 var motsvarande siffra $3\frac{1}{2}$ procent. För denna acceleration svarar de två grupperna kvarnar, mejerier och slakterier samt övrig livsmedelsindustri, medan i dryckesvaru- och tobaksindustrin produktionstillväxten var långsammare under 1960-talets första år än under 1950-talet.

Koncentrationsgraden är mycket olikartad i livsmedelsindustrins olika delbranscher. Varken inom sockerindustrin, margarinindustrin eller tobaksindustrin fanns 1963 mer än 10 arbetsställen i hela landet. Andra industri-grenar, såsom exempelvis bagerier, är starkt marknadsorienterade. Även bryggerierna har traditionellt varit relativt starkt marknadsorienterade, vilket emellertid genom de senaste årens intensiva fusions- och rationaliseringsutveckling håller på att förändras. Under efterkrigstiden har antalet arbetsställen för bryggerier och maltfabriker minskat från 320 till drygt 200. Antalet vatten- och läskedrycksfabriker har samtidigt minskat från 60 till ca 20.

Ett för flera av livsmedelsindustrins underbranscher speciellt förhållande är, att efterfrågan på deras produkter påverkas av förändringar i de särskilda varuskatter, som åvilar dem. Vid omsättningsskattens höjning 1965 slopades den särskilda varuskatten för socker och sirap och för choklad och konfektyrer sänktes den. För vin och sprit har den däremot höjts 1966. För bryggerinäringens produkter innebar 1965 en omstrukturering genom riksdagens beslut om frisläppande av mellanöls-tillverkning.

Livsmedelsindustrin är i Sverige lik-som i de flesta andra länder i mycket stor utsträckning en hemmamarknads-industri. Av Sveriges totala export 1964 utgjordes endast ca 2 procent av produkter från livsmedelsindustrin. Denna andel har emellertid under senare år varit högre än under mitten av 1950-talet, vilket förklaras av att exporten av livsmedelsindustriprodukter sedan 1955 stigit snabbare än Sveriges total-export. Mellan 1955 och 1959 steg livs-medelsindustriexporten med i genom-snitt drygt 15 procent per år (i löpan-de priser) jämfört med drygt 6 procent

för totalexporten. Motsvarande öknings-tal mellan 1959 och 1964 var omkring 11 procent för både livsmedelsindustri-exporten och totalexporten.

Av livsmedelsindustrins export kom 1964 71 procent från gruppen kvarnar, mejerier och slakterier, 27 procent från övrig livsmedelsindustri och 2 procent från dryckesvaru- och tobaksindustri. Enbart slakteriprodukter svarade för över hälften av livsmedelsindustrins export. Exporten av slakteriprodukter var 1964 tre gånger så stor (i löpande priser) som 1961.

Livsmedelsindustriprodukter utgör en betydligt större andel av totalimporten än av totalexporten. Importandelen, som 1964 var drygt 7 procent av totalimporten, har ökat kraftigt under 1960-talets början — 1960 var den knappt 4 procent. Även på importsidan dominerar produkter från gruppen kvarnar, mejerier och slakterier. Enbart importen av kvarnprodukter, som ökat synnerligen kraftigt de senaste åren, svarade 1964 för 35 procent av den totala importen av livsmedelsindu-striprodukter jämfört med 10 procent 1960.

Enkätresultatet

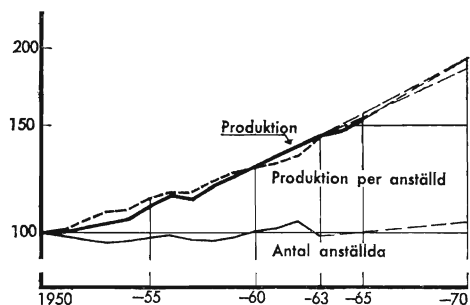
För perioden 1963—1970 planerar före-tagen inom livsmedelsindustrin en total produktionsökning på 34 procent, vilket ger en årlig ökning på 4½ procent. En sådan utveckling skulle med-föra ett trendbrott. Såväl under 1950-talet som under 1960-talets första hälft uppgick den årliga produktionsökning-en till endast 2½ à 3 procent. Från 1963 till 1965 steg produktionen med drygt 3 procent per år. För att företagens planer skall uppfyllas återstår under perioden 1966—1970 en ökning på 26 procent, vilket motsvarar 4½ procent per år.

Diagram 12: 1. Livsmedelsindustri (inkl. dryckesvaru- och tobaksindustri)

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd

Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
- - - - planer

Förädlingsvärde 1963 = 2 740 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 71 450
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 38 350 kr.

Som framgår av tabell 12: 1 är produktionsökningen något olika för de redovisade delgrupperna. Den planerade produktionsökningen inom kvarnar, mejerier och slakterier på 4 procent per år 1963—1970, som avser förädlingsvärdet, är betydligt snabbare än planerna beträffande saluvärdet. Detta senare beräknas stiga med endast 5 procent totalt under hela perioden. Orsaken till denna diskrepans är att planerna innebär en höjd förädlingsgrad.

Tabell 12: 1. Produktionsutvecklingen inom livsmedelsindustrin 1950—1970

Delgrupp	Genomsnittlig årlig ökning i procent		
	1950—1960 ¹	1960—1963 ²	1963—1970 ³
Kvarnar, mejerier och slakterier.....	2	3,5	4
Övrig livsmedelsindustri.....	2	3,5	4,5
Dryckesvaru- och tobaksindustri.....	3	2	4
Totalt	2,5	3,5	4,5

¹ Källa: KK och SCB

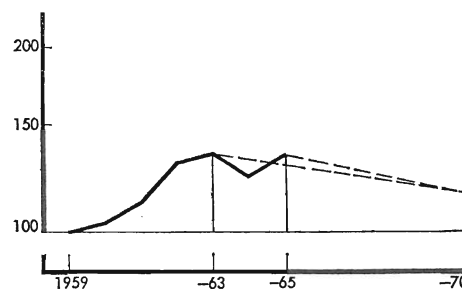
² Källa: SCB

³ Enligt företagens planer

Diagram 12: 2. Export av livsmedel, volym

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala
- - - - planer

Exportvärde 1963 = 620 milj. kr.

Kvarnarna, mejerierna och slakterierna räknar med att minska antalet anställda fram till 1970. För övrig livsmedelsindustri anger däremot planerna en ökad sysselsättning. Totalt skulle detta betyda en ökning av antalet anställda med 3 000 personer.

Livsmedelsindustrins export är av storleksordningen 400 milj. kr. Enligt planerna beräknas den minska med ungefär 15 procent fram till 1970. Åren 1963—1965 steg exporten med 2 procent, varför minskningen behöver bli totalt 16½ procent under åren 1966—1970 för att utvecklingen skall följa företagens planer.

Kan planerna förverkligas?

Som framgått av föregående avsnitt skulle ett förverkligande av livsmedelsindustrins produktionsplaner fram till 1970 kräva en årlig produktionsökning på i genomsnitt nära 4½ procent per år 1965—1970, vilket skulle innebära ett klart brott i den tidigare trenden. Det skulle också innebära en utveckling, som står i kontrast mot branschens tidigare utveckling i de avancerade industriländerna. En ökning av livsmedelsindustrins produktion med

mer än 5 procent per år i genomsnitt under en femårsperiod har förekommit endast i vissa enstaka fall. Den bristande överensstämmelsen mellan planer och tidigare utveckling ger anledning att betvivla livsmedelsindustrins möjligheter att uppnå den för 1970 planerade produktionsnivån. Även andra faktorer pekar i samma riktning eller indikerar stora osäkerhetsmarginaler. Några av dem skall beröras nedan.

Vid en bedömning av avsättningsmöjligheterna för kvarnar, mejerier och slakteriers produktion kan man utgå ifrån den prognos för den privata konsumtionen 1965—1970, som utarbetats inom institutet. Enligt denna väntas konsumtionen av varor från dessa delgrupper öka med endast 3 procent totalt fram till 1970. Konsumtionen väntas således stiga långsammare än företagens planer beträffande saluvärdet, vars ökning ovan angetts till 5 procent totalt under perioden 1963—1970. Här föreligger alltså en motsättning mellan produktionsplaner och konsumtionsprognos. En liknande motsättning gäller för gruppen övrig livsmedelsindustri. Konsumtionsprognosen ger en ökning på 11 procent, medan saluvärdet enligt planerna skulle stiga med 33 procent.

Till en del kan denna motsättning förklaras av olikheter i antagandena angående takten i överflyttningen av arbetsuppgifter från livsmedelsdistributionen till livsmedelsindustrin. Exempelvis kan en ökad andel av matlagningsarbetet för storhushåll — restauranger, barer, skolbispisningar och sjukhus — komma att utföras av livsmedelsindustrin. Denna möjlighet torde i hög grad ha påverkat planerna inom slakterierna och övrig livsmedelsindustri. Ett realiserande av dessa planer medför att volymen restaurangtjänster skulle stiga betydligt långsam-

mare än storhushållens måltidsvolym. Det är emellertid knappast troligt att utvecklingen i denna riktning kommer att gå så snabbt att den medger en så snabb ökning av produktionsvolymen för livsmedelsindustrin under återstoden av 1960-talet som dess planer anger.

Konsumtionen av malt- och läskedrycker väntas stiga med knappt 4 procent fram till 1970. Den siffran överensstämmer relativt väl med den planerade produktionsökningen, även när denna mäts i saluvärden. Det talar i och för sig för att planerna på detta område skulle vara någorlunda realistiska. Därvid förutsätts dock en oförändrad importandel. Vidare bör påpekas att såväl konsumtionsprognosen som produktionsplanerna är åtskilligt osäkra på grund av svårigheten att förutsäga det utökade maldryckssortimentets effekt på efterfrågan.

Av den totala livsmedelsexporten består nära $\frac{3}{4}$ av slakteri- och mejeriprodukter. Då den internationella handeln med dessa varor i hög grad påverkas av närings- och handelspolitiska faktorer, är exportplanerna förenade med stor osäkerhet. Stora skillnader föreligger dessutom mellan företagens planerade export och beräkningarna i långtidsutredningens speciella exportstudie. Den sistnämnda är betydligt mer optimistisk och ger till resultat en ökning av livsmedelsexporten med 23 procent under åren 1965—1970. På grund av minskat råvaruunderlag, särskilt för mejeriindustrin, räknar företagen däremot snarast med en minskad export. Detta förefaller att vara en mer realistisk kalkyl.

Utvecklingen under 1970-talet

Den framtida produktionen inom livsmedelsindustrin blir i hög grad bero-

ende av hur den svenska jordbrukspolitiken kommer att utformas. Hur denna kommer att gestalta sig under 1970-talet vet man ännu inte med säkerhet. Sannolikt är emellertid att Sverige för jordbruksprodukterna som helhet inte kommer att ha en högre självförsörjningsgrad än för närvarande. Även handelspolitiska uppgörelser inom EFTA och EEC på jordbruksprodukternas område blir givetvis av stor betydelse för den svenska livsmedelsindustrin. Under alla omständigheter torde man kunna räkna med energiska ansträngningar från främst Danmarks och Frankrikes sida för att tillförsäkra dessa länders jordbruksöverskott ett så fritt tillträde som möjligt på de övriga europeiska marknaderna.

En ökad importandel för jordbruksvarorna medför i första hand ett minskat produktionsunderlag för den del av livsmedelsindustrin som handhar förädlingen av färskvaror från jordbruket, såsom mejerier, slakterier och råsockerbruk. För den övriga livsmedelsindustrin är det inte utvecklingen beträffande råvaruimporten utan konkurrensförmågan beträffande de färdiga livsmedlen som är avgörande. Endast mycket betydande ändringar i den gällande

jordbrukspolitiken, såsom en övergång till lågprislinje eller övergång till gemensam jordbruksmarknad med EEC, torde emellertid påverka de nuvarande konkurrensförutsättningarna för denna del av livsmedelsindustrin.

En annan faktor av betydelse för livsmedelsindustrins utveckling är som tidigare påpekats den låga inkomstelasticiteten för branschens produkter. Härav följer att den framtida allmänna standardstegringen inte kan förväntas resultera i någon större kvantitativ konsumtionsökning av livsmedelsindustrins produkter. Snarare torde det bli fråga om kvalitetshöjningar och en högre förädlingsgrad på vissa varuområden, varigenom en allt större del av hushållens egen produktion överflyttas till livsmedelsindustrin. Effekten härav på livsmedelsindustrins produktionsvolym kan ytterligare förstärkas genom ett ökat övertagande av storhushållens produktion. Med hänsyn till vad som ovan sagts och med hänsyn till internationella erfarenheter av förhållandet mellan utvecklingen av total industriproduktion och livsmedelsindustrins produktion torde volymökningen för den sistnämnda under 1970-talet inte kunna uppgå till mer än ca 3 procent per år.

KAPITEL 13

Textil- och konfektionsindustri

Omfattning och struktur

Textilindustrin och konfektionsindustrin har det gemensamt att de båda tillverkar textilprodukter. Vad såväl marknadsförhållanden som produktionsteknik beträffar skiljer sig emellertid de båda branscherna väsentligt från varandra. Textilindustrin är en högt mekaniserad processindustri, vars produktion endast till en tredjedel finner sin avsättning inom handeln i form av bruksfärdiga varor såsom trikå och heminredningsartiklar. Ungefär lika stor andel går till konfektionsindustrin som halvfabrikat och den resterande tredjedelen går till annan industri såsom halvfabrikat eller förbrukningsartiklar av typen maskinfilt och cord. Konfektionsindustrin däremot är en föga mekaniserad och starkt arbetsintensiv monteringsindustri, vars produktion praktiskt taget helt finner sin avsättning inom handeln i form av färdiga produkter.

År 1963 uppgick förädlingsvärdet inom textilindustrin till 930 miljoner och inom konfektionsindustrin till 970 miljoner kronor. Tillsammans utgjorde detta omkring 7 procent av hela industrins förädlingsvärde. Samma år uppgick antalet anställda inom de båda branscherna till 41 000 respektive 53 000.

Exporten av textilprodukter uppgick 1964 till ca 400 miljoner kronor. Av dessa kom ungefär 300 miljoner från textilindustrin och resten från konfektionsindustrin. Importen av textilpro-

dukter uppgick sistnämnda år till 1,8 miljarder kronor, därav konfektionsvaror ca 400 miljoner.

Historisk bakgrund

Såväl textil- som konfektionsindustrin var under mellankrigstiden ganska snabbt expanderande branscher. Mellan 1920 och 1939 steg produktionen inom de båda industrierna tillsammans med 5 procent per år. Under den tiden, som kan sägas ha varit en genombrottsperiod för svensk konfektionsindustri, var det i främsta rummet denna samt bomullsindustrin som svarade för produktionsökningen. Ylleindustrin däremot hade, särskilt under 1920-talet, svårigheter att hävda sig mot den stigande importen.

Efter en stagnation under kriget steg produktionen inom de båda branscherna åter snabbt under 1940-talets senare hälft. Den utbyggnad av produktionskapaciteten, som då skedde, stimulerades av en starkt stigande inhemsk efterfrågan på beklädnadsvaror och en relativt begränsad importkonkurrens. Efter några år förändrades emellertid marknadsläget. Vid 1950-talets början stagnerade den inhemska efterfrågan på beklädnadsvaror samtidigt som importkonkurrensen blev allt hårdare. Såväl för textil- som för konfektionsindustrin blev följden därav att den tidigare produktionsökningen upphörde och avlöstes av en stagnation, som varade hela decenniet ut. Textilindustrin, och spe-

ciellt ylleindustrin, råkade under denna tid in i stora svårigheter, som ledde till en omfattande nedläggning av företag.

Vid 1960-talets inträde skedde en viss förbättring av marknadsläget för såväl textil- som konfektionsindustrin och fram till 1963 steg produktionen inom båda branscherna ganska snabbt. Under de två senaste åren har emellertid utvecklingen varit mindre gynnsam. Produktionsuppgången har visserligen fortsatt men i en mycket blygsam takt och åtskilliga företag har tvingats att helt eller delvis nedlägga driften.

Textilindustrin arbetar i en mycket hård internationell konkurrens inte endast på exportmarknaden utan även på den inhemska marknaden. Branschens produktion utgörs alltså till stor del av standardvaror, som i långa serier tillverkas i många andra länder och som är lätta att transportera över långa avstånd. Dessutom är tullskyddet i vårt land jämförelsevis lågt, vilket gör att den svenska marknaden ligger ganska öppen för import. Under efterkrigstiden har textilimporten stigit snabbt och tagit en allt större del av marknaden i anspråk. För närvarande utgör importen ungefär hälften av den totala förbrukningen.

Då textilindustrins produktionsteknik är i stort sett densamma i alla industriländer utgör givetvis det höga löneläget i vårt land ett besvärande handikapp i konkurrensen med andra länder. Vad som under de senaste åren dock kanske mer än något annat skapat problem för den svenska textilindustrin är den växande importen från utomeuropeiska låglöneländer och från europeiska öststater. Denna import av lågt prisatta produkter har haft en starkt pressande effekt på prisnivån och lett till en betydande försämring av lönsamheten inom branschen.

Även konfektionsindustrin arbetar i internationell konkurrens, men dess marknad är dock inte i samma utsträckning som textilmarknaden öppen för import. Konfektionsindustrin har i själva verket ett icke obetydligt gränsskydd genom nationella olikheter i mode och smak, olikheter i storleksurval, fördelar av marknadsnärhet m. m. Därigenom har de svenska företagen, trots det stora handikapp denna extremt arbetsintensiva bransch har av det höga löneläget i vårt land, lyckats behålla den dominerande delen av den svenska marknaden. Importen har emellertid sedan länge varit i starkt stigande och trots att dess andel av marknaden för närvarande totalt inte uppgår till mer än ca 15 procent är den på vissa områden, speciellt då »enklare» plaggtypen, mycket betydande och t. o. m. dominerande. Den utländska konkurrensen utgör därför ett mycket allvarligt problem för vissa av de svenska företagen. Inte minst gäller detta den inte obetydliga importen från utomeuropeiska låglöneländer och europeiska öststater.

Enkätresultatet

Enligt enkäten planeras såväl inom textil- som inom konfektionsindustrin produktionsökningar på 35 å 40 procent mellan 1963 och 1970, dvs en årlig ökning på 4½ procent i genomsnitt. Mellan 1963 och 1965 har emellertid produktionen stigit med endast ca 3 procent, vilket innebär att den årliga ökningen under den resterande delen av 1960-talet behöver uppgå till 6 procent per år för att den planerade produktionsnivån 1970 skall kunna uppnås. En sådan utveckling skulle innebära ett klart brott mot den tidigare produktions-trenden.

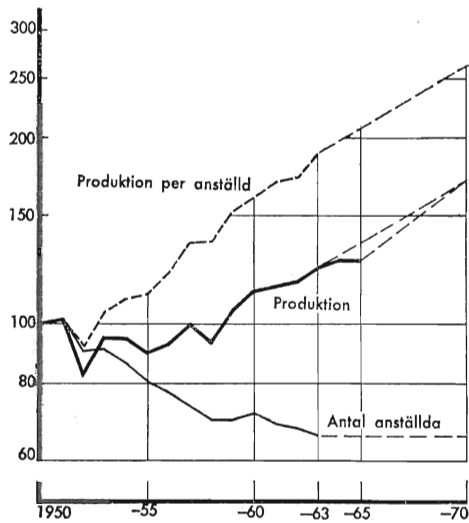
Som framhållits i kapitel 3 stiger pro-

Diagram 13: 1. Textilindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd

Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
- - - - planer

Förädlingsvärde 1963 = 930 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 41 150
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 22 600 kr.

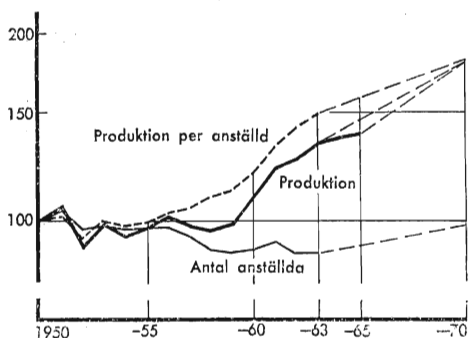
duktionen inom textil- och konfektionssektorerna normalt betydligt långsammare än den totala industriproduktionen. Då vi tidigare kommit till den

Diagram 13: 2. Konfektionsindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd

Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
- - - - planer

Förädlingsvärde 1963 = 970 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 52 650
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 18 450 kr.

slutsatsen att denna senare inte kommer att stiga med mer än 5 à 5½ procent per år fram till 1970 skulle en 6-procentig årlig ökning inom textil- och konfektionsindustrierna under samma tid innebära en klar avvikelse från det mönster för branschutvecklingen som sedan länge gjort sig gällande inom alla industriländer.

Planerna anger en kraftig ökning av exporten. Inom båda branscherna räknar man med en dryg fördubbling av exporten under sjuårsperioden 1963—1970. Det innebär en ökning på mer än 10 procent per år i genomsnitt. Då exportökningen mellan 1963 och 1965 varit drygt 20 procent skulle ett förverkligande av planerna fordra en ökning med 10 procent per år även under de kommande fem åren. Långtidsutredningens speciella exportstudie ger en något långsammare utveckling, 8½ procent per år i genomsnitt.

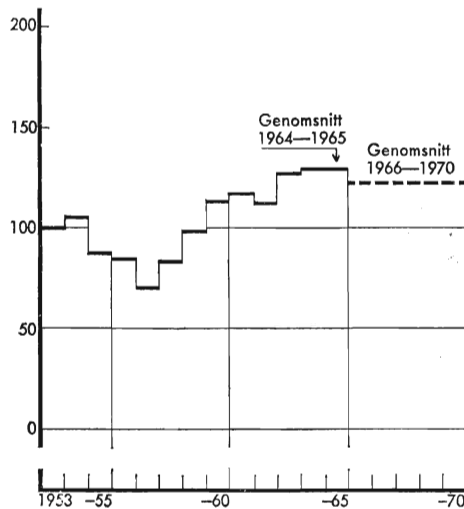
Diagram 13: 3. Textil- och konfektionsindustri

Investeringar i fasta priser

Index: 1953 = 100.

- - - - planer

Investeringar 1963 = 250 milj. kr.
därav: underhåll och reparationer = 70 milj. kr.

Ända sedan 1950 har sysselsättningen inom de båda branscherna sjunkit. Enligt planerna skulle fram till 1970 sysselsättningen förbli oförändrad inom textilindustrin men stiga något inom konfektionsindustrin. Ett förverkligande av planerna skulle således vad sysselsättningen beträffar innebära en utveckling, som stod i motsats till tidigare trender.

Kan planerna förverkligas?

Erfarenheten säger oss, att förbrukningen av textilindustrins produkter, svenska och importerade, i stort sett stiger i takt med den privata konsumtionen. Med utgångspunkt från långtidsutredningens kalkyl, enligt vilken den privata konsumtionen kommer att stiga med 3,4 procent per år, kan vi därför räkna med att den totala inhemska förbrukningen av textilvaror kommer att stiga med 18 procent mellan 1965 och 1970. För att de redovisade planerna beträffande produktion och export skall förverkligas måste emellertid den svenska textilindustrins avsättning på den inhemska marknaden stiga med omkring 25 procent under femårsperioden i fråga. Då denna ökning är större än den beräknade ökningen i den inhemska förbrukningen skulle en sådan utveckling innebära en sjunkande importandel.

En liknande försörjningsbalans kan uppställas för konfektionsindustrin. Enligt IUI:s konsumtionsstudier ökar efterfrågan på konfektionsvaror i takt med hela den privata konsumtionen eller möjligen något långsammare. För åren 1965—1970 kan därför den inhemska förbrukningen av konfektionerade kläder väntas stiga med högst 18 procent. Om en sådan utveckling skall gå ihop med de för konfektionsindu-

strin angivna planerna för produktion och export måste importen förbli i stort sett oförändrad under hela återstoden av 1960-talet. Givetvis skulle det innebära en betydande minskning av importandelen.

Konjunkturinstitutets prognos för tiden 1965—1970 anger för textil och konfektion tillsammans en ökning av importen på 42 procent, vilket skulle innebära en successivt stigande importandel. En utveckling i den riktningen förefaller i själva verket mera sannolik än den utveckling mot sjunkande importandelar, som enkätplanerna förutsätter. I branscher med så utomordentligt differentierad tillverkning som textil- och konfektionsindustrierna är det i högt industrialiserade länder naturligt att den internationella arbetsfördelningen drivs allt längre och att den importerade delen av det totala sortimentet stiger mer och mer.

Textilindustrin tillhör låglönebranscherna inom svensk industri. Huruvida en löneutjämning kommer till stånd i framtiden mellan höglöne- och låglöneindustrierna är svårt att säga. Hur därmed än blir har man emellertid anledning tro att låglönebranscherna kommer i en speciellt besvärlig situation. På en arbetsmarknad, karakteriserad av stor knapphet på arbetskraft torde dessa branscher, om ingen utjämning sker, komma att få betydande problem med personalrekryteringen. Kommer å andra sidan en utjämning till stånd, innebär detta att dessa branscher får vidkännas större lönehöjningar än genomsnittligt inom industrin och det har givetvis en oförmånlig inverkan på den internationella konkurrenskraften.

Även om det kan tyckas att de i enkäten redovisade exportförväntningarna hos textil- och konfektionsindustrierna är väl optimistiska, finns det dock knappast underlag för att betrakta des-

sa planer som helt orealistiska, särskilt med hänsyn till utvecklingen av den nordiska marknaden. Som nyss nämnts förefaller dock de båda branschernas planer orealistiska i den meningen att produktions- och exportplanerna såvitt man kan se förutsätter sjunkande importandelar. Därtill kommer att ett förverkligande av planerna skulle innebära dels ett klart brott mot tidigare långsiktiga trender såväl beträffande sysselsättning som produktion, dels en klar avvikelse från det mönster i branschutvecklingen, som sedan länge gjort sig gällande i industriländerna. Allt detta gör att man har stor anledning ställa sig tvivlande till de båda branschernas möjligheter att förverkliga sina produktions- och sysselsättningsplaner. Sannolikheten talar för att takten i produktionsökningen under de kommande åren blir väsentligt lägre än de 6 procent per år som uppfyllandet av planerna förutsätter. En ökningstakt på ca 3 procent per år för de båda branscherna tillsammans förefaller mera trolig. Kanske är t. o. m. de siffrorna tilltagna i överkant. Båda branscherna befinner sig i dag i ett mycket allvarligt läge och man kan inte helt utesluta möjligheten av en ännu ogynnsammare utveckling.

Utvecklingen under 1970-talet

Som tidigare nämnts har som utgångspunkt för denna undersöknings diskussion om branschutvecklingen under 1970-talet valts den förutsättningen att nationalprodukten under det decenniet kommer att stiga med 4 procent per år i genomsnitt. Under den förutsättning- en och mot bakgrunden av den hittillsvarande utvecklingen torde den privata konsumtionen under 1970-talet

komma att stiga med 3 å 3½ procent per år. Då samtidigt förbrukningen av såväl textilindustrins som konfektionsindustrins produkter, enligt vad som framhölls i föregående avsnitt, normalt stiger ungefär i takt med den privata konsumtionen har vi anledning räkna med att det inhemska avsättningsutrymmet för textila produkter kommer att stiga med 3 å 3½ procent per år under 1970-talet.

I föregående avsnitt gjordes gällande att importens andel av den inhemska förbrukningen av textila produkter sannolikt kommer att stiga under de närmaste fem åren. Det finns anledning tro att situationen kommer att bli likartad under 1970-talet. Detta i kombination med den relativt långsamma förbrukningsökningen gör att textil- och konfektionsindustriernas expansionsmöjligheter på den inhemska marknaden är snävt begränsade. En förutsättning för att de båda branscherna skall kunna expandera någorlunda snabbt är därför inte endast att man lyckas någorlunda hålla importen stängden utan även att man lyckas åstadkomma en betydande ökning av exporten. Mycket talar också för att en sådan ökning är nödvändig för att upprätthålla konkurrenskraften på den inhemska marknaden; denna senare är på vissa områden alltför liten för att medge tillverkningsserier tillräckligt långa för internationell konkurrens.

Låglöneländernas stora export av textila produkter till industriländerna torde inte vara en temporär företeelse. Den kommer sannolikt att fortsätta — och kanske t. o. m. att intensifieras — under 1970-talet. Då de svenska produktcenternas möjligheter att konkurrera med denna export är utomordentligt små, torde svensk textil- och konfektionsindustri även i framtiden komma att bli föga konkurrenskraftiga på så-

dana varuområden, som omfattas av låglöneländernas export. Denna utgöres för närvarande främst av enklare standardvaror och så kommer antagligen att bli fallet även framdeles. Den svenska industrins förutsättningar att öka sin inhemska avsättning eller sin export av sådana varor förefaller därför ytterst små. När det gäller mer specialiserad tillverkning, och speciellt då modedvaror, är emellertid situationen ljusare. Under förutsättning att de svenska tillverkarna lyckas med sin produktutformning med avseende på kvalitet, design, mönstring etc. torde såväl textil- som konfektionsindustrin bli konkurrenskraftig på den *inhemska* marknaden gentemot övriga europeiska länders industrier; även om deras marknadsandel successivt minskar behöver därför deras avsättning absolut sett inte minska. Också på vissa utländska marknader förefaller de svenska producenterna ha vissa förutsättningar för en fortsatt expansion under 1970-talet. Det gäller givetvis i främsta rummet de nordiska marknaderna. De kontinentala ländernas tullar är i dag — och kommer väl i framtiden också att bli — svårforcerade. Vid en eventuell avveckling av dessa tullar kommer naturligtvis situationen i en helt annan dager.

Förutsättningarna för export förefaller i själva verket vara något större inom textilindustrin än inom konfektionsindustrin. Det höga löneläget i vårt land är ett större handikapp för den senare branschen, vars tillverkning är extremt arbetsintensiv. Därtill kommer att de tidigare nämnda skillnaderna i konkurrenssituation på den inhemska

marknaden blir spegelvända när det gäller export. Konfektionären möter vid export samma typ av hinder som på hemmamarknaden utgör ett skydd för honom gentemot utländsk konkurrens, nämligen nationella olikheter i smak, olikheter i storleksurval, fördelar med närhet till marknaden etc. Även om den svenska konfektionsindustrin kan tänkas få betydande exportframgångar på enstaka varuområden torde därför branschens totala export knappast bli av mer betydande format.

Att mer exakt säga hur stor andel av den inhemska marknaden, som de svenska företagen inom textil- och konfektionsindustrierna kommer att kunna behålla och hur stor export som dessa företag mäktar med under 1970-talet, är naturligtvis inte möjligt. Det förefaller emellertid ytterligt osannolikt att de båda branscherna skulle bli så framgångsrika i konkurrensavseende, att de skulle kunna öka sin produktion i särskilt snabb takt; varken textil- eller konfektionsindustrin har vidare stora förutsättningar för exportkonkurrens. Detta i kombination med den hårda importkonkurrensen gör att de båda branschernas framtidsutsikter inte är särskilt ljusa. Å andra sidan torde ingen större anledning finnas till defeatism beträffande de båda branschernas framtid. En fortsatt produktionsökning på genomsnittligt 2 à 3 procent per år förefaller inte helt osannolik. En sådan utveckling skulle stå i överensstämmelse med det i kapitel 3 beskrivna internationella mönstret för branschutvecklingen inom de ekonomiskt utvecklade ländernas industrier.

KAPITEL 14

Sko-, läder- och gummivaruindustri

Omfattning och struktur

År 1963 fanns enligt industristatistiken inom sko-, läder- och gummivaruindustrin sammanlagt 380 arbetsställen med totalt 27 000 anställda. Salutillverkningsvärdet uppgick samma år till 1,2 miljarder kronor och förädlingsvärdet till 600 miljoner kronor. Av hela industrins förädlingsvärde utgjorde detta drygt 2 procent.

I den följande redogörelsen har industrigruppen delats upp i å ena sidan *sko- och läderindustrin* och å den andra sidan *gummivaruindustrin*. Inom den sistnämnda branschen fanns år 1963 cirka $\frac{1}{3}$ av totala antalet arbetsställen inom industrigruppen. Gummivaruindustrins andel av sysselsättningen och förädlingsvärdet var däremot större och utgjorde nämnda år 47 respektive 55 procent.

Exportens andel av produktionen har alltid varit låg inom sko- och läderindustrin, även om garverierna traditionellt haft en viss export. Inom gummivaruindustrin har exportandelen först under senare år nått en mer betydande omfattning och år 1963 svarade exporten för cirka $\frac{1}{3}$ av produktionen.

Historisk bakgrund

Sko- och läderindustrin visade under senare hälften av 1930-talet en kraftig produktionsökning, som dock under andra världskriget stagnerade och t. o. m. förbyttes i en viss produktions-

minskning. Efter kriget ökade produktionen något fram till 1950. Den låg sedan under hela 1950-talet på nära nog konstant nivå. Första hälften av 1960-talet medförde en produktionsökning på knappt $1\frac{1}{2}$ procent per år. Sett över hela perioden 1950—1965 ökade produktionen inte med mer än totalt 8 procent mot nära 120 procent för hela industrin.

Då sysselsättningen inom sko- och läderindustrin minskat under hela efterkrigstiden — den låg 1963 cirka 26 procent under 1950 års nivå — har produktivitetens utvecklingen varit relativt gynnsam och uppgått till i genomsnitt 3 å $3\frac{1}{2}$ procent per år under perioden 1950—1963.

Gummivaruindustrin har under efterkrigstiden varit en av de mest expansiva industribranscherna. Under 1950-talet uppgick produktionsökningen till nära 6 procent per år och under första hälften av 1960-talet till drygt 8 procent per år. Den kraftiga expansionen sammanhänger främst med bilismens utveckling och den ökade användningen av gummiartiklar inom industrin.

Under åren 1950—1958 hade gummivaruindustrin en mycket måttlig sysselsättningsökning. Därefter ökade antalet anställda kraftigt fram till 1961, som markerar efterkrigstidens toppår på sysselsättningskurvan. År 1963 låg sysselsättningen 38 procent högre än 1950. Produktionen per anställd har sedan 1950 ökat med i genomsnitt 3 procent per år.

I enkäten vid föregående långtidsutredning redovisade företagen inom sko-, läder- och gummivaruindustrin en planerad produktionsökning på 5,7 procent per år från 1959 till 1965. Enligt nu tillgänglig statistik kan produktionen under nämnda period beräknas ha ökat med 5 procent per år. Överensstämmelsen mellan planer och verklighet var således relativt god för denna industrigrupp. Inom gruppen var dock utvecklingstendenserna olika. Medan sko- och läderindustrin planerade en årlig ökning på $2\frac{1}{2}$ procent men endast uppnådde 1 procent ökning, överträffade gummivaruindustrins verkliga produktion planerna. Ökningstalen var $8\frac{1}{2}$ respektive $7\frac{1}{2}$ procent per år.

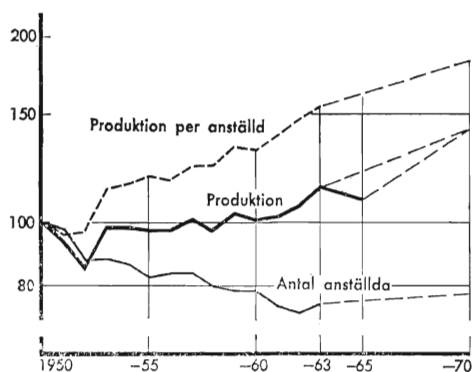
Enkätresultatet

För sko- och läderindustrin uppgår den planerade produktionsökningen mellan 1963 och 1970 till totalt 24 procent, dvs. till drygt 3 procent per år. Ökningen är ungefär lika stor för skofabriker som

Diagram 14: 1. Sko- och läderindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Förädlingsvärde 1963 = 280 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 14 800
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 18 950 kr.

för läderindustrin. Mellan åren 1963 och 1965 synes produktionen ha minskat något. Ökningen fram till 1970 behöver därför uppgå till $5\frac{1}{2}$ procent per år för att de redovisade produktionsplanerna skall kunna förverkligas. En sådan utveckling skulle innebära en markant avvikelse från efterkrigstidens trend.

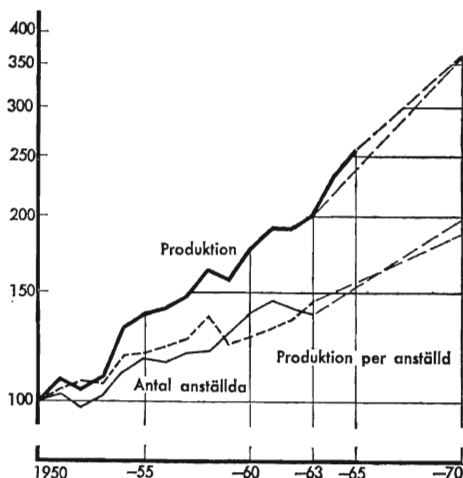
Gummivaruindustrins planer anger för 1970 en produktionsvolym som med 79 procent överstiger 1963 års nivå. Detta motsvarar en årlig ökning av $8\frac{1}{2}$ procent. Under 1964 och 1965 har produktionen ökat i betydligt högre takt eller med totalt 29 procent. För att uppnå den för 1970 planerade produktionsvolymen behöver därför ökningen under senare delen av 1960-talet bli knappt 7 procent per år. Detta motsvarar nästan trenden under första hälften av 1960-talet.

Sko- och läderindustrin planerar att öka sysselsättningen med totalt 5 procent mellan 1963 och 1970. Skofabriker-

Diagram 14: 2. Gummivaruindustri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Förädlingsvärde 1963 = 330 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 12 600
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 26 150 kr.

nas planer visar en något kraftigare ökning än läderindustrins. Gemensamt för båda grupperna är emellertid att den tidigare trenden mot minskad sysselsättning bryts.

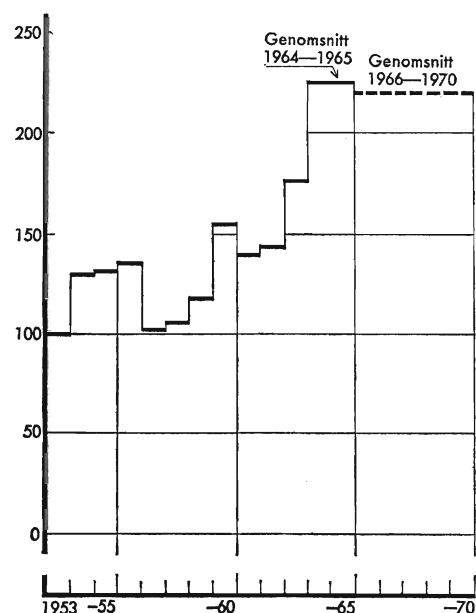
Enligt enkäten skulle sysselsättningen inom gummivaruindustrin öka med totalt 41 procent från 1963 till 1970 eller med 5 procent per år. Detta är en avsevärt högre siffra än genomsnittet för hela industrin och motsvarar i absoluta tal cirka 5 000 personer.

För såväl sko- och läderindustrin som gummivaruindustrin anger enkäten en icke obetydlig ökning av exportvolymen. Den förstnämnda branschen planerar att öka exporten med drygt 7 procent per år från 1963 till 1970 och den senare branschen med inte mindre än 10 procent per år.

Diagram 14: 3. Sko-, läder- och gummivaruindustri

Investeringar i fasta priser
{Index: 1953 = 100.}
- - - - planer

Investeringar 1963 = 120 milj. kr.
därav underhåll och reparationer = 35 milj. kr.

Kan planerna förverkligas?

Den svenska skoindustrin har sedan flera år tillbaka arbetat under tryckta ekonomiska förhållanden. Konsumtionen av skor, räknad i par, har visserligen stigit med cirka 4½ procent om året sedan 1959, men produktionen har ökat endast obetydligt; flera företag har tvingats nedlägga driften. Importens andel av den totala skokonsumtionen har successivt ökat. Detta gäller speciellt för damskor, för vilka importandelen under senare år uppgått till mellan 40 och 50 procent. Denna import har till stor del varit modebetonad med Italien som viktigaste exportland.

Löneandelen är hög inom sko- och läderindustrierna. Möjligheterna att radikalt mekanisera tillverkningen förefaller små. Då det knappast är troligt att vårt relativa kostnadsläge gentemot utlandet i framtiden kommer att förbättras för denna bransch, får man sannolikt räkna med fortsatt hård importkonkurrens för de svenska tillverkarna. Mot denna bakgrund förefaller en produktionsutveckling fram till 1970 i enlighet med enkätens planer knappast trolig. Frågan är om inte produktionen kommer att minska.

För gummivaruindustrin är läget betydligt gynnsammare. Produktionen av bildäck svarar för en betydande del av branschens produktionsvärde och den produktionen kan väntas fortsätta att expandera i hög takt. En annan stor produktgrupp utgör gummivaror för industriellt bruk. Även här torde man kunna räkna med god efterfrågan även i framtiden. Trots att den planerade produktionsökningen är mycket stor finns knappt anledning tro, att det skulle ligga utom möjligheternas gräns för gummivaruindustrin att förverkliga de redovisade produktionsplanerna för 1970. En reservation bör dock göras be-

träffande möjligheterna att uppnå den för 1970 planerade sysselsättningen.

Utvecklingen under 1970-talet

Som framhållits i kapitel 3 följer produktionsutvecklingen inom olika industribranscher ett förhållandevis enhetligt utvecklingsmönster i industriländerna. Till detta mönster hör att bl. a. beklädnadsindustrierna, dvs. textil-, konfektions-, sko- och läderindustrierna, vanligen tillväxer relativt långsamt i förhållande till andra branscher. Detta sammanhänger med att förbrukningen av dessa industriers produkter ökar i relativt långsam takt vid en allmän höjning av inkomstnivån och med en trendmässig förskjutning i utrikeshandeln. Den utveckling som ovan redovisats för den svenska sko- och läderindustrins hittillsvarande produktion stämmer väl överens med dessa allmänna utvecklingslinjer.

Vid fortsatt ekonomisk tillväxt kommer med all sannolikhet förbrukningsstrukturen att utvecklas i enlighet med tidigare trender. Detta betyder att man även under 1970-talet måste räkna med att avsättningsutrymmet för sko- och

läderindustrins produkter kommer att växa relativt långsamt. Därtill kommer att man kan vänta en successivt ökad importandel. Då det knappast finns anledning tro att de svenska företagens relativa kostnadsläge kommer att förbättras under 1970-talet, är det troligt att importkonkurrensen då snarare kommer att tillta än att minska. Någon större produktionsökning torde därför inte komma till stånd inom svensk sko- och läderindustri under 1970-talet.

För gummivaruindustrin däremot synes framtidsutsikterna vara avsevärt ljusare. Efterfrågan på branschens produkter kan nämligen bedömas bli god även under 1970-talet. En stor del av gummivaruindustrins produktion levereras till företag inom andra industribranscher, främst verkstadsindustrin. Den framtida efterfrågan på gummivaruindustrins produkter är därför starkt beroende av produktionsutvecklingen inom andra industrigrupper. Då en fortsatt snabb expansion är att vänta inom många av de branscher, som efterfrågar produkter från gummivaruindustrin kan man sannolikt räkna med en relativt hög expansionstakt för denna bransch även under 1970-talet.

KAPITEL 15

Kemisk industri

Omfattning och struktur

Den i produkt- och tillverkningshänseende mycket heterogena kemiska industrin har här indelats i fyra delgrupper: *rent kemisk industri*, omfattande framställningen av kemiska basprodukter, basplaster eller obearbetade plaster, halvfabrikat av plast, sprängämnen, gödselmedel m. m., *läkemedelsindustri*, *petroleumindustri* samt *övrig kemisk industri*. Denna senare innehåller huvudsakligen tillverkningen av kemisk-tekniska artiklar såsom kosmetika, tvättmedel, färger, tändstickor m. m. Till petroleumindustri räknas huvudsakligen raffinaderier. Petrokemisk industri ingår däremot i gruppen »rent kemisk industri». I kemisk industri har ej inkluderats framställningen av färdigfabrikat av plast. Den har i stället av bearbetningstekniska skäl förts till den ovan under verkstadsindustrin behandlade delbranschen järn- och metallmanufaktur.

Förädlingsvärdet inom kemisk industri, med ovan angivna definition, uppgick 1963 till ca 5 procent av hela industrins förädlingsvärde. Därav svarade rent kemisk industri för 31 procent, läkemedelsindustrin för 10 procent, petroleumindustrin för 13 procent och övrig kemisk industri för 46 procent.

Karakteristiskt för den kemiska industrin är en hög kapitalintensitet på grund av branschens accentuerade stordriftsfördelar och omfattande forsknings- och utvecklingskostnader. Detta

avspeglas i att förädlingsvärdet per anställd i kemisk industri ligger ca 50 procent högre än inom industrin som helhet.

Historisk bakgrund

Under mellankrigstiden intog den kemiska industrin en ganska blygsam position inom svenskt näringsliv. Petroleumindustrin var då obetydlig och läkemedelsindustrin föga utvecklad. Inom den rent kemiska industrin bestod produktionen till dominerande del av vissa tunga oorganiska produkter såsom svavelsyra, klor och alkali, karbid samt därur framställda kemikalier, i främsta rummet superfosfat och kvävegödselmedel. Inom gruppen »övrig kemisk industri» dominerade länge tändstickstillverkningen. Av samtliga anställda inom hela den kemiska industrin var år 1930 mer än en tredjedel sysselsatt i tändsticksfabriker.

Såväl under 1920-talet som under 1930-talet steg produktionen inom den kemiska industrin i ungefär samma takt som den totala industrins produktion. Avspärrningen under kriget gav branschen god vind i seglen och under 1940-talet växte produktionen snabbt. År 1949 var den nära dubbelt så stor som tio år dessförinnan. En retardation kom sedan till stånd under 1950-talet och under det decenniet steg produktionen med endast 5 procent per år. Liksom inom flertalet andra branscher var se-

dan tillväxttakten under 1960-talets första hälft högre. Under de senaste fem åren har den kemiska industrins produktion stigit med 8 procent per år i genomsnitt. Av delbranscherna är det läkemedelsindustrin som svarat för den största produktionsökningen. Tillverkningen av läkemedel har stigit med ungefär 10 procent per år sedan 1950.

Under efterkrigstiden har, förutom läkemedelsindustrin, i synnerhet den organisk-kemiska industrin utvecklats snabbt. Råvarusituationen för denna på olja, kol eller naturgas baserade industri har tidigare för Sverige varit klart ogynnsam. Detta har dock icke hindrat att en på företrädesvis importerade mellanprodukter baserad tillverkning av organiska kemikalier och basplaster byggts upp. En förbättring av råvarusituationen har skett genom tillkomsten av de petrokemiska anläggningarna i Stenungsund — det senaste tecknet på den kemiska industrins expansionskraft i Sverige — vilka kommer att förse den kemiska industrin med viktiga mellanprodukter för vidareförädling såsom etylen, propylen och butylener.

Den kemiska industrins export har stigit snabbt under efterkrigstiden och uppgår nu till ca 4 procent av Sveriges totala export. Av branschens export utgör kemiska grundämnen och föreningar samt plaster de viktigaste varugrupperna med tillsammans ca 65 procent.

De senaste årens ökade export av kemiska produkter har företrädesvis gällt våra nordiska grannländer och övriga EFTA-stater. Dessa länders införsel av kemiska produkter från vårt land steg mellan 1959 och 1965 med 18 procent per år (i löpande priser). På EEC-marknaden var Sveriges exportutveckling för dessa varor betydligt långsammare — ca 9 procent per år — vilket ledde till att dessa länder 1965 endast svarade för 21 procent av Sveriges ex-

port av kemiska produkter mot 27 procent 1959.

Importen av kemiska produkter (inklusive halvfabrikat av plast) är för närvarande mer än dubbelt så stor som exporten men har under 1960-talets början stigit något långsammare än denna. Petroleumprodukter svarar för ca 45 procent av importen och kemiska grundämnen och föreningar för en tredjedel.

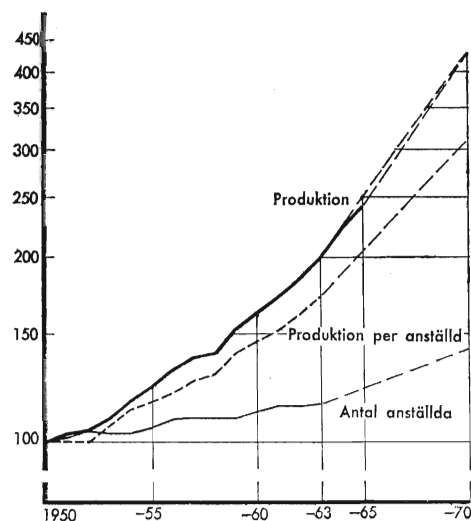
Enkätresultatet

Enligt enkäten uppgår den planerade produktionsökningen mellan 1963 och 1970 till cirka 110 procent, vilket innebär ett årligt genomsnitt på drygt 11 procent. Då produktionen inom branschen beräknas ha stigit med 21 procent under de två senaste åren behö-

Diagram 15: 1. Kemisk industri

Produktionsvolym, antal anställda och produktionsvolym per anställd
Index: 1950 = 100. Logaritmisk skala
---- planer

Förädlingsvärde 1963 = 1 465 milj. kr.
Antal anställda 1963 = 33 250
Förädlingsvärde per anställd 1963 = 44 050 kr.

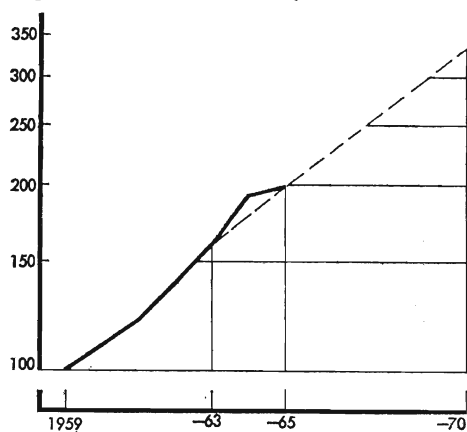
ver den årliga ökningen under den resterande delen av 1960-talet uppgå till cirka 12 procent för att den för 1970 planerade produktionsnivån skall uppnås.

Bland de fyra delbranscherna har petroleumindustrin de mest expansiva planerna. Även läkemedelsindustrin uppvisar höga ökningstal för produktionen, 12 procent per år mellan 1963 och 1970. För rent kemisk industri och för övrig kemisk industri är motsvarande siffror $9\frac{1}{2}$ respektive $6\frac{1}{2}$ procent. Vad dessa ökningstal innebär för utvecklingen 1965—1970 går inte att säga, eftersom statistiskt material saknas för produktionsförändringen 1963—1965 inom delbranscherna.

Antalet anställda inom den kemiska industrin uppgick 1963 till 33 000. Planerna anger en ökning av denna siffra upp till drygt 39 000 år 1970. Vad sysselsättningen beträffar är läkemedelsindustrin den mest expansiva av de fyra grupperna. Där förutses en årlig sysselsättningsökning på $5\frac{1}{2}$ procent medan de övriga grupperna räknar med ökning på 2 å 2 $\frac{1}{2}$ procent.

Diagram 15: 2. Export av kemiska produkter, volym

Index: 1959 = 100. Logaritmisk skala
 ---- planer
 Exportvärde 1963 = 755 milj. kr.

Exporten av kemiska produkter har stigit snabbt under de senaste tio åren. Från 1953 till 1964 ökade exportvolymen med genomsnittligt 17 procent per år. För perioden 1963—1970 anger planerna en ökning på knappt 11 procent per år. Under de två senaste åren har exporten stigit i ungefär denna takt. För att exportplanerna skall kunna förverkligas behöver ökningen under de kommande fem åren bli 10 å 11 procent per år. Denna ökning överensstämmer väl med resultatet i långtidsutredningens speciella exportstudie.

Kan planerna förverkligas?

När det gäller att bedöma företagets möjligheter att finna avsättning för den planerade produktionen bör det observeras, att utbyggnaden inom petroleumindustrin i huvudsak kommer att innebära en ökad framställning av varor som nu importeras och att den ökade produktionen inom den delbranschen till största delen kommer att medföra ett minskat importbehov. Att de nya anläggningarna kommer att bli fullt konkurrenskraftiga på den inhemska marknaden kan tas för givet. Man torde därför inte behöva befara att petroleumindustrin inte skulle finna avsättning för sina produkter.

Även utbyggnaden av den petrokemiska industrin kommer att innebära ett minskat importbehov och därtill kommer att efterfrågan på dess produkter är i mycket starkt stigande. Det är dessutom sannolikt att den ökade petrokemiska produktionen i vårt land kommer att skapa sin egen efterfrågan i den meningen, att den stimulerar den inhemska vidareförädlingen. Någon definitiv anledning att betvivla den petrokemiska industrins möjligheter att finna avsättning för den ökade produktionen torde därför ej föreligga.

Enligt planerna kommer läkemedelsindustrin att öka sin produktion med 12 procent per år. Den inhemska förbrukningen av läkemedel stiger visserligen snabbt men dock icke så mycket som med 12 procent per år och realiserandet av planerna torde fordra en betydande förbättring av handelsbalansen för läkemedel. En sådan förbättring torde på intet sätt vara osannolik. De svenska läkemedelsfabrikerna har planer på mycket stor ökning av exporten, nära 20 procent per år mellan 1963 och 1970 enligt enkäten, och även om den siffran kan förefalla hög kan den dock inte betraktas som orealistisk. Svensk läkemedelsindustri har tidigare haft stora exportframgångar och förutsättningarna för att dessa skall fortsätta förefaller goda.

Inom övriga delar av den kemiska industrin är den planerade produktionsökningen i själva verket mycket måttlig. Då vi kan förutsätta att den inhemska efterfrågan på de stora basprodukterna stiger ganska snabbt som en följd av produktionsökningar inom övriga delar av svensk industri och då även efterfrågan på tvätt- och rengöringsmedel, kosmetika, färger och andra till gruppen »övrig kemisk industri» hörande artiklar kommer att växa, finns det med all sannolikhet utrymme för den planerade avsättningen på hemmamarknaden. Givetvis förutsätter det att den internationella konkurrenskraften gentemot importen kan uppehållas. Att det inte skulle vara möjligt finns det dock ingen anledning vänta.

Den mycket höga takt, varmed den kemiska industrins export stigit under de senaste tio åren, måste ses mot bakgrunden av dels att exporten var absolut sett liten för tio år sedan, dels att den i hög grad stimulerats av tullsänkningarna inom EFTA. För framtiden kan vi inte räkna med en lika snabb

utveckling. Den i planerna angivna siffran är ju också avsevärt lägre. Som ovan nämnts stämmer den väl överens med långtidsutredningens exportprognos och det finns ingen anledning betrakta den såsom orealistisk. Den kemiska industrin har utan tvekan goda förutsättningar för en fortsatt snabb exportexpansion. I främsta rummet gäller det på EFTA-marknaderna men branschen har under de senaste åren visat sin förmåga att för speciella produkter vinna terräng även på tullskyddade marknader.

Slutsatsen av vad som nu sagts är att utsikterna för den kemiska industrin att finna avsättning för den planerade produktionen förefaller goda. Dock må den reservationen göras, att den kemiska industrins export — särskilt då bulkvarorna — är känslig för tullhinder, varför den handelspolitiska utvecklingen i avnämländerna är synnerligen betydelsefull för branschens expansionsmöjligheter.

Den kemiska industrin är en extremt kapitalintensiv bransch och en utbyggnad av produktionsapparaten kräver stora kapitalinsatser. Detta ställer de svenska företagen inför besvärliga finansieringsproblem och möjligheterna för industrin att förverkliga sina planer är starkt avhängiga av om dessa problem kan lösas. Den framtida situationen på den svenska kreditmarknaden liksom också möjligheterna för de svenska företagen att engagera utländskt kapital i sina projekt är därför en faktor av stor betydelse för den kemiska industrins utveckling.

De utpräglade stordriftsfördelar, som föreligger vid produktion av kemiska produkter, ger de kontinentala storföretagen starka incitament till internationell prisdifferentiering. Följden därav har blivit att en omfattande dumping av kemiska basprodukter förekommer.

För de svenska företagen, som internationellt sett är små och som därjämte har ett jämförelsevis lågt tullskydd, har denna prispolitik medfört betydande problem. En annan besvärande form av priskonkurrens kommer från vissa europeiska öststater, som tillämpar en icke kostnadsmässig prissättning. Hur vårt lands lagstiftning om antidumpingtullar kommer att tillämpas och hur handelspolitiken gentemot öststaterna kommer att utformas är därför av stor betydelse för de svenska företagens expansionsmöjligheter.

Utvecklingen under 1970-talet

Efterfrågan på den kemiska industrins produkter har sedan flera decennier tillbaka varit i starkt stigande i världens alla länder. Samtidigt har de tekniska landvinningarna på kemins område givit upphov till en ständig ström av nya produkter och produktvarianter, vilka skapat sin egen efterfrågan och medfört successiva nytillskott till avsättningsutrymmet för branschens produkter. Därigenom har förutsättningar skapats för en mycket snabb ökning av produktionen. Som visats i kapitel 3 gäller som allmän regel i industriländerna, att produktionen stigit snabbare inom den kemiska industrin än inom någon annan bransch.

Vårt land utgör ett av undantagen från regeln att den kemiska industrin är den mest expansiva industrigruppen. Visserligen har produktionen stigit relativt snabbt men vare sig under 1950-talet eller under 1960-talets första hälft har den kemiska industrin hos oss inlagt tätplatsen bland branscherna. Även i ett annat avseende har vårt lands kemiska industri en särställning: branschens andel av den totala industrins förädlingsvärde är mindre än i flertalet andra industriländer.

Att den kemiska industrin i vårt land är jämförelsevis liten samt att branschens expansionstakt under 1950-talet varit jämförelsevis låg — mätt med internationella mått — kan inte betraktas som ett tecken på att förutsättningarna för kemisk industri skulle vara sämre i vårt land än i andra länder. Så är uppenbarligen inte fallet. Kemisk industri är tvärtom en bransch inom vilken ett högt utvecklat industriland som Sverige har speciellt goda förutsättningar att hävda sig internationellt. Branschen är extremt kapitalkrävande, vilket ger ett land med höga löner komparativa fördelar mot länder med lägre löner. Härtill kommer att den kemiska industrin kanske mer än någon annan bransch fordrar ett intensivt utvecklingsarbete, vilket också bör ge vårt land med dess höga nivå vad forskning och tekniskt kunnande beträffar ett gott utgångsläge i den internationella konkurrensen.

Eftersom stordriftens fördelar gör sig mycket starkt gällande inom kemisk industri utgör visserligen den inhemska marknadens begränsade storlek ett handikapp för branschens utveckling, men det handikappet har i viss mån eliminerats genom specialisering och framför allt genom ökad export, som i varje fall till stor del möjliggjorts genom tillkomsten av EFTA. Under förutsättning att integrationsproblemen i Västeuropa icke får en för vårt land ogynnsam lösning torde, trots hemmarknadens litenhet, därför förutsättningarna för kemisk industri i vårt land anses vara goda. Det finns därför all anledning tro att den kemiska industrin i vårt land kommer att även i framtiden vara en högexpansiv bransch.

Enligt vad som sagts i kapitel 4 skulle under 1970-talet förutsättningar finnas för svensk industri att öka produktionen med omkring 5 procent per år i

genomsnitt. Enligt det i kapitel 3 angivna mönstret för branscutvecklingen i industriländerna skulle en 5-procentig ökning av den totala industriproduktionen »normalt» åtföljas av en ökning av den kemiska industrins produktion på 7 å 8 procent. Då förutsättningarna för en expansion inom kemisk industri förefaller väl så goda inom vårt land som inom andra industriländer i Europa, och då vi dessutom kan vänta oss att nyssnämnda mönster för branscutvecklingen kommer att i *stort sett* bli bestående, har vi anledning tro att den årliga produktionsökningen inom svensk kemisk industri under 1970-talet kommer att bli av storleksordningen 7 å 8 procent. Omvänt kan saken uttryckas så att blir produktionsuppgången inom kemisk industri mindre än så,

kan den totala industriproduktionen inte beräknas stiga med 5 procent per år.

Ett samgående mellan EFTA och EEC skulle för svensk kemisk industri medföra stora fördelar och sannolikt ge branschen goda utvecklingsmöjligheter. Utvidgningen av den tullfria marknaden skulle möjliggöra ytterligare stordriftsfördelar och därtill kommer, att den dumping från kontinenten, som nu förekommer på vissa varuområden och utgör ett betydande problem för de svenska tillverkarna, inte skulle kunna fortsätta på en tullfri marknad. Integrationsfrågans framtida lösning är därför av stor betydelse för svensk kemisk industris utvecklingsmöjligheter.

KAPITEL 16

Sammanfattning

Utvecklingen fram till 1970

Enligt IUI:s enkät uppgår den inom svensk industri planerade produktionsökningen mellan 1963 och 1970 till 60 procent, vilket innebär en genomsnittlig årlig ökning på drygt 7 procent. Produktionsplanerna är mest expansiva inom den kemiska industrin, järn- och metallverken, verkstäderna — med undantag för varven — massa- och pappersindustrin samt gummivaruindustrin. Gruvorna, jord- och stenindustrin, pappersvaru- och grafisk industri, träindustrin, textil- och konfektionsindustrin samt livsmedelsindustrin intar en mellanställning, medan de lägsta produktionsökningstalen redovisas av sko- och läderindustrin samt varven.

Enligt planerna kommer den totala industriexporten att stiga med 75 procent mellan 1963 och 1970. Flertalet branscher räknar med en snabbare utveckling av exporten än av produktionen. Skillnaden mellan export- och produktionsutveckling är särskilt framträdande inom verkstäderna samt inom textil-, konfektions-, sko- och läderindustrierna.

Totalt räknar industrin med en sysselsättningsökning på 125 000 personer. Verkstäderna svarar för ca 80 000 av dessa.

Den begränsade tillgång på arbetskraft och kapital, som under de närmaste fem åren kan tänkas stå till industrins förfogande, gör det ytterst osannolikt att de i enkäten redovisade

planerna skall kunna realiseras. Sysselsättningsökningen inom industrin 1966—1970 kan sannolikt inte bli större i antal räknat än vad som svarar mot den förkortning av arbetstiden, som är att vänta. I våra kalkyler har vi därför utgått från att arbetskraftsvolymen — mätt i antal arbetstimmar — inom industrin kommer att förbli oförändrad fram till 1970.

En ökning av industrins investeringar är angelägen för att produktionsvolymen trots stagnationen i sysselsättningen skall kunna stiga någorlunda snabbt och för att den svenska exportindustrin skall kunna bibehålla sin internationella konkurrenskraft. I långtidsutredningens huvudbetänkande har räknats med en successiv ökning av investeringarna från nuvarande 4,8 miljarder kronor till 6,8 miljarder 1970. De inom institutet gjorda kalkylerna tyder på att den investeringsutvecklingen i kombination med en oförändrad arbetskraftsvolym skall möjliggöra en produktionsökning på 5 à 5 1/2 procent per år fram till 1970.

Den knapphet på arbetskraft, som vi kan förvänta för framtiden, kommer sannolikt att göra sig speciellt kännbar på orter med starkt differentierat näringsliv och särskilt då i storstäderna. Eftersom verkstadsindustrin är jämförelsevis starkt koncentrerad till de större städerna har man anledning räkna med att denna bransch får speciella svårigheter med rekryteringen av arbetskraft, i all synnerhet som planerna för 1963—1970 omfattar en så betydande

de sysselsättningsökning som 80 000 personer. Det är vidare troligt att rekryteringssvårigheter uppkommer för låglönebranscherna. Textil-, konfektions- och livsmedelsindustrierna är i det avseendet i en ogynnsam situation. Den förväntade utvecklingen på arbetsmarknaden ger oss därför anledning tro, att sistnämnda branscher samt verkstadsindustrin kommer att få svårigheter att realisera de angivna produktionsplanerna.

Genomgången av de olika branschernas förutsättningar att i framtiden finna avsättning för den planerade produktionen gav vid handen, att en utveckling i enlighet med planerna beträffande produktion och export ter sig osannolik särskilt för verkstadsindustrin samt

textil-, konfektions-, livsmedels- samt sko- och läderindustrierna. Det är här huvudsakligen fråga om samma branscher för vilka man, som nyss nämnts, har anledning räkna med speciellt stora arbetskraftsproblem. Detta gör det givetvis än mer befogat att betvivla dessa branschers möjligheter att förverkliga sina planer. Genomgången av avsättningsutsikterna gav vidare vid handen, att ett frågetecken i det avseendet var motiverat även vad beträffar järn- och metallverken samt den grafiska industrin.

De planer, som företagen redovisat i enkäten, avser perioden 1963—1970. Med utgångspunkt från den produktions- och exportökning, som enligt nu tillgängliga källor kan beräknas ha kom-

Tabell 16: 1. Industrins produktions- och exportutveckling 1950—1970

Bransch	Årlig procentuell ökning					
	Produktion				Export 1965 - 1970	
	1950 - 1960	1960 - 1965	1965 - 1970		Enl. planer	Enl. KI
			Enl. planer	IUI:s kalkyl		
Gruvindustri.....	4,9	7,1	4	4	4	5
Järn- och metallverk.....	8,1	9,8	8	7	7	8
Verkstadsindustri (exkl. varv).....	6,5	8,6	8	6	13	9
Varv.....	3,7	4,6	1	0	-3	0
Jord- och stenindustri.....	4,1	8,8	6	6	10 ¹	-
Träindustri.....	1,5	6,5	5	5	1	2
Massa-, pappers- och wallboardind. dustri.....	5,8	5,2	7	7	9	6
Pappersvaru- och grafisk industri .	2,9	7,2	6	5		
Livsmedelsindustri (inkl. dryckes- varu- och tobaksindustri).....	2,6	3,3	5	3	-4	4
Textilindustri.....	1,3	2,2	6	} 2	} 11	} 9
Konfektionsindustri.....	0,7	4,9	6			
Sko- och läderindustri.....	0,1	1,3	6	2	7 ¹	-
Gummivarindustri.....	5,8	8,2	7	7	10 ¹	-
Kemisk industri.....	5,0	8,1	12	12	11	10
Hela industrin.....	4,6	7,0	7	5	8	7

¹ Avser åren 1963 - 1970.

Källa för 1950 - 1960: Kommerskollegium och statistiska centralbyrån; verkstadsindustrin enl. IUI:s beräkningar.

Källa för 1960 - 1965: Statistiska centralbyrån, konjunkturinstitutet och IUI.

mit till stånd från 1963 till 1965, är det givetvis möjligt att ange hur stora ökningar som erfordras under femårsperioden 1966—1970 för att de redovisade planerna för 1970 skall förverkligas. I föregående avsnitts branschgenomgång angavs så framräknade siffror. För överskådlighetens skull har dessa siffror sammanställts i tabell 16:1. I denna anges vidare, för jämförelsens skull, resultaten från konjunkturinstitutets exportstudie. Därjämte anges i tabellen en produktionsutveckling, som vi på grundval av ovan redovisade överväganden betraktar som ett möjligt utvecklingsalternativ.

Utvecklingen under 1970-talet

Utvecklingen på arbetsmarknaden intar en framträdande plats i den samhälls-ekonomiska problematiken rörande 1960-talets senare hälft. Stagnationen i antalet förvärvsarbetande personer i kombination med en förväntad minskning av veckoarbetstiden medför, att det totala arbetskraftsutbudet — mätt i antal arbetstimmar — kommer att successivt sjunka under de närmaste fem åren. De konsekvenser detta får kommer med all sannolikhet att ställa den ekonomiska politiken inför en rad svårlösta problem.

Såvitt man idag kan se kommer den nämnda utvecklingen på arbetsmarknaden att karakterisera inte enbart 1960-talets senare hälft. Med all sannolikhet kommer situationen under 1970-talet att bli likartad.

Då antalet årsarbetare kommer att bli i stort sett oförändrat under hela 1970-talet och då en viss arbetstidsförkortning sannolikt kommer till stånd, kan den totala arbetskraftsvolymen i samhället beräknas minska. Minskningen torde bli minst $\frac{1}{2}$ procent per år. För

industrins del torde utvecklingsbilden bli ungefär densamma; antalet förvärvsarbetande skulle förbli ganska konstant under 1970-talet men en förkortning av arbetstiden skulle medföra en sänkning av arbetsvolymen. Därmed skulle en sedan lång tid tillbaka framträdande utvecklingslinje i vår ekonomi komma att brytas.

De beräknade framtida förändringarna i befolkningens åldersfördelning i kombination med den inkomstomfördelning till pensionärernas förmån, som ATP-systemets utmognad kommer att medföra, gör att investeringskvoten i samhället troligen inte kommer att stiga nämnvärt under 1970-talet. I kombination med den nämnda utvecklingen av arbetskraftstillgången gör detta att ökningen i nationalprodukten rimligen inte kan bli större än ca 4 procent per år. I långtidsutredningens huvudbetänkande räknas med siffran $4\frac{1}{2}$ procent, men den kalkylen är medvetet optimistisk.

Sannolikheten talar för att de olika näringsgrenarnas konkurrens om det tillgängliga investeringsutrymmet kommer att bli hård även under 1970-talet. Någon större höjning av industrins andel av det utrymmet är inte sannolik. En ökning av industriinvesteringarna med 5 à 6 procent per år torde vara det mesta man kan räkna med.

De inom institutet gjorda kalkylerna ger vid handen, att en 5-procentig ökning av industriinvesteringarna under 1970-talet i kombination med en minskning av sysselsättningen med $\frac{1}{2}$ procent per år kan tänkas medge en ökning av industrins produktionsvolym på genomsnittligt 5 procent per år men knappast mera.

Internationella jämförelser ger vid handen, att produktionsutvecklingen inom de olika branscherna följer ett ganska ensartat mönster i industrilän-

derna. De snabbast expanderande branscherna är nästan genomgående den kemiska industrin, metallindustrin samt verkstadsindustrin (exkl. varv). Även pappers- och massaindustrin samt jord- och stenindustrin uppvisar som regel jämförelsevis hög expansionstakt. Inom livsmedels-, textil-, konfektions- samt sko- och läderindustrierna går vanligen produktionstillväxten relativt långsamt. I stort sett har utvecklingen i vårt land följt detta mönster.

Mycket talar för att nu nämnda utvecklingsmönster i stort sett kommer att bli bestående i framtiden. Blir så fallet innebär det givetvis att den framtida utvecklingen i huvudsak kommer att följa tidigare trender. Analysen i det föregående har emellertid givit vid handen, att detta inte kommer att gälla för alla branscher. För vissa branscher kan vi tydligt skönja kommande trendbrott. Det gäller gruvorna, järnverken samt skogsindustrin. För de tre branscherna måste vi räkna med att tillväxten under 1970-talet blir väsentligt långsammare än under innevarande decennium. För övriga branscher finns föga anledning tro på mer markanta trendbrott. Det förefaller t. ex. osannolikt att livsmedels-, textil-, konfektions- samt sko- och läderindustrierna, som tidigare uppvisat jämförelsevis långsam produktionsuppgång, plötsligt skulle börja expandera i snabb takt. Det finns heller ingen anledning tro, att den kemiska industrin, verkstadsindustrin samt jord- och stenindustrin inte skulle expandera i snabb takt även under 1970-talet.

Att idag förutsäga tillväxten i svensk industriproduktion under 1970-talet är givetvis utomordentligt vanskligt. Hur snabbt denna produktion kommer att stiga beror på en mängd förhållanden, såsom exempelvis den ekonomiska utvecklingen i andra länder, den ekonomiska politikens utformning, industri-

företagarnas initiativkraft och den internationella konkurrensförmågan. Att försöka göra prognoser över alla sådana förhållanden förefaller föga meningsfullt. I föregående avsnitt anfördes som en tänkbar möjlighet att svensk industriproduktion skulle kunna växa med omkring 5 procent per år under 1970-talet. Om man utgår ifrån att detta inträffar kan man kanske spekulera över hur de olika branschernas produktionsutveckling kommer att te sig.

Vid en femprocentig årlig ökning av industriproduktionen tillväxer produktionen inom verkstadsindustrin och den kemiska industrin »normalt» med 6 å 8 procent per år. Med tanke på att övriga branscher sannolikt växer betydligt långsammare är det helt uppenbart, att en utvecklingstakt av den storleksordningen är nödvändig inom dessa båda branscher för att en femprocentig ökning av den totala industriproduktionen skall komma till stånd. Näst efter den kemiska industrin och verkstadsindustrin i tillväxttakt torde sedan jord- och stenindustrin, metallindustrin samt gummivaruindustrin komma. För de tre branscherna kan man kanske räkna med produktionsökningar på omkring 5 procent per år. Livsmedelsindustrin samt pappersvaru- och grafisk industri tillväxer normalt något långsammare än den totala industriproduktionen och vid en femprocentig ökning i denna senare kan utvecklingstakten för de båda branscherna tänkas bli 3 å 4 procent per år. Det som ovan sagts om begränsningen i skogsindustriernas expansionsmöjligheter gör det motiverat att räkna med ungefär denna utvecklingstakt även för dessa. Det är inte otänkbart att också textil- och konfektionsindustrierna kan expandera i denna takt. De senaste decenniernas erfarenheter tyder dock snarast på en något långsam-

mare utveckling för dessa båda industrier. Produktionen inom gruvor och varv kommer troligen att öka med mindre än 3 procent per år. För sko- och läderindustrin, slutligen, torde utvecklingstakten även under 1970-talet bli låg.

Av vad som ovan sagts har framgått, att vi kan vänta en markant retardation i gruvornas, järnverkens samt skogsindustriernas produktionsutveckling och därmed också i deras exportutveckling.

För varven kommer en sådan retardation att ske redan under innevarande decennium. Då dessa branscher tillsammans svarar för ca 50 procent av hela den svenska exporten inger dessa utvecklingsperspektiv vissa farhågor för betalningsbalansen. För att jämvikt i utrikeshandeln skall kunna upprätthållas under 1970-talet måste verkstadsindustrins export stiga i mycket snabb takt. Huruvida det kommer att bli möjligt, återstår emellertid att se.

APPENDIX A

Metoder och material

Syftet med enkätundersökningen var att inhämta industriföretagens planer, sammanställa dem och på så sätt få en uppfattning om den industriella utvecklingen totalt och branschvis, så som den skulle te sig om planerna följdes och det inte förekom någon nybildning av företag.

Av kostnadsskäl var det inte möjligt att tillfråga samtliga industriföretag i landet. Den ökning av tillförlitligheten i materialet som skulle vinnas med en sådan totalundersökning jämfört med en stickprovsundersökning är för övrigt med all säkerhet mycket liten. En stor del av de mindre företagen har nämligen ingen fast planering på den sikt det här rör sig om. Att utsträcka undersökningen till att omfatta samtliga småföretag skulle således ge en jämförelsevis liten merinformation. Dessutom finns det skäl att anta (se sid. 18) att en stor del av småföretagen i huvudsak kommer att utvecklas i takt med de större. Till detta kommer att småföretagen i de flesta branscher svarar för en förhållandevis liten del av branschens totala produktion, sysselsättning m. m. Dessa förhållanden gjorde att IUI vid utredningens början beslöt att ägna huvudintresset åt de större företagens planer och låta dessa indikera också den utveckling, som är trolig för småföretagen. Att vissa av de mindre företagen överhuvudtaget medtogs är närmast att betrakta som ett experiment i syfte att undersöka i vilken omfattning planering förekommer

bland dessa företag. Avsikten var delvis också att få en uppfattning om det bland småföretagen förekommer utvecklingstendenser som markant avviker från de större företagens.

Mål-, undersöknings- och kontrollpopulation

Undersökningens *målpopulation* var samtliga industriföretag i Sverige som existerade vid undersökningstillfället, dvs. i slutet av 1964. Av det ovan sagda framgår att *undersökningspopulationen* var en del av målpopulationen, nämligen den del som består av storföretag. Det stickprov som gjordes i vissa grupper av mindre företag benämns i fortsättningen *kontrollpopulationen*. En kortfattad beskrivning av hur undersöknings- och kontrollpopulationerna har avgränsats, kan tyvärr inte lämnas. Detta sammanhänger dels med att det varit nödvändigt att definiera begreppet storföretag olika för olika branscher, dels med tekniska problem vid samplingförfarandet. På sid. 153 ff. ges en allmän beskrivning av hur storföretagen avgränsades. Av urvalsmatri-sen på sid. 163 ff. framgår i detalj var gränserna sattes i de olika branscherna.

Urvalsregister

Som urvalsregister för undersökningen användes statistiska centralbyråns företagsregister, som sensommaren 1964 förelåg i färdigt men inte slutkontrol-

lerat skick. De data som ingick i registret avsåg år 1962.¹

Uppgifterna om företagen var lagrade på magnetband. Två typer av band förekom; det ena innehöll uppgifter om företagen (de juridiska personerna) som helhet, det andra upptog data om verksamhetsställena (ung. industristatistikens arbetsställen) för de företag som bestod av mer än ett verksamhetsställe. Företagsbandet innehöll namn och adress, uppgifter om huvudsaklig näringsgren, antal årsarbetare samt antal arbetstimmar för de juridiska personerna. I den andra typen av band utgjorde varje verksamhetsställe en enhet. För denna fanns angivet vilken juridisk person enheten tillhörde, adress samt antalet anställda i var och en av de branscher, som fanns representerade inom verksamhetsstället, dock högst 6 olika branscher.

Urvalsenhet

Eftersom undersökningspopulationen skulle omfatta alla »stora» enheter inom varje bransch, var det olämpligt att använda den juridiska personen eller verksamhetsstället som urvalsenhet. I båda fallen kan det nämligen förekomma att två eller flera branscher finns representerade inom enheten. Även om man vid ett urval av juridiska personer, klassificerade efter den i storlek dominerande branschen, kan skapa garantier för att samtliga storföretag i varje bransch medtas, skulle vid bearbetningen av svarsmaterialet en finare uppdelning vara nödvändig. Vid ett sådant urvalsförfarande skulle dessutom uppräknningen av erhållna siffror till branschens totalnivå omöjliggöras, eftersom man saknade information om den verkliga branschfördelningen bland de icke svarande företagen.

För urvalet var det därför nödvändigt att dela upp företagen i sådana delar, att de gav en riktig bild av den verkliga branschstrukturen. För detta ändamål skapades begreppet *verksamhetsenhet*. Med detta avsågs varje sådan del av ett verksamhetsställe, vars tillverkning kunde hänföras till en och endast en bransch. Verksamhetsenheten blev således en lämplig urvalsenhet. (Exempel: En juridisk person bedriver verksamhet på två orter, A och B. På orten A finns inom samma område ett väveri och en konfektionsfabrik, på orten B ett väveri. Inom den juridiska personen finns då tre verksamhetsenheter tillhörande två branscher.)

Begreppet storföretag

Frågan om ett företag eller en verksamhetsenhet skulle anses vara stor eller ej i undersökningens mening kunde rimligtvis inte avgöras på ett enhetligt sätt för alla branscher. Bland järn- och stålverken sysselsätter exempelvis de flesta verksamhetsenheterna, och därmed också företagen, fler än 300 personer, medan det bland guld- och silvervarufabrikerna inte finns något företag i storleksgruppen 150 anställda eller fler. Med hänsyn till detta samt det förhållandet att verksamhetsenheten skulle utgöra urvalsenhet gjordes följande definition:

Varje del av verksamheten inom en

¹ Företag, som nystartades under tiden mellan registrets tillkomst och undersökningstillfället, kom inte med i det primära urvalet. Eftersom undersökningspopulationen var begränsad till storföretagen, har möjligheterna till komplettering varit gynnsamma för denna population. Någon systematisk uppföljning av nystartade företag har emellertid inte skett, varför enstaka storföretag möjligen kan ha lämnats utanför undersökningspopulationen.

juridisk person, som entydigt kan hänföras till en enda bransch, skall anses som »storföretag» om den juridiska personen inom branschen driver minst en »stor» verksamhetsenhet, dvs. en verksamhetsenhet i vilken antalet anställda överstiger en viss för branschen fastställd siffra.

Av urvalsmatrisen på sid. 163 ff. framgår hur denna siffra fastställdes för de olika branscherna.

Det bör observeras att termen storföretag med ovanstående definition är något oegentlig, eftersom den inte alltid hänförs till hela företaget (den juridiska personen) utan eventuellt endast till någon eller några av dess delar. I brist på en bättre term för det som avses, har emellertid uttrycket bibehållits.

Urvalsförfarandet

Samtliga de i företagsregistret ingående verksamhetsenheterna inom sektorn industri sorterades efter bransch och storleksklass. Antalet verksamhetsenheter och totala antalet anställda i varje sorteringsgrupp (stratum) uträknades och tabulerades i matrisform (se urvalsmatrisen). Därefter uttogs alla stora verksamhetsenheter samt ett slumpmässigt urval av verksamhetsenheter i vissa mindre storleksgrupper. Antalet slumpmässigt uttagna enheter i de olika branscherna framgår av urvalsmatrisen. Inom vissa branscher gjordes dock inget urval, utan uppgifter om planerad respektive förväntad utveckling erhöles på annat sätt än genom planinsamling från enskilda företag. För huvuddelen av slakterierna, charkuterierna, mejerierna samt varven lämnades uppgifter av Sveriges Slakteriförbund respektive Svenska Mejeriernas Riksförening och Sveriges Varvsin-

dustriförening. För utvecklingen inom vin- och spritfabriker samt bilreparationsverkstäder gjordes inom IUI uppskattningar, som baserades på prognoser för den privata konsumtionen. På begäran av branschföreningarna uttogs samtliga företag (verksamhetsenheter) inom gruvindustrin, järn- och metallverken samt massa- och pappersindustrin.

De på ovan angivet sätt uttagna verksamhetsenheterna uppgick till ett antal av 2 336. De motsvarades av 1 805 företag (juridiska personer). Bland dessa företag kunde det givetvis förekomma sådana, som bestod av fler verksamhetsenheter än de uttagna. En komplettering måste därför göras för att de uttagna företagens hela verksamhet inom berörda branscher skulle bli föremål för undersökning. Denna komplettering gjordes på så sätt att *samtliga* kvarvarande verksamhetsenheter tillhörande de 1 805 företagen uttogs. Detta medförde visserligen att vissa enheter, som definitionsmässigt tillhörde gruppen småföretag, kom med i kontrollpopulationen utan att vara strikt slumpmässigt utvalda. Någon störande inverkan på undersökningspopulationen hade emellertid inte detta förfarande. Efter kompletteringen uppgick antalet uttagna verksamhetsenheter till 3 309.

Frågeblanketter och uppgiftsinsamling

För vart och ett av de 1 805 utvalda företagen framställdes en s. k. huvudblankett. Som framgår av exemplet på sid. 170 innehöll denna vissa registeruppgifter om företaget. Avsikten med detta var att förhindra missförstånd beträffande branschernas avgränsning m. m. För varje på huvudblanketten upptagen bransch fick företagen dess-

utom en branschblankett (se sid. 171).

I slutet av oktober 1964 utsändes blanketterna till företagen med en begäran om att om möjligt inkomma med svar före den 10 november samma år. Den 30 november hade 705 företag (juridiska personer) inkommit med svar. Den 1 december utsändes en påminnelse till de företag som inte svarat och inte meddelat sin avsikt att senare inkomma med svar. Den 22 december hade 905 svar inkommit och samma dag utsändes en ny påminnelse tillsammans med en uppmaning till dem, som ansett sig vara förhindrade att besvara enkätfrågorna, att på en särskild blankett ange orsaken härtill. På så sätt hoppades vi få en uppfattning om bortfalllets karaktär. Den vanligast angivna orsaken var emellertid tidsbrist, vilket delvis spolierade möjligheterna till en givande bortfallsanalys.

Bearbetningen

Svarsblanketterna granskades och kodades för hålkortsbearbetning efter hand som de inkom. I slutet av februari och början av mars stansades materialet på hålkort och kontrollkörningar utfördes i mitten av mars i avsikt att upptäcka felstansningar och omöjliga eller osannolika svar. Genom telefonkontakt med uppgiftslämnarna kontrollerades och eventuellt rättades denna sistnämnda typ av svar. I början av april gjordes de första produktionskörningarna. Då hade 1 059 juridiska personer inkommit med svar. Vid bearbetningen av hålkorten bildade varje bransch inom ett företag en enhet. Som tidigare nämnts har vi för enkelhets skull givit denna enhet beteckningen företag, ehuru den i vissa fall åsyftar endast en del av en juridisk person.

Uppräkningsförfarandet

Samtliga företag sorterades på bransch- och storleksgrupper (49 branscher och 4 storleksgrupper). Alla de företag, som ingick i en och samma bransch- och storleksgrupp bildade ett stratum. Inom varje stratum summerades de av företagen angivna värdena för produktion, sysselsättning m.m. var för sig. Varje stratumsumma multiplicerades med ett tal, uppräkningsfaktorn, som var kvoten mellan totala antalet anställda i stratum år 1963 samt antalet anställda 1963 i de svarande företagen inom samma stratum. På så sätt erhöles en uppskattning av de värden som skulle ha erhållits, om samtliga företag inom stratum inkommit med svar. Detta innebär att vi förutsätter att produktion per anställd, investering per anställd osv. i genomsnitt är ungefär lika stor i de icke svarande företagen som i de svarande för den period planerna gäller.

För de strata, som enligt definition innehöll storföretag, summerades branschvis de uppräknade värdena. Därefter var det möjligt att beräkna de ökningar av produktion, sysselsättning m.m. som storföretagen inom varje bransch planerade. Som tidigare nämnts ansågs storföretagens planer vara representativa för samtliga företag. I kontrollsyfte gjordes dock en beräkning av vad ökningstalen skulle bli, om även småföretagens planer medtogs. Skillnaderna i resultat de två metoderna emellan visade sig i allmänhet vara små.¹ Till en del sammanhänger detta med att storföretagen inom de flesta bran-

¹ Ett undantag utgjorde investeringarna, som i många branscher visade en annorlunda utveckling om småföretagen togs med. I dessa fall var emellertid materialets kvalitet sådan, att ett medtagande av de mindre företagens planer sannolikt skulle ge en felaktig bild av den förväntade utvecklingen.

sker svarar för en mycket stor andel av branschens totala produktion, sysselsättning, export och investeringar.

För att slutligen erhålla huvudbranschernas och totala industrins planerade ökningstal, gjordes en sammanvägning av delbranschernas ökningstal. Som vikter användes därvid delbranschernas andelar år 1963 (enl. den officiella industristatistiken) av de ifrågavarande storheterna (produktion, sysselsättning osv.) inom huvudbranschen resp. hela industrin.

I undersökningspopulationen (storföretagen) är uppräkningsfaktorerna i allmänhet relativt små — ett uttryck för hög täckningsgrad — varför de icke svarande företagen i denna grupp måste ha planerat en extremt annorlunda utveckling för att de här redovisade planaggregaten nämnvärt skall skilja sig från de »verkliga». I kontrollpopulationen (»småföretagen») däremot är bortfallet i allmänhet stort och urvals-sannolikheten låg, varför uppräkningsfaktorerna ibland blivit extremt stora. Någon redovisning av planerna inom kontrollpopulationen har med hänsyn till detta inte skett.

Branschdefinitioner

Med industri menas i denna skrift i stort sett de näringsgrenar och verksamhetsformer som redovisas i tabell 1 i SOS: Industri (den s. k. Industristatisti-

ken) alltsedan 1959.¹ Sålunda ingår inte byggnadsindustri, el-, gas- och vattenverk och med vissa undantag inte heller arbetsställen med färre än fem sysselsatta i genomsnitt under året. Till skillnad från SOS: Industri har rörledningsverkstäder inte ansetts tillhöra industrin. Vidare har av speciella skäl kolgruvor exkluderats.

Uppdelningen av industrin i huvudbranscher följer i stora drag SOS: Industri. En finare uppdelning har dock ansetts nödvändig, speciellt för metall- och verkstadsindustrin. Dessutom skiljer sig branschernas avgränsning i vår undersökning från den officiella industristatistikens därigenom, att vi genomgående har tillämpat den s. k. ISIC-nomenklaturen (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities).² Denna nomenklatur kommer först om något eller några år att utgöra normen för bearbetning och redovisning av den officiella svenska industristatistiken. På grund av detta förhållande är de nycklar mellan ISIC-grupper och industristatistikens delbranscher, som redovisas på de följande sidorna, inte helt exakta. Uppgifterna om förädlingsvärde, sysselsättning m. m. för de olika branscherna är hämtade ur den officiella statistiken och har omräknats så att de i görligaste mån motsvarar ISIC-grupperingen.

¹ 1963 års industristatistik är den senast utgivna när detta skrives.

² UN. Statistical Papers Series M No 4, Rev. 1, Add. 1, New York, 1959.

Gruvindustri

ISIC: 121, 122.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

1a. Järnmalmsgruvor samt anriknings-briketterings- och sintringsverk.

1b. Andra malmgruvor och anrikningsverk.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 955 miljoner kr.....	3,5
Antal anställda, 13 550 st.....	1,5
Förädlingsvärde per anställd, 70 550 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 2,5 miljarder kr.....	4
Exportens värde, 980 miljoner kr.....	6

Järn- och metallverk

ISIC: 341, 342.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

2a. Järn- och stålverk samt ferrolegeringsverk.

2b. Andra metallverk.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 1 650 miljoner kr.....	6
Antal anställda, 55 950 st.....	6
Förädlingsvärde per anställd, 29 450 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 8 miljarder kr.....	13
Exportens värde, 1 510 miljoner kr.....	9,5

Järn- och metallmanufakturverk

ISIC: 344, 350, 39.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

2c. Bleck- och plåtvarutillverkning, kopparslagerier.

2d. Järn- och stålmanufaktur, ej s. n.

2e. Annan metallmanufaktur.

2f. Tillverkning och reparation av guld-, silver- och nysilvervaror.

2g. Galvanisering, förnickling, förtänning o. d.

2m. Tillverkning och reparation av instrument och ur.

11l. Plastbearbetande industri.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 2 045 miljoner kr.....	7,5
Antal anställda, 78 900 st.....	8,5
Förädlingsvärde per anställd, 25 950 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 3,5 miljarder kr.....	5,5
Exportens värde, 1 020 miljoner kr.....	6,5

Maskinindustri

ISIC: 343, 360.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

2i. Andra mekaniska verkstäder och gjuterier.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 4 345 miljoner kr.....	16,5
Antal anställda, 156 150 st.....	17
Förädlingsvärde per anställd, 27 850 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 10 ¹ miljarder kr.....	16,5 ¹
Exportens värde, 2 430 miljoner kr.....	15

Elektroindustri

ISIC: 370.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

2l. Elektroteknisk industri.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 1 875 miljoner kr.....	7
Antal anställda, 65 850 st.....	7
Förädlingsvärde per anställd, 28 500 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 3 miljarder kr.....	5
Exportens värde, 800 miljoner kr.....	5

Transportmedelsindustri

ISIC: 382, 383, 385, 386, 389.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

Del av 2h. Tillverkning och reparation av transportmedel utom skeppsvarv och båtbyggerier, exkl. bil- och cykelreparationsverkstäder.²

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 1 570 miljoner kr.....	6
Antal anställda, 48 750 st.....	5,5
Förädlingsvärde per anställd, 32 200 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, .. ³ ³
Exportens värde, 1 005 miljoner kr.....	6,5

¹ Inkl. transportmedelsindustri.² Bil- och cykelreparationsverkstäder har inte förts till någon av huvudbranscherna och särredovisas heller inte som en särskild bransch. År 1963 svarade bil- och cykelreparationsverkstäderna för 1,5 procent av förädlingsvärdet och 2,5 procent av antalet anställda inom hela industrin,³ Se maskinindustri.

Varvsindustri

ISIC: 381.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

2k. Skeppsvarv och båtbyggerier.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 810 miljoner kr.....	3
Antal anställda, 32 350 st.....	3,5
Förädlingsvärde per anställd, 25 050 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 1,5 miljarder kr.....	2,5
Exportens värde, 1 310 miljoner kr.....	8

Jord- och stenindustri

ISIC: 14, 19, 33.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

3. Jord- och stenindustri.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 1 280 miljoner kr.....	5
Antal anställda, 43 300 st.....	4,5
Förädlingsvärde per anställd, 29 600 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 3 miljarder kr.....	5
Exportens värde, 185 miljoner kr.....	1

Träindustri

ISIC: 25, 260.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

4. Träindustri.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 1 650 miljoner kr.....	6
Antal anställda, 69 750 st.....	7,5
Förädlingsvärde per anställd, 23 650 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 3 miljarder kr.....	5
Exportens värde, 1 255 miljoner kr.....	8

Massa-, pappers- och wallboardindustri

ISIC: 271.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

5 exkl. 5e. Massa- och pappersindustri exkl. papp- och pappersvaruindustri.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 1 720 miljoner kr.....	6,5
Antal anställda, 55 550 st.....	6
Förädlingsvärde per anställd, 31 000 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 10,5 miljarder kr.....	17
Exportens värde, 3 575 miljoner kr.....	22,5

Pappersvaru- och grafisk industri

ISIC: 272, 280.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

5e. Papp- och pappersvaruindustri.

6. Grafisk industri.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 1 590 miljoner kr.....	6
Antal anställda, 53 400 st.....	6
Förädlingsvärde per anställd, 29 750 kr.....	4
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 2,5 miljarder kr.....	1
Exportens värde, 105 miljoner kr.....	1

Livsmedelsindustri

ISIC: 20, 21, 22.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

7. Livsmedelsindustri.

8. Dryckesvaru- och tobaksindustri.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 2 740 miljoner kr.....	10,5
Antal anställda, 71 450 st.....	7,5
Förädlingsvärde per anställd, 38 350 kr.....	9
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 5,5 miljarder kr.....	2,5
Exportens värde, 405 miljoner kr.....	2,5

Textilindustri

ISIC: 23.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

9a. Ylleindustri.

9b. Bomullsindustri, även rayonull.

9d. Linne-, hamp- och juteindustri.

9e. Konstfiberfabriker.

9f. Sidenfabriker, även rayonsilke.

9g. Trikåfabriker.

9h. Replagerier och bindgarnsfabriker.

9i. Snörmakerier, band- och gardinfabriker.

9k. Schoddyfabriker.

9l. Vadd-, trassel- och drevfabriker.

9m. Färgerier, blekerier och impregneringsverk.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 930 miljoner kr.....	3,5
Antal anställda, 41 150 st.....	4,5
Förädlingsvärde per anställd, 22 600 kr.....	4
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 2,5 miljarder kr.....	1,5
Exportens värde, 230 miljoner kr.....	1,5

Konfektionsindustri

ISIC: 243, 244.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

9c. Lin- och hampberedningsverk.

9p. Konfektionsfabriker.

9q. Hatt- och mössfabriker.

9r. Annan textil- och sömnadsindustri.

10b. Päls- och skinnvarufabriker.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 970 miljoner kr.....	3,5
Antal anställda, 52 650 st.....	5,5
Förädlingsvärde per anställd, 18 450 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 1 miljard kr.....	1,5
Exportens värde, 115 miljoner kr.....	1

Sko- och läderindustri

ISIC: 241, 290.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

10a. Garverier.

10c. Skoindustri.

10d. Andra lädervarufabriker.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 280 miljoner kr.....	1
Antal anställda, 14 800 st.....	1,5
Förädlingsvärde per anställd, 18 950 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 1 ¹ miljard kr.....	1,5 ¹
Exportens värde, 70 miljoner kr.....	0,5

Gummivaruindustri

ISIC: 300.

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

10g. Gummivarufabriker.

10h. Gummireparationsverkstäder.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 330 miljoner kr.....	1
Antal anställda, 12 600 st.....	1,5
Förädlingsvärde per anställd, 26 150 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, .. ² ²
Exportens värde, 130 miljoner kr.....	1

¹ Inkl. gummivaruindustri.² Se sko- och läderindustri.

Kemisk industri

ISIC: 31, 32

Ungefärlig motsvarighet i industristatistiken:

11 exkl. 111. Kemisk och kemisk-teknisk industri, exkl. plastbearbetande industri.

	Andel av hela industrin, procent
Vissa data för år 1963:	
Produktionens förädlingsvärde, 1 465 miljoner kr.....	5,5
Antal anställda, 33 250 st.....	3,5
Förädlingsvärde per anställd, 44 050 kr.....	
Realkapitalets återanskaffningsvärde, 4 miljarder kr.....	6,5
Exportens värde, 755 miljoner kr.....	4,5

Urvalsmatrix

Antal verksamhetsenheter och antal anställda i hela industrin fördelade på storleksklasser.

Små och stora verksamhetsenheter.

Urvalsstorlek.

Övre siffran anger antalet verksamhetsenheter, undre antalet anställda. Tjocka lodräta streck anger gränsen mellan små och stora verksamhetsenheter. U:00 anger att 00 verksamhetsenheter uttagits. Samtliga stora verksamhetsenheter har uttagits.

ISIC kod	Bransch	Storleksklass (antal anställda)						Totalt	
		0—20	21—40	41—75	76—150	151—600	601—w		
121	Järnmalmgruvor	6		10	12	10	3	41	
		66		602	1 373	2 883	7 941	12 865	
		U: 28						U: 41	
122	Övriga malmgruvor	6		4	6		6	22	
		80		264	715		2 148	3 207	
		U: 16						U: 22	
140	Stenbrott, sand- och lertag	548	27	11	5			591	
		2 336	788	570	535			4 229	
		U: 5						U: 10	
201	Slakterier och charkuterier ¹	379	62	52	23		22	538	
		2 251	1 835	2 905	2 467	5 503		14 961	
202	Mejerier ²	294	69	29	18		8	418	
		2 317	1 941	1 548	1 876	2 260		9 942	
203	Frukt- och grönsakskonservind.	52	5	5	8		5	75	
		223	156	317	940		2 580	4 216	
		U: 5						U: 23	
204	Fiskkonservind.	131	21	9		7		168	
		712	648	514		869		2 743	
		U: 21						U: 37	
205	Kvarnindustri	429	7	5	5			446	
		555	221	263	566			1 605	
		U: 7						U: 17	
206	Bagerier o. konditorier	3 818	104	36	11		11	3 980	
		16 100	2 782	1 832	1 027		3 313	25 054	
		U: 9						U: 31	
207	Sockerindustri		1 företag						
208	Choklad- o. konfektindustri	97	11	3	3		8	122	
		453	295	204	345		3 904	5 201	
		U: 14						U: 14	
209	Övrig livsmedelsindustri	134	20	14	9		5	182	
		664	543	761	871	1 402		4 241	
		U: 7						U: 21	
213	Bryggerier	142	23	27	10		6	208	
		732	675	1 543	998	1 560		5 508	
		U: 9						U: 25	
214	Läskedrycksfabriker	109	12		11			132	
		459	370		1 105			1 934	
		U: 11						U: 11	
231	Spinnerier, väverier m. m.	352	34	28	33	50	6	503	
		1 845	1 042	1 482	3 581	15 415	6 154	29 519	
		U: 9						U: 76	
		U: 11						U: 11	

¹ Inget urval. Uppgifter lämnade av Sveriges Slakteriförbund.

² Inget urval. Uppgifter lämnade av Svenska Mejeriernas Riksförening.

ISIC kod	Bransch	Storleksklass (antal anställda)						Totalt
		0—20	21—40	41—75	76—150	151—600	601—w	
232	Trikåfabriker	172	44	21	23	11		271
		1 059	1 235	1 172	2 451	3 552		9 469
				U: 7	U: 11			U: 29
233	Tågvirkes- o. bindgarnfabriker	46	3			3		52
		197	70			1 080		1 347
								U: 3
239	Övrig textilind.	87	14	7	4	6		118
		455	381	380	353	3 159		4 728
								U: 17
241	Skofabriker	265	42	33	16	11		367
		1 405	1 352	1 812	1 836	2 870		9 275
				U: 11	U: 16			U: 38
243	Konfektionsindustri	2 201	252	137	103	62		2 755
		9 054	7 296	7 626	10 839	17 068		51 883
				U: 13	U: 20			U: 95
244	Övrig sömnadsind.	245	12	8		8		273
		1 088	362	451	1 431			3 332
				U: 8				U: 16
251	Sågverk, hyvlerier o. andra trävarufabr.	4 502	283	117	77	50		5 029
		17 654	8 233	6 067	8 110	17 493		57 557
		U: 20	U: 28	U: 23	U: 15			U: 136
260	Möbelindustri	1 172	109	57	16	11		1 365
		5 914	3 120	3 059	1 675	5 049		18 817
			U: 11	U: 12	U: 16			U: 50
271	Massafabr., pappersbruk o. wallboardfabriker	21	9	22	77	20		149
		176	537	2 580	25 234	18 283		46 810
			U: 52					U: 149
272	Pappersvaruind.	161	39	22	14	18		254
		1 046	1 151	1 220	1 372	6 776		11 565
			U: 10	U: 11	U: 14			U: 53
280	Grafisk industri	1 501	165	79	67	47	13	1 872
		8 289	4 802	4 401	6 888	12 642	15 149	52 171
		U: 20	U: 16	U: 20	U: 17			U: 133
291	Garverier	15	10		5	4		34
		60	293		577	1 172		2 102
								U: 9
292	Lädervarufabriker	669	24	15	6			714
		1 812	714	882	694			4 102
								U: 21
293	Pälsrederier	5		4				9
		7		248				255
								U: 4
300	Gummiindustri	29	8	4	5	4	6	56
		131	232	225	527	1 079	8 694	10 888
			U: 8					U: 27
311	Kemisk-teknisk industri	171	15	21	8	22	3	240
		982	444	1 198	813	6 498	3 240	13 175
		U: 17	U: 15					U: 86
312	Oljeslagerier		9					9
			193					193
			U: 2					U: 2
313	Färgindustri	34	9	6	5	6		60
		155	238	313	558	1 611		2 875
			U: 9					U: 26
319	Övrig kemisk ind.	182	18	20	13	20	6	259
		1 057	549	1 065	1 274	5 610	5 626	15 181
		U: 18	U: 18					U: 95

ISIC kod	Bransch	Storleksklass (antal anställda)					Totalt	
		0—20	21—40	41—75	76—150	151—600		601—w
321	Petroleum- raffinaderier				7 1 241 U: 7		7 1 241 U: 7	
329	Övrig petroleum- och kolindustri	20 128			3 257		23 385 U: 3	
331	Tegelbruk	96 850	58 1 639 U: 11	17 903 U: 8	5 666		176 4 058 U: 24	
332	Glasbruk	59 316	7 200	16 883 U: 5	19 1 926 U: 6	11 3 428	112 6 753 U: 22	
333	Porslins- o. lergodsfabriker	63 257	6 183	7 444 U: 2		6 5 957	82 6 841 U: 8	
334	Cementfabriker		23 115 U: 23			6 1 940	29 2 055 U: 29	
339	Övrig jord- o. stenförädlingsind.	1 433 6 413	94 2 584	39 2 076 U: 10	20 1 910 U: 10	22 5 422	1 608 18 405 U: 42	
341	Järn- och stålverk	9 80	4 153		7 750	11 4 200	22 38 871	53 44 054 U: 53
342	Metallverk	11 124		4 186	5 563	4 1 300	3 4 350	27 6 523 U: 27
343	Järn- och stålgiuterier	67 544	27 792 U: 94	15 803	13 1 393	18 3 927	3 3 568	143 11 027 U: 143
344	Andra metall- giuterier	194 977	17 458 U: 17	3 194	4 490	5 3 607		223 5 726 U: 29
350	Järn-, stål- och metallmanufak- turverk	3 653 15 742	313 9 043	151 8 299 U: 50	99 10 084 U: 50	84 24 538	13 16 229	4 313 83 935 U: 197
360	Maskinindustri	2 050 9 824	197 5 597	121 6 596 U: 24	89 9 061 U: 18	94 26 957	28 43 962	2 579 101 997 U: 164
370	Elektroindustri	966 3 672	80 2 317	55 3 025 U: 14	31 3 269 U: 10	60 18 262	23 38 448	1 215 68 993 U: 107
381	Skeppsvarv o. båtbyggerier ¹	349 1 254	12 325	9 450	3 356	6 2 035	9 28 900	388 33 320
382	Rälsfordonsfabr.	3 29		3 286 U: 3		3 1 249		9 1 564 U: 6
383	Motorfordons- fabriker	195 1 179	21 637	15 873 U: 5	5 418 U: 5	11 3 532	4 12 200	251 18 839 U: 25
385	Cykel- och motorcykelfabr.	622 921	4 121	5 382 U: 5		3 1 919		634 3 343 U: 8

¹ Uppgifter lämnade av Sveriges Varvsindustriförening.

ISIC kod	Bransch	Storleksklass (antal anställda)					Totalt	
		0—20	21—40	41—75	76—150	151—600		601—w
386	Flygplansfabriker		14				*	*
			190					
389	Övrig transportmedelsindustri	46	8	6	6			66
		196	249	317	883			1 645
				U: 3				U: 9
391	Instrumentfabr.	137	14	12	8		9	180
		669	428	671	926		2 593	5 287
				U: 4	U: 4			U: 17
392	Fotografisk och optisk industri	49			4			53
		195			372			567
								U: 4
393	Urfabriker	3					*	*
		37						
395	Guld- och silvervarufabriker	249	14	7	3			273
		791	398	340	342			1 871
								U: 10
396	Musikinstrumentfabriker	52	6		5			63
		225	153		446			824
								U: 5
399	Övrig förädlingsindustri	915	53	36	16	12	3	1 035
		3 887	1 522	1 981	1 763	3 196	2 721	15 070
				U: 9	U: 5			U: 29

* Kan ej redovisas av sekretesskäl

FRÅGEFORMULÄR M. M.

Industriens Utredningsinstitut

(THE INDUSTRIAL INSTITUTE FOR ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH)

Artillerigatan 34 - Box 5037 - Stockholm 5 - Telefon 08-63 50 20 - Bankgiro 44-6999
Postgiro 1915 92

Stockholm den 26 oktober 1964

Långtidsutredning 1966-70

Industriens Utredningsinstitut har tidigare tagit aktiv del i arbetet inom de s.k. långtidsutredningarna, vilkas uppgift varit att analysera de långsiktiga utvecklingstendenserna inom den svenska samhällsekonomi. För den senaste utredningen gjorde institutet bl.a. en enkätundersökning, där uppgifter inhämtades om industriföretagens planer beträffande produktionsutveckling, investeringar m.m. mellan 1960 och 1965.

Förra hösten påbörjades en ny långtidsutredning. Institutet fick då en förfrågan om vi även denna gång ville svara för den del av utredningsarbetet, som avser industrins utveckling. Då institutets styrelse ansåg det väsentligt för svensk industri att man på detta sätt från industrins sida aktivt deltar i utredningsarbetet, accepterades uppdraget. Detta är anledningen till att vi nu vänder oss till Er samt ett antal andra företag med förfrågningar om planer och bedömningar beträffande utvecklingen 1966-70. För att rätt kunna utnyttja de uppgifter vi på så sätt erhåller, måste vi också få vissa data om utvecklingen under den gångna delen av 1960-talet.

Vi är väl medvetna om att besvarandet av frågorna kommer att förorsaka Er ett visst besvär. Med hänsyn till undersökningens betydelse för svensk industri hoppas vi emellertid att Ni vill hjälpa oss att genomföra den. Det förefaller nämligen lämpligare att långtidsutredningens arbete baseras på uppgifter från företagen själva, än att det baseras på uppgifter och antaganden tillkomna på annat sätt.

Hur blanketterna ifylls framgår av bifogade anvisningar. Här skall bara poängteras det önskvärda i att uppgifterna om framtiden ifylls eller granskas av en person med sådan ställning inom företaget, att han är väl orienterad om företagets alla planer, även preliminära sådana inom direktion och styrelse.

Vi ber Er att insända Era svar snarast och om möjligt före den 10 november 1964. De uppgifter vi erhåller kommer givetvis att behandlas helt konfidentiellt och kommer icke att publiceras på ett sådant sätt, att enskilda företag kan identifieras.

Med största högaktning

Ragnar Bentzel

Styrelsen för Industriens Utredningsinstitut har följande sammansättning: Tekn.dr Marcus Wallenberg, ordförande, dir. Sven Dahlberg, bruksdisp. Wilhelm Ekman, dir. Axel Enström, dir. Curt-Steffan Giesecke, dir. Sven Hammarskiöld, dir. Axel Iveroth, dir. Bertil Kugelberg, fil.dr Sven Schwartz, bruksdisp. Sverre Schlman, dir. Inge Stenberg, dir. Erland Waldenström, prof. Ragnar Bentzel.

SVENSK INDUSTRI 1966-1970

HUVUDBLANKETT

EXEMPEL
KONFIDENTIELLT

Anvisningar för blankettens ifyllande finns å särskilt blad.

<p>1</p> <p>Företagets kontaktperson i detta ärende:</p> <p>.....</p> <p>Titel:</p> <p>Tel. (även riktnr) /</p>	<p>IUI:s noteringar</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 30%;">Arb.giv.nr</td> <td style="width: 30%;">1006394000</td> <td style="width: 20%;">Löp.nr</td> <td style="width: 20%;">0006</td> </tr> <tr> <td>Ant.verks.st.</td> <td>4</td> <td>Näringsgren</td> <td>231</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>Ant. årsarb.</td> <td>301</td> </tr> </table> <p>Företagets namn och adress</p> <p style="text-align: center; padding: 10px;"> INDUSTRI AB STORGATAN 2 GÖTEBORG </p>	Arb.giv.nr	1006394000	Löp.nr	0006	Ant.verks.st.	4	Näringsgren	231			Ant. årsarb.	301
Arb.giv.nr	1006394000	Löp.nr	0006										
Ant.verks.st.	4	Näringsgren	231										
		Ant. årsarb.	301										

2

Enligt statistiska centralbyråns företagsregister bedrev Ert företag under 1962 verksamhet inom (huvudsakligen) följande bransch/-er:

Bransch-kod	BRANSCH	Re-gion	Antal anställda 1962	Bransch-kod	BRANSCH	Re-gion	Antal anställda 1962
231	SPINNERIER, VÄVERIER MM	4	273				
243	KONFEKTIONSINDUSTRI	2	66				

För varje ovan nämnd bransch ber vi Er lämna uppgifter på bifogade branschblankett/-er. Därvid används en blankett för varje bransch.

Har Ni tillverkning eller avser Ni att före 1971 starta tillverkning inom någon annan än ovan nämnda bransch/-er?

JA NEJ

3

Här nedan skall uppgifter lämnas endast av de företag, som bedriver verksamhet i samma bransch inom två eller flera av följande regioner: 1 Stockholmsområdet 2 Göteborgsområdet 3 Malmö-Lundområdet 4 Övre Norrland 5 Nedre Norrland med Dalarna och Värmland 6 Riket i övrigt.

För dessa företag har nedan angivits de olika verksamhetsstälernas region- och branschtillhörighet enligt statistiska centralbyråns företagsregister. Observera att var och en av uppgifterna Ni lämnar nedan skall omfatta samtliga verksamhetsställen inom en och samma region och bransch.

Var god läs bifogade anvisningar, definition 1 och definition 2, innan tabellen ifylles.

Bransch-kod	Region	VERKSAMHETSSTÄLLENAS BELÄGENHET	Antal anställda		Investeringar i byggnader och anläggningar (inkl. underhåll) i genomsnitt per år (1000 kr)	
			1963	1970	1964-65	1966-70
231	2	GÖTEBORG				
231	6	BORÅS, VARBERG				

Perselett Landkrona D-120378 x

Denna blankett samt branschblankett/-erna insändes senast den 10 nov. 1964 till Industriens Utredningsinstitut, Box 5037, Stockholm 5. Tel. 08/63 50 20. Frågor besvaras av hr Beckeman.

SVENSK INDUSTRI 1966-1970
BRANSCHBLANKETT

EXEMPEL
KONFIDENTIELLT

Anvisningar för blankettens ifyllande finns å särskilt blad

Föret. löpnr. 6

UPPGIFTERNA I DENNA BLANKETT SKALL GÄLLA FÖRETAGETS TOTALA VERKSAMHET INOM BRANSCHEN

SPINNERIER, VÄVERIER MM

Värdeuppgifter avseende åren 1960-63 anges i löpande priser. Värdeuppgifter avseende åren 1964-70 anges i 1963 års priser. Alla uppgifter rörande framtiden skall avse företagets planer (förväntningar). I sagliga fall, utom i punkt 4, avses endast företagets verksamhet vid anläggningar i Sverige.

PRODUKTION (se anv. definition 3)	1960	1963	1970
Värdet av egen produktion för avsalu (1000 kr)			

ARBETSKRAFT (se anv. definition 4)	Antal anställda		
	1960	1963	1970
Förvaltnings- o. d. personal			
Arbetarpersonal			
Summa antal anställda			

3 INVESTERINGAR I SVERIGE (se anv. definition 5)	Utgifter (1000 kr) i genomsnitt per år		
	1960-63	1964-65	1966-70
1 Industribyggnader o. andra anläggningar för drift, administration o.d.			
2 Maskiner o. apparater samt bilar för rörelsen			
3 Bostäder och andra byggnader för personalen			
4 Summa 1-3			
5 Underhålls- och reparationsarbeten (alla objekt 1-3 ovan)			

Har Ni efter 1962 investerat, eller avser Ni att under tiden fram t.o.m. 1970 investera inom någon ort, där Ni tidigare inte bedrivit verksamhet i den bransch, som detta formulär avser? Ja Nej Observera att även dessa investeringar skall redovisas i tabellen ovan.

4 INVESTERINGAR I UTLANDET (se anv. definition 6)	1960-63	1964-65	1966-70
Utgifter i genomsnitt per år för förvärv, nyuppsättning eller utvidgning av produktionskapacitet i utlandet (1000 kr)			

5 RÅVAROR, HALVFABRIKAT, ENERGI M. M. (se anv. definition 7)	1960	1963	1970
Totala kostnaden för under året förbrukade inköpta råvaror, halvfabrikat, bränsle, drivmedel, elenergi, emballage m. m. (1000 kr) *)			
däruav råvaror och halvfabrikat			

*) Leveranser mellan de av Era anläggningar, som tillhör den bransch denna blankett avser, skall inte medräknas. Alla råvaror m. m. från andra anläggningar (även sådana som tillhör Era) betraktas dock som inköpta.

6 EXPORT (se anv. definition 8)	1960	1963	1970
	Exportens andel av saluvärdet (procent)		

År	Export till (procent av totala exporten)								Totalt
	EFTA inkl. Finland	EEC	Island, Irland, Turkiet Grekland, Spanien	Östblocket inkl. Jugoslavien och Kina	USA	Kanada	Syd- och Mellanamerika	Övriga världen	
1963									100
1970									100

Särskilda upplysningar kan lämnas å omstående sida
Denna blankett och ev. övriga branschblanketter samt huvudblanketten insändes senast den 10 nov. 1964 till: Industriens Utredningsinstitut, Box 5037, Stockholm 5. Tel. 08/63 50 20. Frågor besvaras av hr Beckeman.

SVENSK INDUSTRI 1966-1970

Upplysningar samt anvisningar för blanketternas ifyllande

1. ALLMÄNT

- deltar i enkäten?** »Svensk industri 1966-1970» är en enkät, som Industriens Utredningsinstitut på uppdrag av 1965 års långtidsutredning sänder till ca 1 500 av de större industriföretagen i landet. Enkäten avser att ge en bild av de förväntningar och planer man har inom svensk industri för senare hälften av 1960-talet. Undersökningen vänder sig till den juridiska företagsenheten. Uppgifter för dotterbolag lämnas således av dessa själva i den mån de deltar i enkäten.
- tema** Två typer av blanketter används. Den ena, huvudblanketten, erhålles i två exemplar, varav kopian kan behållas av företaget. Den andra, branschblanketten, erhålles i lika många versioner som antalet industri-branscher representerade i företaget enligt statistiska centralbyråns företagsregister. Svaren skall i allmänhet lämnas i form av kvantitativa uppgifter för tre tidsperioder. I de flesta fall återfinns underlag för uppgifterna för åren fram t.o.m. 1963 i kopiorna av blanketter, som tidigare lämnats till statistiska centralbyrån.
- förutsättningar för räkning av framtidsdata** Uppgifterna om framtida förhållanden skall avse företagets planer (förväntningar). Som allmän förutsättning för dessa skall helst gälla, att nationalinkomsten i landet under perioden 1966-1970 kommer att stiga i ungefär samma takt som under sistförflutna femårsperiod samt att någon avgörande förändring i nuvarande handelspolitiska förhållanden inte sker (redan beslutade tullsänkningar förutsätts givetvis äga rum). Vidare skall företagets uppgifter om produktion, arbetskraftsbehov m.m. för 1970 baseras på en förutsättning om *fullt kapacitetsutnyttjande*.
- Värdeuppgifter avseende åren 1960-63 anges i löpande priser. Värdeuppgifter avseende åren 1964-70 anges i 1963 års priser.
- Om de inom företaget uppgjorda planerna eller förväntningarna grundar sig på förutsättningar, som väsentligt skiljer sig från de nyssnämnda, ber vi Er att på branschblankettens baksida redogöra för skilligheterna.

2. HUVUDBLANKETTEN

- Observera! Om kopia-blanketten vid ifyllandet ligger under originalet, överförs texten till kopian utan att karbonpapper e.d. behöver användas.
- kontaktperson** Det är angeläget att prognosuppgifterna i både huvud- och branschblankett lämnas eller granskas av en person med sådan ställning inom företaget, att han är väl orienterad om alla företagets planer, även preliminära sådana inom direktion och styrelse. *Kontaktpersonen* i detta ärende kan dock vara annan person, som deltagit vid blanketternas ifyllande.
- innehåll** I ruta nr 2 på huvudblanketten anges de industribranscher inom vilka företaget (juridiska enheten) 1962 bedrev verksamhet enligt statistiska centralbyråns företagsregister. Branschtillhörigheten har angivits enligt den s.k. ISIC-nomenklaturen (International Standard Industrial Classification). Med hänsyn till att företagsregistret är nyupprättat och inte tidigare använt som urvalsram för enkäter, kan i enstaka fall felaktigheter förekomma. Vi ber om överseende med dessa och är tacksamma om Ni korrigerar felen eller kontaktar Industriens Utredningsinstitut.
- branschernas beteckning** Benämningen av branscherna har av utrymmesskäl måst göras knapphändig. Om i något enstaka fall tveksamhet om innebörden skulle uppstå torde Ni med hjälp av uppgifterna om antalet anställda 1962 samt den angivna regiontillhörigheten kunna utläsa vilka delar av Er verksamhet som tillhör resp. bransch. Betydelsen av siffrorna i regionkolumnen framgår av texten i ruta 3 på huvudblanketten. En asterisk anger att ifrågakommande verksamhet förekommer i mer än en region.
- indelning** Frågorna inom ruta 3 skall besvaras endast i de fall, då det i rutan förekommer datamaskinskrift, dvs. i de fall då företaget bedriver tillverkning inom samma bransch i mer än en region.
- definition 1:** *Antal anställda* definieras som summan av förvaltnings- o.d. personal samt arbetarpersonal. Se vidare definition 4 nedan.
- definition 2:** *Investeringar i byggnader och anläggningar (inkl. underhåll)*. Här skall upptas de genomsnittliga årliga utgifterna för ny-, till- och ombyggnadsarbeten i byggnader och anläggningar (för drift, administration, personal etc.) inkl. utgifterna för reparation och underhåll. Se vidare definition 5-nedan. Investeringar i

3. BRANSCHBLANKETTEN

Uppgifterna i branschblanketten skall omfatta företagets verksamhet inom en och samma bransch. Om ett verksamhetsställe tillverkar varor tillhörande två eller flera olika branscher, skall i varje branschblankett medräknas endast den del av verksamheten, som är hänförlig till den bransch blanketten gäller.

Vissa av storheterna, t.ex. arbetskraft och investeringar, kan vara omöjliga att från användningssynpunkt entydigt hänföra till en viss bransch. I sådana fall skall den »veksamma» delen fördelas på förekommande branscher i proportion till avsaluvärdenas storlek.

Definition 3: *Produktion.* I värdet av egen produktion för avsalu skall för 1960 och 1963 ingå

1. Värdet av alla varor, som *framställts* under redogörelseåret och som avsetts för avsalu.
2. Intjänad bruttoersättning för monteringar, installationer, reparationer, lönearbeten och andra arbeten utförda åt utomstående.

Företagets interna leveranser av varor tillhörande en och samma bransch skall inte medräknas i produktionen, oavsett om leveranserna sker inom samma anläggning eller mellan företagets olika anläggningar. Vid beräkningen av värdet av varor skall i övrigt samma normer tillämpas, som i statistiska centralbyråns årliga industri- och bergverksstatistik.

Definition 4: *Arbetskraft.* Som förvaltnings- o.d. personal skall redovisas företagsledare, teknisk personal, arbetsledare (verkmästare och förmän, dock ej arbetande förmän), kontorspersonal med kameralt och kommersiellt arbete, tidningsredaktörer och journalister samt försäljningspersonal (ej butikspersonal). Som arbetarpersonal skall redovisas dels arbetare och arbetande förmän sysselsatta i den egentliga produktionen, dels lager- och transportarbetare, maskinister och annan »indirekt» personal.

Antalsuppgifter skall avse medeltal under redogörelseåret.

Definition 5: *Investeringar i Sverige.* På raderna 1—4 skall redovisas utgifter för ny-, till- och ombyggnadsarbeten vad beträffar byggnader och anläggningar samt för anskaffning av nya objekt vad beträffar maskiner, apparater och bilar. Utgifter för inköp av tomter, vattenrätt o.d. samt äldre fastigheter skall sålunda icke medräknas. Utgifter för underhålls- och reparationsarbeten skall redovisas endast på rad 5.

Definition 6: *Investeringar i utlandet.* Härmed förstås alla utgifter för förvärv av produktionskapacitet i utlandet. Sålunda skall här, till skillnad från vad som gäller beträffande investeringar i Sverige, även medräknas utgifter för förvärv av äldre byggnader, anläggningar, maskiner m.m. Som förvärv av produktionskapacitet räknas även förvärv av aktier och andelar i utländska bolag. Endast det svenska företagets (moderbolagets) utgifter skall upptas.

Definition 7: *Råvaror, halvfabrikat, energi m.m.* Med råvaror och halvfabrikat förstås sådana varor (delar, material m.m.), som används för vidare förädling eller ingår som del i slutprodukt. Hit skall således ej hänföras drivmedel, smörjmedel, bränsle, emballage o.d. Som *inköpt* räknas sådant, som utifrån tillförts en anläggning, såvida icke leveransen kommer från en företaget tillhörande anläggning *inom samma bransch*. Vidare skall som inköpta räknas sådana varor m.m., som *inom* en anläggning och därmed inom företaget förs från en bransch till en annan.

Definition 8: *Export.* Som export räknas den del av produktionen som säljs till utlandet, oavsett om försäljningen sker av företaget självt eller av annan självständig distributör. För det sistnämnda fallet behöver givetvis uppgifter lämnas endast i den mån de är bekanta för uppgiftslämnaren.

Blanketterna insändas snarast och om möjligt före den 10 november 1964 till Industriens Utredningsinstitut, Box 5037, Stockholm 5.

APPENDIX B

Produktivitet och kapitalintensitet inom industrin

I följande bilaga skall vi i första hand belysa den s. k. trendfaktorns betydelse för produktionstillväxten inom svensk industri under efterkrigstiden. Analysen av den gångna utvecklingen kommer sedan att ligga till grund för en diskussion av industriproduktionens tillväxt under perioden 1965—1980.

I 1959 års långtidsutredning¹ bestämdes med ledning av data rörande utvecklingen av förädlingsvärde, kapitalvolym och sysselsättning en produktionsfunktion av Cobb-Douglas typ:

$$Q_t = A_t \cdot L_t^{(1-\alpha)} \cdot K_t^\alpha,$$

där Q_t betecknar förädlingsvärde i fasta (1954 års) priser, L_t sysselsättningsvolym, K_t kapitalvolym (mätt i 1954 års priser) medan A_t betecknar trendfaktorn. I analysen erhöles därvid $\alpha = 0,4$, vilket i stort sett stämmer överens med liknande undersökningar för andra länder. Beräkningarna i det följande bygger på dessa resultat och utgör egentligen endast ett fullföljande för de år som för närvarande är tillgängliga för empirisk analys.

Både förädlingsvärde och sysselsättningsvolym kan utan svårighet uppskattas med de tidigare använda definitionerna. Beräkningarna av kapitalvolymen stöter emellertid för senare år på vissa problem. Den serie för industrins brandförsäkringsvärden till fasta priser som utgör en direkt fortsättning på kapitalvolymberäkningarna i ovan nämnda studie uppvisar nämligen en något överraskande utvecklingsbild. Under åren 1960—1963 skulle enligt

dessa uppskattningar industrins kapitalvolym ha stigit helt obetydligt (jfr. tabell B:1). Mot bakgrund av de stora investeringarna under åren 1959—1962 förefaller detta helt oförklarligt och man har därför anledning befara att brandförsäkringsvärdena starkt underskattat värdet av kapitaltillgångarna under dessa år.²

Som ett alternativ har vi därför använt industristatistikens uppgifter avseende »antalet utnyttjade hästkrafter» som ett mått på den reala kapitalvolymen. Det visar sig härvid att den relativa tillväxten i antalet hästkrafter i stort sett var densamma som den relativa tillväxten i industrins brandförsäkringsvärden i fasta priser under åren 1947—1959. Därefter fortsätter emellertid tillväxten i hästkrafter med oförminskad styrka, medan brandförsäkringsvärdena under åren 1960—1963 stagnerar. Det synes därför vara troligt att hästkraftserien under denna tid ger en bättre bild av kapitaltillgångarnas utveckling inom industrin. Efter-

¹ K. G. Jungenfelt, Produktivitet och kapitalmängd inom den svenska industrin under efterkrigstiden, *Svensk ekonomi 1960—1965*, bil. 1—5, SOU 1962: 11, s. 187 ff.

² Två olika förklaringar till denna underskattning kan anföras. För det första medförde införandet av omsättningsskatten en viss prisstegring på investeringsvaror, vilken återspeglas i höjningen av prisindex. Där emot synes inte motsvarande uppskrivning av brandförsäkringsvärdena ha genomförts. För det andra har räkningsdatum för investeringsundersökningarna förskjutits från oktober till maj, vilket måste tendera att underskatta brandförsäkringsvärdena relativt till tidigare år.

Tabell B:1. Produktion, faktoråtgång och produktivitet inom svensk industri
1947—1963

År	Index för brandför- säkrings- värde i 1954 års priser	Index för utnytt- jade häst- krafter	Index för arbets- volym	Index för produk- tionsvolym	Index för arbetskraf- tens pro- duktivitet	Index för kapitalin- tensitet	Index för trend- faktor
	1947 = 100			1950 = 100	1947 = 100		
1947	100	100	100	87	100	100	100
1948	106	104	102	93	105	101	105
1949	113	111	102	96	109	108	106
1950	119	118	103	100	111	113	106
1951	127	126	105	105	114	118	107
1952	131	134	103	102 (104) ¹	114 (116) ¹	129	103 (105) ¹
1953	136	142	100	104 (105)	118 (119)	140	103 (104)
1954	149	152	105	108 (113)	117 (122)	142	102 (106)
1955	159	160	108	114 (119)	122 (127)	147	105 (109)
1956	161	167	107	119 (125)	127 (133)	156	106 (112)
1957	168	174	107	122 (131)	130 (140)	162	107 (115)
1958	179	182	105	124 (134)	136 (147)	173	109 (118)
1959	194	189	105	131 (143)	144 (157)	180	114 (124)
1960	207	202	109	145 (157)	152 (165)	184	119 (129)
1961	201	214	113	156 (169)	157 (170)	187	122 (132)
1962	214	228	113	165 (179)	167 (181)	201	126 (137)
1963	217	239	113	175 (190)	177 (192)	210	132 (143)
1964	229						
1965	242						

¹ Siffrorna inom parentes anger de värden som erhålles i enlighet med inom IUI genomförda justeringar av produktionsvolymindex för industrin.

som de båda kapitalmåten i stort sett sammanfaller för de tidigare åren, spelar det ingen större roll vilken serie som väljes för dessa. Beräkningarna har därför genomgående grundats på en kapitalvolym som uppskattats med ledning av de utnyttjade hästkrafterna.

Trendfaktorerna (A_t) numeriska värde för varje enskilt år har bestämts med ledning av de tillgängliga uppgifterna över sysselsättning, kapitalvolym och förädlingsvärde så att produktionssambandet ovan är uppfyllt för det observerade året. Elasticiteten α har i enlighet med resultaten från den tidigare undersökningen satts lika med 0,4. Den serie för A_t , som därvid erhållits återfinnes i tabell B: 1.¹

Vi ser där att trendfaktorerna relativa tillväxt haft en tendens att accelerera.

Över hela perioden 1947—1963 motsvarar således ökningen av trendfaktorn en genomsnittlig tillväxt i produktionen på 1,7 procent per år. Bestämmer vi motsvarande genomsnitt för undersökningens tio resp. fem sista år erhålles 2,5 och 3,8 procent. Inom IUI genomförda beräkningar tyder emellertid på att industriproduktionens ökning är väsentligt underskattad i de officiella beräkningarna. En justering (se tabell B: 1) av indexserien ger en ökning av trendfaktorerna betydelse för produktionstillväxten från ovan givna 1,7 procent till 2,3 procent i genomsnitt för hela perioden. Kvar står emellertid att trendfaktorerna tillväxt skett betydligt

¹ Serien för trendfaktorn A_t ges i indexform med år 1947 som basår.

snabbare under de fem sista åren.¹ Denna skillnad är alltför påtaglig för att den helt skall kunna negligeras och för en bedömning av industrins framtida utveckling är det således av relevans om den inträffade accelerationen är en tillfällig företeelse eller om vi kan vänta oss att den skall bestå.

Vid en bedömning av denna fråga har man inte mycket av fast grund att falla tillbaka på. Några skäl talar emellertid för att siffran 3,8 procent återspeglar även kortsiktiga effektivitetsvinster som det vore oriktigt att kalkylera med i en långsiktig analys. Utvecklingen under åren 1958—1960 innebär som bekant att kapacitetsutnyttjandet successivt steg inom stora delar av industrin, vilket måste tendera att ge en »onormalt» stor förändring av trendfaktorn. Å andra sidan synes genomsnittet för hela efterkrigstiden vara så starkt påverkat av den oförmånliga utvecklingen under 1950-talets första del att siffran 2,3 procent ur långsiktig synpunkt ter sig alltför låg. En icke oväsentlig förklaring till höjningen under de senaste fem åren torde vara den höga investeringsnivån och de därigenom nyintroducerade tekniska förbättringarna.

För en bedömning av den framtida utvecklingen torde därför ett värde på trendfaktorns årliga tillväxt på mellan 3 och 3,5 procent vara rimligt.² I de följande numeriska kalkylerna har vi utgått från 3,0 procent. Den relativa tillväxten av industrins produktion skulle därför kunna beskrivas med hjälp av följande ekvation.³

$$\frac{dQ}{Qdt} = 0,6 \cdot \frac{dL}{Ldt} + 0,4 \cdot \frac{dK}{Kdt} + 3,0.$$

Eftersom enligt diskussionen i kapitel 2 den totala sysselsättningen inom industrin inte kommer att förändras under de närmaste fem åren, är den förs-

ta termen i detta uttryck lika med noll för denna tid. Genom att man varierar kapitaltillväxten kan emellertid produktionsökningen påverkas. Av ekvationen ser vi direkt att en 4-procentig produktionsökning kräver drygt 2 procent i kapitalökning, medan 5 respektive 7 procents produktionsökning förutsätter att kapitalvolymen stiger med 5 respektive 10 procent. Skulle trendfaktorns tillväxt ligga i närheten av 3,5 procent i stället för angivna 3,0 procent, sänks kraven på kapitalökningen i vartdera fallet med en procentenhet.

Dessa siffror för kapitalvolymens förändringar avser *netto*ökningen. Innan vi kan översätta de angivna kraven på kapitalökningen till investeringssiffror måste vi därför bestämma reinvesteringarnas storlek. Använder vi oss härvid av de data för kapitalvolymens nettoförändringar som implicit återfinnes i tabell B:1 tillsammans med tillgängliga uppgifter över industrins nyinvesteringar (exkl. reparationer och underhåll), visar det sig att den senare kategorin under åren 1947—1963 översteg den förra med i runt tal 45 procent. Utgår vi från att denna relation kommer att gälla oförändrad i framtiden, kan vi alltså erhålla den totala erforderliga nyinvesteringen genom att multiplicera de ovan bestämda nettoinvesteringarna med faktorn 1,45.

Nedanstående tabell sammanfattar några utvecklingsalternativ för åren 1965—1970, bestämda i enlighet med ovan redovisade metoder.

¹ Index för industrins produktionsvolym har här justerats som en följd av att produktionen inom verkstadsindustrin omräknats (se kapitel 7).

² Den diskussion av den framtida utvecklingen som förs i kapitel 4, har baserats på antagandet att trendfaktorns årliga tillväxt kommer att uppgå till 3 à 3 1/2 procent.

³ Denna ekvation erhålles genom att produktionsfunktionen ovan deriveras logaritmiskt med avseende på tiden.

Procentuell tillväxt per år i				
Investeringar	Kapitalvolym	Sysselsättning	Trendfaktor	Produktion
0	3	0	3,0	4,2
7	5	0	3,0	5,0
30	10	0	3,0	7,0

För investeringarna anges den årliga relativa tillväxten i förhållande till 1965 års nivå på i runt tal 5 miljarder kronor. I de båda ytterlighetsalternativen har förhållandet mellan brutto- och nettotillskott antagits avvika från den ovan angivna kvoten på 1,45.¹ Avvikelsen har motiverats av att avgången av gammalt kapital vid så pass starka variationer i investeringsvolymen som det här är fråga om ej kan förväntas variera proportionellt med denna. Medelalternativet, dvs. sju procents investeringsökning, är det som långtidsutredningen räknar med i sin kalkyl för industrins utveckling under återstående del av 1960-talet.

Tar vi denna ökningstakt för investeringarna under åren 1965—1970 som utgångspunkt för en beräkning av kapitalvolymen 1970 kan följande utvecklingsalternativ anges för perioden 1970—1980.

Procentuell tillväxt per år i				
Investeringar	Kapitalvolym	Sysselsättning	Trendfaktor	Produktion
5	5	-0,6	3	4,5
7	6	-0,6	3	5,2
13 ¹	10	-0,6	3	6,9

¹ Kvoten mellan brutto- och nettoökning har här satts lika med 1,30.

I enlighet med de bedömningar som redovisas i kapitel 2 antas sysselsättningen för tioårsperioden 1970—1980 totalt nedgå med 5 procent.

¹ För det alternativ där investeringarna antagits oförändrade har kvoten satts lika med 1,55 medan i 30-procentsalternativet kvoten satts lika med 1,20.

APPENDIX C
TABELLER

Tabell C:1. Produktionen branschvis inom industrin åren 1950—1965
Index 1950=100

År	Gruv-ind.	Järn- och metall- verk	Verkstadsindustri					Varvs-ind.	Jord- o. sten- ind.	Trä-ind.
			Totalt	Järn- o. metall- manu- faktur- verk	Maskin- ind.	Elekt- roind.	Trans- port- medels- ind.			
1950	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
1951	110	112	110	107	110	107	123	104	105	
1952	121	126	113	102	114	119	127	109	108	
1953	123	123	108	97	110	104	135	113	108	
1954	113	135	120	113	118	116	164	116	116	
1955	129	153	127	115	128	118	177	124	124	
1956	141	168	136	120	139	129	189	131	126	
1957	147	173	147	131	152	139	193	140	124	
1958	140	164	153	137	156	143	210	149	126	
1959	141	186	166	148	169	154	229	143	140	
1960	161	218	187	170	189	173	252	144	149	
1961	179	243	208	192	214	187	271	150	161	
1962	176	257	228	206	235	212	296	174	170	
1963	182	274	242	219	246	225	319	165	185	
1964*	205	314	264	177	211	
1965*	227	346	283	181	227	

År	Massa- o. wall- board- ind.	Pappers- varu- o. grafisk ind.	Livs- medels- ind.	Textil- ind.	Konfek- tionsind.	Sko- o. läderind.	Gummi- varuind.	Kemisk ind.	Hela industrin
1950	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1951	108	102	100	102	105	94	108	103	105
1952	93	97	102	83	91	85	104	104	104
1953	102	99	103	95	99	99	109	109	105
1954	119	103	105	95	96	99	131	116	113
1955	128	110	111	90	98	98	139	122	119
1956	135	113	115	93	101	98	141	130	125
1957	143	116	114	100	98	102	149	137	131
1958	143	120	118	94	97	98	164	139	134
1959	154	125	123	105	99	103	157	152	143
1960	176	134	129	114	108	101	176	162	157
1961	184	141	133	115	121	102	190	171	169
1962	178	149	139	117	126	106	190	183	179
1963	196	161	143	123	133	114	202	199	190
1964*	219	173	148	127	137	113	237	222	208
1965*	227	189	152	127	137	108	260	240	221

* Preliminära siffror

Tabell C:2. Antal anställda branschvis inom industrin åren 1950—1963

Index: 1950 = 100

År	Gruv-ind.	Järn- och metall- verk	Verkstadsindustri					Varvs-ind.	Jord- och sten-ind.	Trä-ind.
			Totalt	Järn- o. metall-manufaktur- verk	Maskin-ind.	Elekt-roind.	Trans-port-medels-ind.			
1950	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
1951	104	104	105	104	104	106	109	101	100	
1952	110	107	105	100	106	106	112	107	97	
1953	116	105	99	92	101	98	114	109	94	
1954	118	104	102	95	102	99	123	107	95	
1955	122	110	108	101	108	107	127	110	97	
1956	127	114	110	102	110	112	131	116	94	
1957	133	115	112	103	113	114	127	126	92	
1958	135	111	112	103	113	115	126	129	89	
1959	127	116	115	107	115	116	128	121	90	
1960	132	125	125	118	125	125	138	120	93	
1961	133	134	133	124	136	135	144	124	96	
1962	121	135	137	125	140	141	149	125	98	
1963	110	133	138	125	140	142	154	120	99	

År	Massa-, pappers- o. wall-board-ind.	Pappers- varu- o. grafisk ind.	Livs-medels-ind.	Textil-ind.	Konfek-tionsind.	Sko- o. läderind.	Gummi-varuind.	Kemisk ind.	Hela industrin
1950	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1951	105	103	98	101	103	98	103	102	103
1952	103	104	97	90	97	87	97	104	101
1953	102	103	96	91	99	88	102	103	99
1954	106	107	97	87	97	86	111	103	100
1955	110	111	98	81	98	82	117	105	104
1956	113	112	99	78	98	83	115	108	104
1957	114	112	97	74	95	83	119	109	104
1958	114	114	97	70	90	79	120	109	103
1959	117	115	98	70	89	78	128	109	104
1960	121	119	101	72	91	78	139	112	110
1961	126	123	102	69	93	74	145	114	114
1962	125	124	104	68	89	72	141	114	115
1963	123	126	99	66	89	74	138	115	115

Tabell C: 3. Produktion per anställd branschvis inom industrin åren 1950—1963

Index 1950 = 100

År	Gruv-ind.	Järn- och metall- verk	Verkstadsindustri					Varvs-ind.	Jord- o. sten-ind.	Trä-ind.
			Totalt	Järn- o. metall-manu-faktur- verk	Maskin-ind.	Elekt-roind.	Tran- sport-medels-ind.			
1950	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
1951	105	108	105	103	106	101	113	103	105	
1952	110	118	107	102	108	112	114	102	111	
1953	106	117	109	106	110	106	118	103	114	
1954	96	129	118	119	116	117	134	108	122	
1955	106	139	118	114	119	111	140	113	128	
1956	111	148	124	118	126	115	144	113	134	
1957	111	150	132	127	135	123	152	112	136	
1958	104	148	137	133	138	124	166	115	142	
1959	111	161	145	138	147	133	178	118	156	
1960	123	174	150	145	151	138	183	120	161	
1961	135	182	156	155	157	138	188	121	168	
1962	145	190	166	164	167	151	199	139	174	
1963	166	206	175	175	175	158	207	137	186	

År	Massa-, pappers- och wall-board-ind.	Pappers-varu- o. grafisk ind.	Livsme-delsind.	Textil-ind.	Konfek-tionsind.	Sko- o. läderind.	Gummi-varuind.	Kemisk ind.	Hela industrin
1950	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1951	102	99	101	101	102	96	104	101	103
1952	90	94	105	92	94	98	107	100	103
1953	100	96	108	104	100	113	107	106	106
1954	113	97	109	109	99	115	118	113	113
1955	117	99	113	112	100	119	119	116	116
1956	120	101	117	120	103	118	123	120	121
1957	126	103	117	135	104	123	125	125	126
1958	126	105	122	136	107	124	137	128	130
1959	132	109	126	152	110	133	123	139	138
1960	145	112	129	160	117	131	127	145	144
1961	146	115	130	169	129	140	131	151	150
1962	143	120	133	173	139	148	135	161	157
1963	160	127	144	189	148	157	146	173	167

Tabell C:4. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) branschvis inom industrin åren 1953—1965

Index 1953=100

År	Gruvindustri	Järn- och stål-industri + andra metallverk	Verkstads-industri	Jord- och stenindustri	Träindustri	Massa-, pappers- och wallboard-industri	Pappersvaru- och grafisk industri	Textil- och sömnadsindustri	Skö, läder- och gummi-varuindustri	Hela industrin
1953	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1954	102	90	122	147	118	121	143	105	129	116
1955	101	91	130	143	117	124	147	87	131	120
1956	111	97	134	121	98	129	151	84	135	122
1957	121	106	133	112	88	128	138	71	102	122
1958	131	117	146	114	98	140	178	83	106	134
1959	125	147	149	123	98	150	201	98	117	142
1960	104	165	172	139	109	170	198	113	154	156
1961	102	181	210	150	127	208	269	117	139	183
1962	118	163	214	157	112	211	272	112	143	183
1963	150	170	225	211	127	133	350	127	176	185
1964	155	138	208	240	162	126	313	119	172	176
1965	142	148	238	280	150	121	319	126	343	194

Tabell C:5. Export av vissa varuslag åren 1959—1965

Index 1959=100

År	Malm	Metaller	Verkstadsprodukter exkl. fartyg	Fartyg	Massa, papper, wallboard o. pappersvaror	Trävaror	Livsmedel	Kemiska produkter	Total export
1959	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1960	126	112	119	103	112	107	103	110	113
1961	130	123	135	102	111	97	112	121	119
1962	127	122	153	131	117	98	130	139	130
1963	132	139	159	165	132	105	135	162	141
1964	158	162	180	166	146	123	123	191	158
1965	161	176	190	210	142	119	137	200	166

Pris 20: —

I distribution: Almqvist & Wiksell, Stockholm